

Atviras kodas: PILIETIS



Metodinė priemonė mokytojams
moksleivių pilietiškumui ugdyti

Priemonė parengta įgyvendinant projektą „Atviras kodas: PILIETIS“, finansuojamą pagal „2007–2013 metų Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos“ 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ įgyvendinimo VP1-2.2-ŠMM-10-V priemonę „Neformaliojo švietimo paslaugų plėtra“.

Projekto numeris VP1-2.2-ŠMM-10-V-02-003

Leidinio sudarytoja – Margarita Jankauskaitė

Redaktorė – Marytė Slušinskaitė

Dizaineris – Kontis Šatūnas (www.imago.lt)

ISBN 978-9955-805-06-9

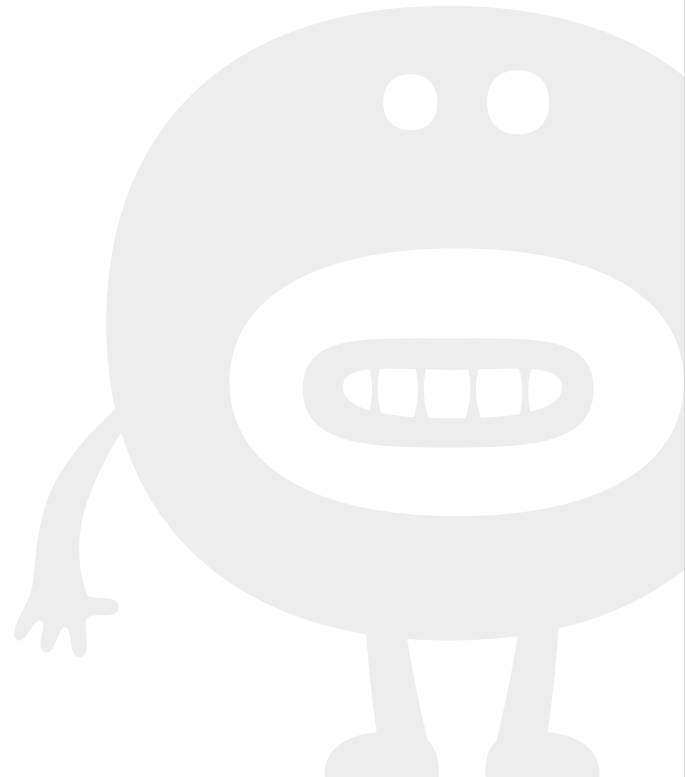
© Arūnas Bėkšta, Vilija Lukošūnienė – Demokratinės vertybės

© Augustas Čičelis, Margarita Jankauskaitė – Pagarba įvairovei

© Alma Kernytė – Socialinis solidarumas

© Judita Akromienė – Tautinio tapatumo kaita

© Vilma Smaliukienė – Pilietinių iniciatyvų analizė



Turinys

Įvadas	6
--------------	---

DEMOKRATINĖS VERTYBĖS 8

Demokratių vertybių dėstymo modulis	12
---	----

Siūloma programa	13
------------------------	----

Praktiniai užsiėmimai	14
-----------------------------	----

1. Įžanga, apšilimas. Temos pristatymas	15
---	----

2. Demokratių vertybių supratimo ir taikymo (puoselėjimo) patirtis ir problemos mokinių akimis	16
--	----

3. Lietuvos demokratių vertybės Lietuvos Respublikos Konstitucijoje	17
---	----

4. Asmenybės vertybių įtaka demokratių jai	21
--	----

5. Kūrybiškumo ir kritinio mąstymo taikymas analizuojant demokratių vertybių temą	24
---	----

6. Mokyklos demokratių vertybės	27
---------------------------------------	----

7. Mokyklos teisių ir laisvių deklaracija	32
---	----

8. Seminaro apibendrinimas	33
----------------------------------	----

PAGARBA ĮVAIROVEI 34

Pagarbos įvairovei dėstymo modulis	39
--	----

Praktiniai užsiėmimai	40
-----------------------------	----

1. Grupės sutelkimas ir temos pristatymas	41
---	----

2. Interaktyvus užsiėmimas „Užimk poziciją“	42
---	----

3. Interaktyvus užsiėmimas „Ar visi mes lygūs?“	43
---	----

4. Interaktyvi paskaita „Socialinė įvairovė ir diskriminacija“	46
5. Kūrybinė užduotis „Žemėlapis į <i>Pagarbos įvairovei šalį</i> “	48
6. Grupinis darbas „Ateiviai iš kosmoso“	49
7. Interaktyvus užsiėmimas „Žuvų katilas“	50
8. Mokymų apibendrinimas	51

SOCIALINIS SOLIDARUMAS 52

Socialinio solidarumo dėstymo modulis	56
Siūloma programa	57
Praktiniai užsiėmimai	58
1. Grupės aktyvinimas, seminaro dalyvių lūkesčiai, seminaro programos pristatymas	59
2. Socialinio solidarumo samprata ir svarba ugdymo procese	61
3. Socialinio solidarumo pavyzdžiai visuomenėje	62
4. Socialinio solidarumo formos	63
5. Socialinio solidarumo raiška mokyklos bendruomenėje	64
6. Veiksniai, slopinantys socialinį solidarumą visuomenėje, mokykloje, šeimoje	65
7. Socialinio solidarumo stiprinimas ir moksleivių elgesio atpažinimas grupėje taikant aktyviuosius mokymo(si) metodus	66
8. Seminaro aptarimas ir apibendrinimas	69

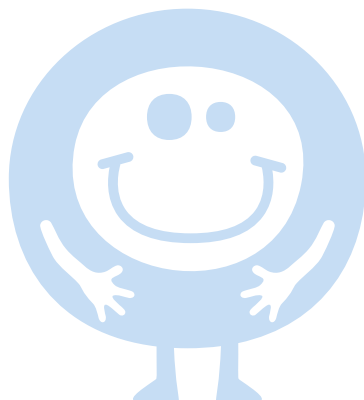
TAUTINIO TAPATUMO KAITA 70

Tapatumo ugdymo modulis	78
Siūloma programa	79
Praktiniai užsiėmimai	80
1. Tautietis, pilietis, nacionalistas, patriotas ir bendruomenininkas	81
2. Kas tau brangu?	86
3. Žmonių tarpusavio sąveika	87
4. Šiuolaikinio tapatumo ištakos ir svarbūs veiksniai (I dalis)	88

5. Šiuolaikinio tapatumo ištakos ir svarbūs veiksniai (II dalis).....	89
6. Be ko negalėčiau gyventi?.....	90
7. Kultūrų skirtumai ir tarpkultūrinis dialogas.....	91
8. Pasvajokime.....	95

PILIETINIŲ INICIATYVŲ ANALIZĖ..... 98

1. Ką daryti norint paskatinti veikti?.....	100
2. Kas skatina aktyvią veiklą?.....	101
3. Kaip veikti?.....	102
4. Kam to reikia?.....	105
5. Piliečio atmintinė.....	107



Ivadas

Sąmoningos, suvokiančios savo teises ir pareigas, gebančios konstruktyviai dalyvauti nuolat kintančios visuomenės gyvenime asmenybės ugdymas yra vienas svarbiausių šiuolaikinės mokyklos prioritetų. Žmogaus, šeimos, bendruomenės, tautos, valstybės ir pasaulio gerovė priklauso nuo kiekvieno asmeninės pozicijos – pasiryžimo aktyviai prisidėti prie darnios visuomenės plėtros ar abejingai pasišalinti, kai yra sprendžiamos kylančios problemos. Gyvename moderniaame stiprėjančių kultūrų sąveikos pasaulyje, kuris kelia iššūkių ir teikia naujų galimybių išsaugoti kiekvieno balso ypatumus ir netrikdyti sąskambių darnos. Norėdami įsilieti į šią polifoniją turime išmok(y)ti vertinti ir tausoti žmonių įvairovę kaip didžiausių visuomenės turtą. Stiprindami visus vienijančių solidarumą turime ugdyti refleksyvių mąstymą, išmok(y)ti kritiškai vertinti tapatumo, demokratijos, solidarumo sampratų prasmes ir atsiverti įvairovei kaip neišsenkančiam socialinės gerovės ir kūrybinio įkvėpimo šaltiniui.

Mokykla gali tapti galingu teigiamų pokyčių svertu, jeigu joje yra sudarytos sąlygos ugdyti(s) prigimtinių asmens poreikį aktyviai veikti, analizuoti kultūrinę, etninę, politinę, socialinę įvairovę. Mokant(is) laisvai ir sąmoningai spręsti, vertinti ir apsispręsti atviroje pliuralistinėje visuomenėje prisidedama prie socialinės atskirties mažinimo ir sėkmingos kiekvieno asmens integracijos.

Vis labiau įsisąmoninama, kad dirbant su jaunimu būtina daugiau dėmesio skirti pilietiniam ugdymui. Šiuolaikinė visuomenė, o ypač jauni žmonės, vis dažniau susiduria su socialine atskirtimi ir didėjančios globalizacijos iššūkiais, todėl svarbu padėti jiems suvokti įvairių požiūrių ir vertybių skirtumus bei parodyti kelius, kaip šiuos skirtumus panaudoti teigiamai.

Jaunimas dažnai kritikuojamas už tai, kad yra apatiškas ir nesidomi politika. Tačiau tyrimai rodo, kad jauniems žmonėms visuomenės likimas rūpi ir jie nori, kad vyriausybės spęstų žmogaus teisių apsaugos, aplinkosaugos, kovos prieš rasizmą ir lyčių nelygybės klausimus¹. Pasaulio patirtis rodo, kad jauni žmonės nešykšti energijos ir atsakomybės prisiimti bendrą atsakomybę už tai, ką daro ir kaip mokosi, jeigu tai pristatoma patraukliai ir įdomiai. Ugdytojų pareiga yra tinkamai nukreipti jaunosios kartos energiją ir atsakomybę.

Ši metodinė priemonė yra vienas iš mėginimų padėti

¹ *A Manual on Human Rights Education with Young People*, 2003, Council of Europe Publishing.

mokykloms įveikti kylančius iššūkius. Ji parengta įgyvendinant projektą „Atviras kodas: PILIETIS“², kurio tikslas – remiantis neformalaus ugdymo principais suteikti pedagogams kompetencijų ugdyti aktyvumu bei dalyvavimu pagrįstą mokinių pilietiškumą, padėti formuoti jaunų žmonių praktinės veiklos gebėjimus, didinti jų galimybes ir motyvaciją patiems inicijuoti visuomeniškai prasmingą veiklą.

Leidinyje pristatomos keturios pagrindinės temos – demokratinės vertybės, pagarba įvairovei, socialinis solidarumas ir tautinis tapatumas. Jos yra neatsiejamos nuo brandaus pilietiškumo sampratos. Aptariant kiekvieną iš jų trumpai pristatoma teorija, rekomenduojamas vienos dienos mokymų planas ir išsamiai aprašomi metodai, tinkantys dirbti su moksleiviais neformaliuose užsiėmimuose arba pajvairinti pamokų turinį.

Pateikiami priedai turėtų sudominti visus, siekiančius ugdyti moksleivių praktinės veiklos gebėjimus. Juose aprašomos įgyvendintos iniciatyvos, kurios turėtų paskatinti tęsti pradėtus

darbus, ieškoti naujų pilietiškų būdų kurti bendrą visuomenės gerovę ir konstruktyviai spręsti kylančias problemas.

Šį leidinį kūrė autorių grupė, kurių patirtis ir darbo su auditorija metodai skiriasi. Todėl skaitytojai neišvengiamai ras medžiagos pateikimo skirtumų, kurie atspindi rašiusiųjų mąstymo, darbo, bendravimo su auditorija savitumus. Vienas iš pagrindinių neformalaus ugdymo tikslų – asmens individualių gebėjimų ir raiškos aspektų stiprinimas, todėl ir leidinyje nesiekama suvienodinti atskirų dalių medžiagos.

Metodinę priemonę papildančioje kompaktinėje laikmenoje pateiktos vaizdo ir elektroninės priemonės konkreitiems pratimams ar veikloms įgyvendinti ir kompiuterinis žaidimas, padedantis jaunimui patrauklia forma aptarti visuomenei aktuales demokratijos, solidarumo, tautiškumo klausimus ir ugdyti pagarbą įvairovei. Kompaktinė plokštelė pritaikyta visiems stacionariems kompiuteriams ir pateikta EXE bylos formatu.

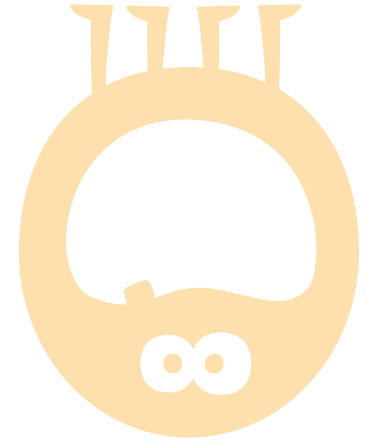
Projekto „Atviras kodas: PILIETIS“ komanda linki įkvepiančio skaitymo, kūrybingo darbo ir naujų įžvalgų. Iki susitikimo įgyvendinant pilietišką iniciatyvas!

² „Atviras kodas: PILIETIS“ (paramos sutartis Nr. VP1-2.2.-ŠMM-10-V-02-003).



DEMOKRATINĒS VERTYBĒS





*Bendrojoje pilietinio ugdymo programoje*¹ (toliau – *Programa*) teigiama, kad Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla siekia ugdyti sąmoningus piliečius, suprantančius savo teises ir pareigas, gebančius konstruktyviai dalyvauti nuolat kintančios visuomenės gyvenime. Ji padeda mokiniams įsisąmoninti, kad demokratijos kūrimas šeimoje, bendruomenėje, tautoje, valstybėje, pasaulyje yra asmeninė kiekvieno iš mūsų užduotis, rūpestis ir atsakomybė. Tuo pačiu ji puoselėja tautinę savigarbą ir pagarbą pagrindinėms demokratinėms vertybėms: žmogaus orumui, laisvei, lygybei, teisingumui ir teisėtumui, tolerancijai, solidarumui. Todėl mokykloje būtina sudaryti sąlygas mokiniams ugdytis vidinį poreikį aktyviai veikti, ugdytis gebėjimą analizuoti kultūrinę, etninę, politinę, socialinę įvairovę ir dėl jos galinčius kilti konfliktus, ieškoti taikaus šių konfliktų sprendimo būdų; mokykloje mokiniai turi lavinti gebėjimą laisvai ir sąmoningai spręsti, vertinti ir apsispręsti atviroje, pliuralistinėje visuomenėje.

Toje pačioje *Programoje* teigiama, kad labai svarbu, jog demokratiniai santykiai būtų kuriami mokyklos bendruomenėje. Mokykla sudaro sąlygas demokratinį vertybių ugdymuisi ir puoselėjimui, padeda vaikams ir jaunuoliams ugdytis gebėjimą grįsti gyvenimą įsisąmonintomis

demokratinėmis vertybėmis. Kurdamą demokratinis santykius ji skatina laikytis jų bendruomenės vidaus gyvenime, puoselėja dorą kaip demokratinės gyvensenos pagrindą, remiasi bendruomenės narių pagarba vienas kitam, atvirumu ir nuoširdumu. Tai gali būti įvardijama kaip svarbiausia demokratijos puoselėjimo sąlyga, nes tik esant tokiems santykiams mokiniai ir mokytojai bendrauja ir bendradarbiauja, remia vieni kitus, pasitiki vienas kitu, gerbia ir toleruoja vienas kitą kaip ugdymosi proceso partneriai.

Programa akcentuoja:

Papildomojo ugdymo veikla teikia ypač daug galimybių mokinių pilietiškumui ugdytis – ji padeda kurti mokyklos bendruomenę kaip kartu gyvenančių ir kartu veikiančių narių bendruomenę.

Savivalda yra itin svarbi mokyklos gyvenimo struktūra. Ji padeda mokiniams ugdytis praktinės veiklos gebėjimus, nes tik praktiškai organizuotos priemonės didina mokinių, mokytojų bei tėvų demokratinės gyvensenos patirtį.

Lietuvos mokykla yra atvira vietos bendruomenės problemoms, todėl mokytojai ir mokiniai turėtų būti skatinami aktyviai dalyvauti jas sprendžiant. Vietos bendruomenė yra ta vieta, kur ugdomasis darbas turėtų būti pratęsimas

¹ www.upc.smm.lt/ekspertavimas/biblioteka/failai/Pilietinis.pdf.

natūralioje aplinkoje – susipažįstama su vietos savivaldos problemomis ir praktine valdžios institucijų veikla.

Nagrinėjant demokratines vertybes 8 klasėje *Programa* siūlo kalbėti tokiomis temomis: *Demokratijos samprata. Žmogaus teisės. Žodžio laisvė. Spaudos laisvė. Susirinkimų laisvė. Sąžinės laisvė. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Mokyklos bendruomenės narių teisės ir pareigos. Demokratija kaip gyvenimo būdas. Mokykla: mokyklos bendruomenė, mokyklos savivalda, demokratinų rinkimų mokykloje esmė ir procedūros. Vietos bendruomenė. Savivaldybė ir jos funkcijos. Savivaldybės taryba. Meras. Piliečių dalyvavimas savivaldoje.*

Programa rekomenduoja, kaip pilietinio ugdymo temas integruoti į atskirus dalykus. Atrodytų, kad neturėtų kilti jokių problemų, tačiau pokalbiai su mokytojais, mokytojų ir mokinių pasisakymai, straipsniai spaudoje rodo, kad pilietinio ugdymo ir demokratinų vertybių ugdymas mokykloje nevyksta taip, kaip norėtusi.

Arnoldas Pikžimis straipsnyje „Pilietinis ugdymas ar pilietinis smukdymas?“² apie pilietinio ugdymo ir demokratinų vertybių ugdymą mokyklose rašo: *Pažiūrėkime kiek dėmesio skiriame pilietiniam ugdymui vidurinio ugdymo sistemoje. Tai tėra labai siauras, dvejų metų trukmės kursas, kurį, geriausiu atveju, būtų galima pavadinti įvadu į Lietuvos teisės teoriją, galbūt, teisės/politologijos mišiniu. Šiame dalyke neskiriama pakankamai dėmesio demokratijos suvokimui, jos praktikos ir svarbos įsisavinimui [...] Didžiausia problema yra ta, kad šiandieninėje mokykloje nėra erdvės, kur jie galėtų analizuoti dabartinių sprendimų ir teorijos sąryšį, abejoti tuo, kas jiems sakoma, diskutuoti ir ginčytis aktualiais vertybiniais klausimais.*

Arūnas Poviliūnas straipsnyje „Pilietinio ugdymo mokykloje modelio paieška“³ atkreipia dėmesį į *slaptos* arba *paslėptos ugdymo programos* ir *socialinės kontrolės* sąvokas. Jis teigia, kad paslėpta ugdymo programa yra laikoma socialinės kontrolės įrankiu. Būtent paslėpta ugdymo programa moko paklusti stipresniam ir susiklosčiusią socialinę tvarką laikyti natūralia, įtvirtina susiklosčiusių galių santykius tarp įvairių socialinių grupių. Paslėpta ugdymo programa skatina susiklosčiusių socialinių santykių reprodukciją arba, kitaip tariant, nuolatinį atkūrimą. Šiuolaikiniai švietimo sociologai paslėptą ugdymo

programą išvelgia pačiuose įvairiausiųose mokyklos gyvenimo aspektuose: mokyklos pastatų architektūroje, pamokų tvarkaraščiuose, oficialioje ugdymo programoje, mokytojų lūkesčiuose, žinių ir kitokiuose vertinimuose, kalboje, arba tiksliau – skirtingų kalbinių kodų sąveikoje.

Daug kas priklauso nuo mokytojo asmenybės ir požiūrio į savo dėstomą dalyką. Istorijos mokytojas Mindaugas Libikas pokalbyje apie pilietiškumo ugdymą mokykloje teigė, kad *[...] kai kurie kolegos nemėgsta to dalyko pamokų, sako, kad jos sekinančios. Manau tam yra dvi priežastys: pirma, pats labai turi tikėti tomis vertybėmis, kurias dėstai (kai kurie jau tuo netiki), ir antra, kad pamokos būtų įdomios, turi dirbti kūrybiškai, o tai jau energija, laikas, sąnaudos ir t.t.*

Apie tai rašė ir šviesios atminties Vaiva Vėbraitė: *Ar galima dovanoti tai, ko patys neturime? Ar galima diegti vaikams įgūdžius, pranokstančius mūsų pačių galias? [...] Noriu pamąstyti kartu su jumis apie pilietį ir pilietinį ugdymą Lietuvoje. Nesu šios disciplinos žinovė. Aišku man tik tiek, kiek aišku kiekvienam piliečiui, ir dar tiek, kiek man paaiškino pedagogai. Aišku, kad mes dar patys nesijaučiame esą tokie pilnaverčiai piliečiai, kokius norėtume matyti būsimosios Lietuvos žmones. O jei pilietiškumo mūsų širdyse nėra, kaip mes atrodome vaikams, kurie sėdi išrikiuotuose suoluose ir klausosi uždaro veido mokytojo samprotavimų? ⁴*

Šioje metodinės priemonės dalyje siūlome kitokį požiūrį į galimą demokratinų vertybių nagrinėjimą mokykloje. Modulis sudarytas taip, kad jį būtų galima dėstyti kaip 8 akademinį valandų seminarą, atskiras temas ir užduotis naudoti pilietinio ugdymo pamokose, integruoti temas ir užduotis dėstant kitus dalykus ir dirbant užklasinėje veikloje.

2 <http://www.lytas.lt/-/13127124491312685480-pilietinis-ugdymas-ar-pilietinis-smukdymas.htm>
3 <http://www.nepriklausomybe.lt/NewsByCategory.aspx?CategoryID=17&NewsID=408&Mode=8>

4 Vaiva Vėbraitė, Pilietinis ugdymas. Megejo pastabos, <http://www.pilietinis-ugdymas.smm.lt/problems.html>.

Literatūra:

Bendroji pilietinio ugdymo programa. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2004 metų liepos 5 d. įsakymu Nr. ISAK-1086. <http://www.pedagogika.lt/puslapis/Pilietinis.pdf>

Leonidas Donskis, *Pilietinis ugdymas: bendrojo lavinimo mokyklų 10 klasės vadovėlis*, 2010, Vilnius: Versus Aureus.

Egil Kjaergaard, *Penki sveikinimai demokratijai* (parengė Rima Martinėnienė), 1996, Vilnius: FREKA.

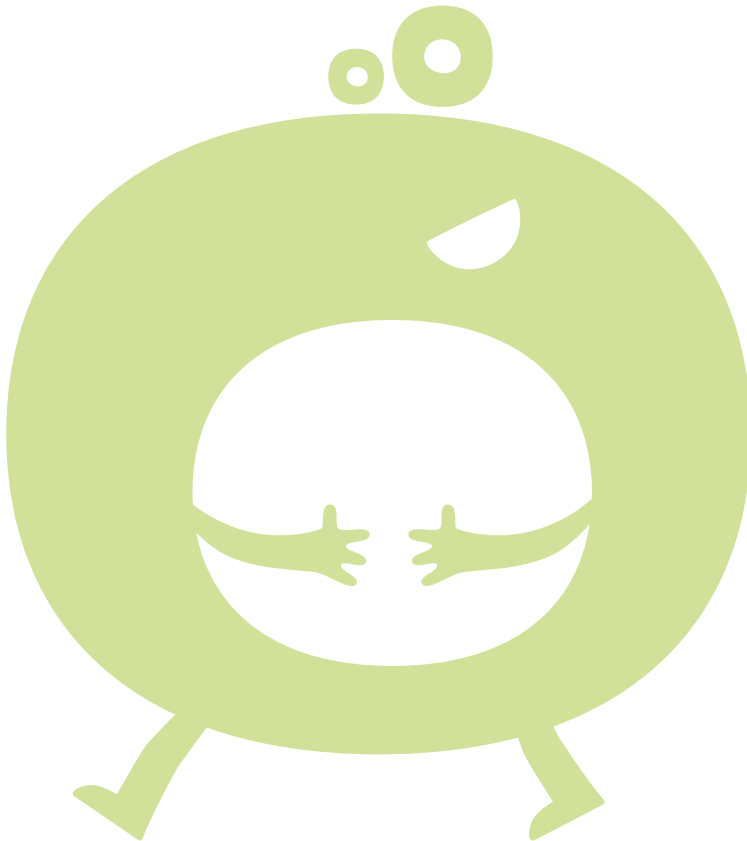
Lietuvos Respublikos Konstitucija.
<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>

Nijolė Letukienė, *Aš – žmogus tarp žmonių. Pilietinės visuomenės pagrindai 7–8 kl.*, 2000, Vilnius: Alma Littera.

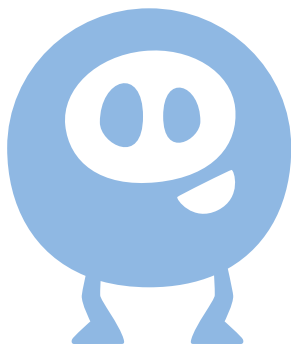
Salomėja Bitlieriūtė, Romualdas Vaitulionis, *Mokinių savivalda: praeitis, dabartis ir perspektyvos*, 2000, Vilnius.

Filmas

Pavel Koutecky, Miroslav Janek (rež.), *Občan Havel* [Pilietis Havelas]. 2008. Prodiuseris – Filmų ir sociologijos asociacija [„The Association of Film and Sociology (AFIS – Asociace Film & Sociologie)“].



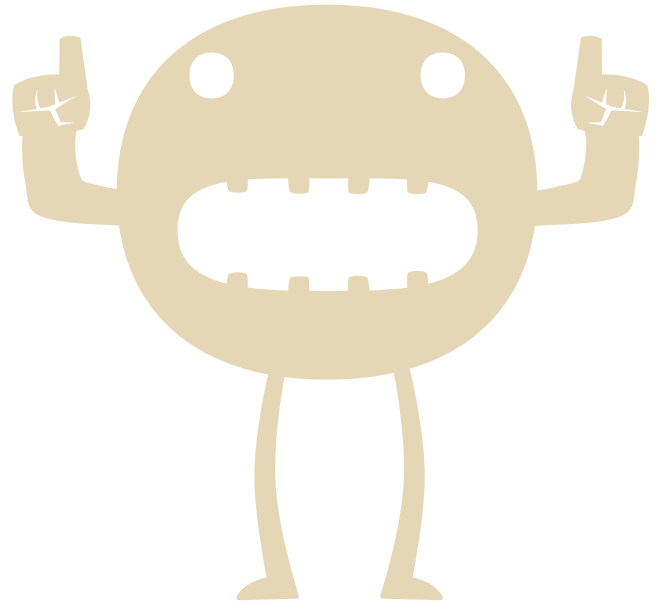
Demokratinųjų vertybių dėstymo modulis



Tikslas: plėtoti mokinių sampratą apie demokratines vertybes mokyklos bendruomenėje ir visuomenėje.

Uždaviniai:

- gilinti supratimą apie demokratines vertybes;
- didinti suvokimą, kaip mokyklos aplinka (bendruomenė) daro įtaką mokinių demokratinųjų vertybių formavimuisi;
- parodyti, kaip mokinių demokratinųjų vertybių supratimas atsiliepia mokyklos aplinkos (bendruomenės) puoselėjimui;
- supažindinti su metodais, leidžiančiais *kitu kampu* analizuoti demokratines vertybes;
- ugdyti gebėjimą kūrybiškai ir kritiškai mąstyti nagrinėjant demokratinųjų vertybių temą.

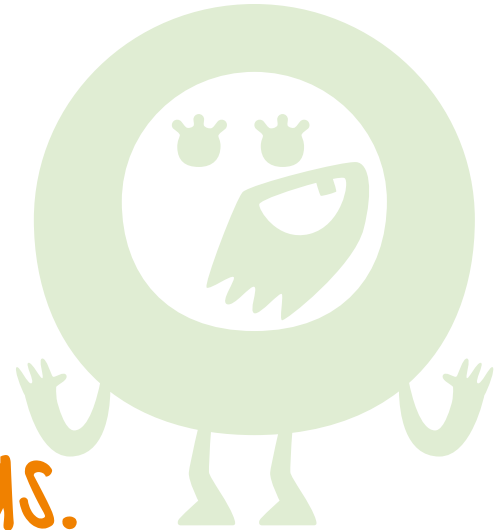


Siūloma programa

Trukmė	Tema
45 minutės	1. Įžanga, apšilimas. Temos pristatymas
30 minučių	2. Demokratiškos vertybių supratimo ir taikymo (puoselėjimo) patirtis ir problemos mokinių akimis
90 minučių	3. Lietuvos demokratijos vertybės Lietuvos Respublikos Konstitucijoje
45 minutės	4. Asmenybės vertybių įtaka demokratijai
90 minučių	5. Kūrybiškumo ir kritinio mąstymo taikymas analizuojant demokratiškos vertybių temą
30 minučių	6. Mokyklos demokratijos vertybės
60 minučių	7. Mokyklos teisių ir laisvių deklaracija
15 minučių	8. Mokymų apibendrinimas

Praktiniai užsiėmimai





1. Įžanga, apšilimas.

Temos pristatymas

Uždaviniai: *ištirpdyti ledus* – susipažinti arba daugiau sužinoti apie vienas kitą, susipažinti su tema.

Darbo priemonės: atvirukai demokratių vertybių ir pilietiškumo tema.

Darbo forma: darbas poromis, temos pristatymas.

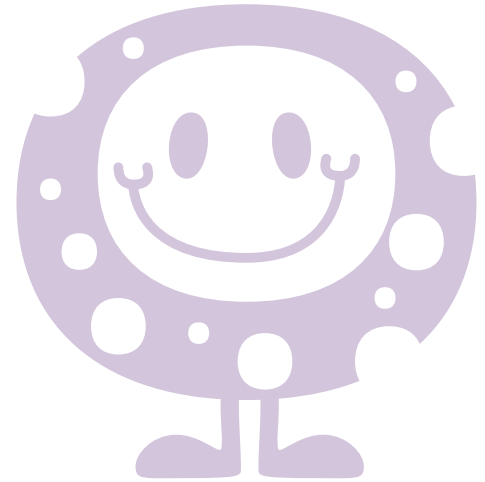
Trukmė: 45 minutės.

Darbo eiga:

- ⊙ Atvirukai sukarpomi į dvi dalis ir išdalijami mokiniams.
- ⊙ Mokiniai ieško antros atviruko dalies ir radę sudaro porą.
- ⊙ Pora aptaria atviruko vaizdą ir jame pateikto posakio turinį, diskutuoja apie posakio aktualumą seminaro temai.
- ⊙ Poros savo mintis išsako visai auditorijai.
- ⊙ Seminaro vedėja(s) apibendrina įžanginės užduoties mintis ir pristato temą.



2. Demokratinių vertybių supratimo ir taikymo (puoselejimo) patirtis ir problemos mokinių akimis



Uždaviniai:

išsiaiškinti demokratijos supratimą, pasitikslinti mokymosi poreikį, išsakyti emocijas.

Darbo priemonės:

lapai arba mokyklinė lenta, spalvoti žymekliai ir kortelės.

Darbo forma:

individualus ir grupinis darbas.

Trukmė:

30 minučių.

Darbo eiga:

- Demokratinių vertybių supratimas išsiaiškinamas dedant taškus lape arba lentoje nubrėžtoje *patirties tiesėje*:
- Nesuprantu, kas tai yra.....
..... puikiai suprantu, kas tai yra.
- Taikant „*tas – anas*“ metodą išsiaiškinamas mokymosi apie demokratines vertybes poreikis. Skirtingose auditorijos pusėse ant grindų padedami lapai su užrašais *tas* ir *anas*. Mokiniam siūlomos kelios su mokymų tema susijusios alternatyvų poros, pasakoma, kuri alternatyva reiškia *tas*, o kuri – *anas*. Kiekvienas mokinys turi pasirinkti vieną alternatyvą ir atsistoti ties pasirinktu užrašu. Keletas mokinių paprašomi paaiškinti, kodėl pasirinko būtent tą alternatyvą.

Galimos alternatyvos:

- *Demokratinės vertybės man yra svarbios / Demokratinės vertybės man nerūpi.*
- *Pilietiškumui ugdyti reikia atskiros disciplinos, pamokų / Pilietiškumo tema turi būti integruota į visus dalykus.*
- *Demokratinės vertybės formuojamos pamokose / Demokratinės vertybes formuoja aplinka.*

Demokratinių vertybių temos supratimo ypatumams analizuoti dalyviai suskirstomi į grupes. Grupėse dalijamasi mintimis apie tai, kaip kiekvienas supranta demokratines vertybes, kas sukelia pasitenkinimą ir nepasitenkinimą išgirdus kalbant apie demokratines vertybes pamokose ir gyvenime. Teigiami ir taisytini dalykai surašomi ant skirtingų spalvų kortelių ir sukljuojami ant lapų.

Apibendrinama susiejant su seminaro tema.

3. Lietuvos demokratijos vertybės Lietuvos Respublikos Konstitucijoje

Uždaviniai: supažindinti mokinius su demokratijos vertybėmis Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir pagilinti supratimą apie vertybių įgyvendinimą.

Darbo priemonės: kompiuteris, projektorius.

Padalomoji medžiaga: anketa (1 priedas), Lietuvos Respublikos Konstitucijos ištraukos (2 priedas).

Darbo forma: darbas poromis.

Trukmė: 60 minučių.

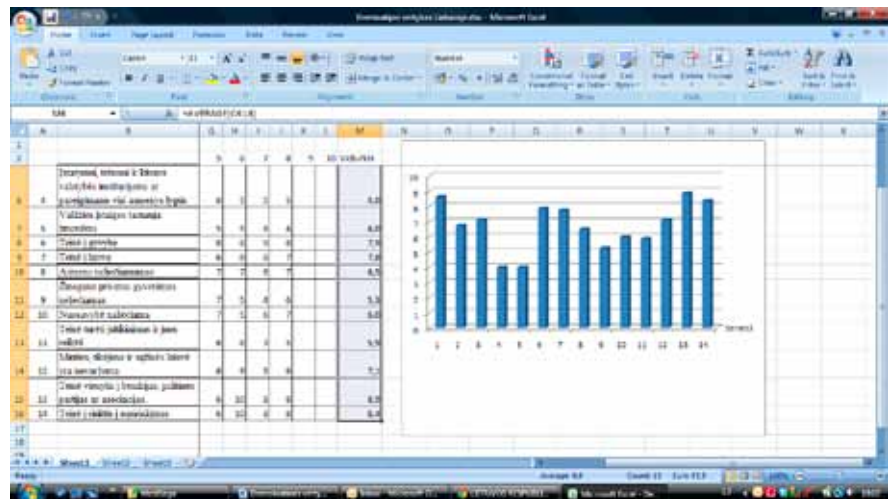
Porų vertinimų suvestinė rodo, kurios vertybės mokiniams atrodo įgyvendinamos gerai (vertinamos aukštu balu), o kurios – nepakankamai (vertinamos žemu balu).

Didelė tikimybė, kad aukštai bus vertinamos formalios teisės: teisė dalyvauti rinkimuose, teisė rinktis, teisė vienytis ir panašios. Gerokai prasčiau bus vertinamas įgyvendinimas tų vertybių, kurios susijusios su asmens apsisprendimu ir vidine laisve (teisė turėti įsitikinimus ir juos reikšti, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė) bei valdžios institucijų (valdininkų) elgesiu su piliečiais.



Darbo eiga:

- ⊙ Išdalijama anketa ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsnių ištraukos.
- ⊙ Mokiniai balais nuo 1 iki 10 įvertina, kaip Konstitucijoje įrašytos demokratinės vertybės realiai įgyvendinamos Lietuvoje.
- ⊙ Kiekviena pora diktuoja savo vertinimus, kurie įrašomi į *Excel* lentelę „Demokratijos vertybės Lietuvoje“. Visi stebi, kaip po kiekvienos poros vertinimų kompiuterio ekrane keičiasi bendras grupės rezultatas.

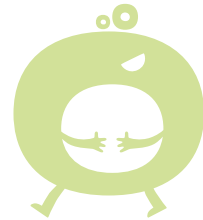


Su visa grupe aptariama, kas lėmė tokį vertinimą. Dalyvių klausiami:

- ⊙ Kur ir kaip susidūrėte su žodžio laisvės apribojimais?
- ⊙ Kur ir kaip susidūrėte su tikėjimo ir sąžinės laisvės apribojimais?
- ⊙ Kur ir kaip susidūrėte su privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimais?
- ⊙ Kur ir kaip susidūrėte su valdžios įstaigų tarnautojų savivaliavimu, žmonių interesų nepaisymu?

Apibendrinimas:

Atkreipiamas dėmesys, kad gerai vertinami dalykai yra palyginti nesunkiai įgyvendinami, nes yra susiję tik su *popierine* išraiška (įstatymais, konvencijomis ir pan.) arba yra techninio pobūdžio. Blogiau vertinami dalykai (valstybės tarnautojų elgesys ir požiūris į piliečius) yra keičiami gerokai sunkiau ir lėčiau, nes asmens nuostatomis ir vertybių sistemoms pa(s)keisti reikia daug laiko ir pastangų.



1 priedas.

Anketa: Demokratijos principai Lietuvoje

Poromis aptarkite ir nuo 1 iki 10 balų įvertinkite, kaip Lietuvoje įgyvendinami demokratijos principai

Principai	Vertinimas
Rinkimų laisvė (4 straipsnis)	
Valdžių atskyrimo principas (5 straipsnis)	
Svarbiausių valstybės klausimų sprendimas referendumu (9 straipsnis)	
Valdžios įstaigų tarnavimas žmonėms	
Teisė į gyvybę (19 straipsnis)	
Teisė į laisvę (20 straipsnis)	
Asmens neliečiamumas (21 straipsnis)	
Žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumas (22 straipsnis)	
Nuosavybės neliečiamumas (23 ir 24 straipsniai)	
Teisė turėti įsitikinimus ir juos reikšti (25 straipsnis)	
Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės nevaržomumas (26 straipsnis)	
Visų asmenų lygybė įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams (29 straipsnis)	
Teisė vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas (35 straipsnis)	
Teisė rinktis į susirinkimus (36 straipsnis)	

2 priedas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsniai

4 straipsnis

Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus.

5 straipsnis

Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Valdžios galias riboja Konstitucija. Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms.

9 straipsnis

Svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu. Įstatymo nustatytais atvejais referendumą skelbia Seimas. Referendumas taip pat skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę. Referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką nustato įstatymas.

19 straipsnis

Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas.

20 straipsnis

Žmogaus laisvė neliečiama. Niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas. Niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas. Nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą, kur sulaikytajam dalyvaujant sprendžiamas sulaikymo pagrįstumas. Jeigu teismas nepriima nutarimo asmenį suimti, sulaikytasis tuojau pat paleidžiamas.

21 straipsnis

Žmogaus asmuo neliečiamas. Žmogaus orumą gina įstatymas. Draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes. Su žmogumi, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicinos bandymai.

22 straipsnis

Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas. Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami. Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsinosi į jo garbę ir orumą.

23 straipsnis

Nuosavybė neliečiama. Nuosavybės teises saugo įstatymai. Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama.



24 straipsnis

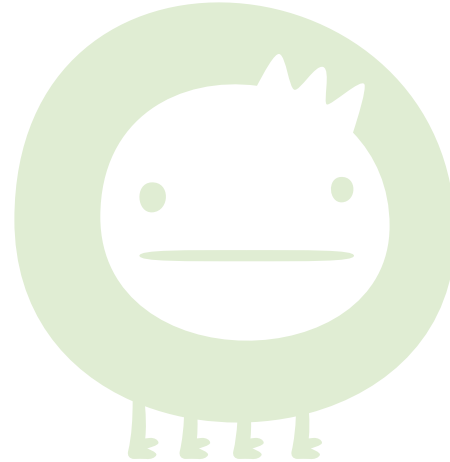
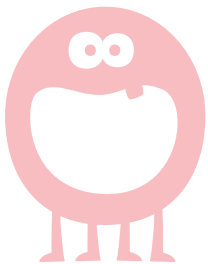
Žmogaus būstas neliečiamas. Be gyventojo sutikimo įeiti į būstą neleidžiama kitaip, kaip tik teismo sprendimu arba įstatymo nustatyta tvarka tada, kai reikia garantuoti viešąją tvarką, sulaukyti nusikaltėlių, gelbėti žmogaus gyvybę, sveikatą ar turta.

25 straipsnis

Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija. Pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį.

26 straipsnis

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma. Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo. Niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą. Žmogaus laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą negali būti apribota kitaip, kaip tik įstatymu ir tik tada, kai būtina garantuoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką,



žmonių sveikatą ir dorovę, taip pat kitas asmens pagrindines teises ir laisves. Tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus.

29 straipsnis

Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.

35 straipsnis

Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiam nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai. Politinių partijų, kitų politinių ir visuomeninių organizacijų steigimą ir veiklą reglamentuoja įstatymas.

36 straipsnis

Negalima drausti ar trukdyti piliečiams rinktis be ginklo į taikius susirinkimus. Ši teisė negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, ir tik tada, kai reikia apsaugoti valstybės ar visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ar dorovę arba kitų asmenų teises ir laisves.

4. Asmenybės vertybių įtaka demokratijai

Uždavinys: gilinti supratimą apie demokratines vertybes.



Dokumentinio filmo „Piliėtis Havelas“ epizodų peržiūra ir aptarimas

Darbo priemonės: kompiuteris, kompaktinė plokštelė su filmo „Piliėtis Havelas“ įrašu.

Darbo forma: darbas auditorijoje.

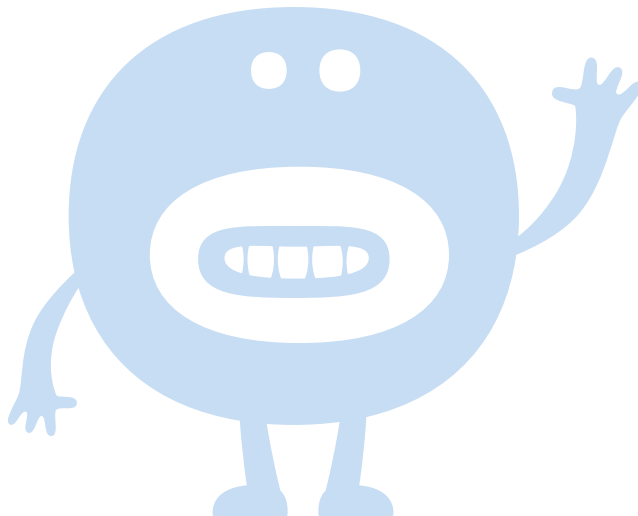
Trukmė: 45 minutės.

Darbo eiga:

Formuluojama užduotis: žiūrėti ištraukas iš filmo įvardyti ir analizuoti Vaclavo Havelo ir jo komandos demokratines vertybes.

Demonstruojami trumpi filmo epizodai (iki 2 minučių), demonstravimas iš viso trunka iki 10 minučių. Rekomenduojami peržiūrėti epizodai ir juose atsiskleidžiančios vertybės pateiktos 1 lentelėje.

Po kiekvieno epizodo aptariama, kokios vertybės išryškintamos epizode.



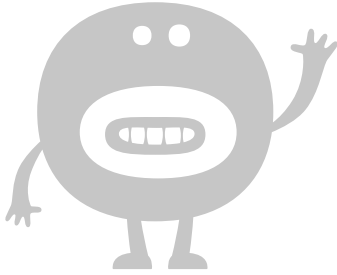
1 lentelė.

Filmo „Piliētis Havelas“ fragmentai ir aptariamos vertybės.

Epizodai	Startas–finišas Trukmė	Epizodo aprašymas	Vertybės
1 epizodas	0:30–01:03 0:33	Filmo pradžia	Nėra. Informacija apie Havelą
2 epizodas	02:40–04:26 1:46	Prezidento rinkimai Asamblėjoje	Žodžio laisvė. Žodžio laisvės ribos
3 epizodas	12:02–13:00 0:58	Prezidento Boriso Jelcino vizitas	Tiesos, ne melo prezidentas. Padorumas (<i>Reikia perspėti...</i>)
4 epizodas	28:15–29:30 1:15	Premjero Vaclavo Klausio vyriausybės vertinimas	Valstybės kontrolės ribos
5 epizodas	30:45–31:20 0:35	Argumentai, kodėl eiti ar neiti į naujus Prezidento rinkimus	Atsakomybė
	32:21–32:40 0:20	Argumentai „už“	Valdžios siekimas (<i>gerai, ar blogai?</i>)
	33:24–34:04 0:40	Argumentai „prieš“	Ką nusprendė Havelas – balotiruotis antrai kadencijai ar ne?
	34:04–34:44 0:40	Klaidos, „dar nepasakiau, ką ketinu paskelbti“ Sustabdyti vaizdą.	
		Rodyti toliau	
6 epizodas	47:08–50:15 3:07	Televizijos darbuotojų streikas	Įstatymo viršenybė



Apibendrinimas: Daroma išvada, kad demokratiją lemia žodžio ir veiksmo vienybė grindžiamos žmogaus vertybės, kurias ji(s) ne tik deklaruoja, bet ir pats vadovaujasi kiekvieną dieną.



Demokratiškiausias mokyklos bendruomenės narys

Darbo priemonės: uždaroma dėžutė ar indas – *balsadėžė*, nedideli lapeliai – *balsavimo biuleteniai*, lenta.

Darbo forma: simuliacinis žaidimas.

Darbo eiga:

1 žingsnis. Demokratiškiausio mokyklos bendruomenės nario rinkimai.

- ⊙ Mokiniam siūloma prisiminti 3 demokratiškiausius mokyklos bendruomenės narius (mokytoją, ką nors iš aptarnaujančio personalo, tėvų, mokinių).
- ⊙ Sakoma iš eilės po vieną vardą ir sudaromas visų vardų sąrašas.
- ⊙ Išdalijami balsavimo biuleteniai.
- ⊙ Mokiniai kiekviena(s) įrašo vardo numerį ir biuletinį įmeta į balsadėžę.
- ⊙ Baigus balsuoti balsadėžė atidaroma, iš jos po vieną imami biuleteniai ir skaitant numerius lentoje prie sąrašo vardų žymimi pliusai. Daugiausia plusų surinkęs asmuo paskelbiamas demokratiškiausiu mokyklos bendruomenės nariu.

2 lentelė.

Vertybių atspindys asmens savybėse ir elgesyje.

Savybės	Elgesys	Vertybės

3 žingsnis. Apibendrinimas.

Daroma išvada, kad demokratiškumą lemia žmogaus vertybės, kurias ji(s) ne tik deklaruoja (nors dažniausiai visai nedeklaruoja), bet ir vadovaujasi kiekviena dieną; tos vertybės atsiskleidžia per tai, ką žmogus daro ir kaip elgiasi įvairiose situacijose.

2 žingsnis. Demokratiško asmens savybės.

- ⊙ Pasiaiškinama, dėl kokių savybių ir kokio elgesio demokratiškiausiu išrinktas būtent ši(s) bendruomenės narys(-ė).
- ⊙ Aptariama, kokias vertybes atspindi įvardytos jo(s) savybės ir elgesys.

Mokinių mintys surašomos į lentelę lape:

5. Kūrybiškumo ir kritinio mąstymo taikymas analizuojant demokratinių vertybių temą

Uždaviniai: temai apie demokratines vertybes pritaikyti Marijono Mikutavičiaus dainos „Aš tikrai myliu Lietuvą“ tekstą; paskatinti mokinių kūrybiškumą ir kritinį mąstymą analizuojant demokratinių vertybių temą.

Darbo priemonės: kompiuteris, projektorius arba grotuvas ir televizorius, kompaktinė plokštelė arba atminukas su dainos „Aš tikrai myliu Lietuvą“ įrašu (dokumentas: Marijonas Mikutavičius „Aš tikrai myliu Lietuvą.flv“).

Padalomoji medžiaga: dainos žodžiai (3 priedas).

Trukmė: 90 minučių.

Darbo forma: grupinis darbas.



Darbo eiga:

- ⦿ Paaiškinama, kad bus dirbama su Marijono Mikutavičiaus daina „Aš tikrai myliu Lietuvą“ ir išdalijami dainos žodžiai.
- ⦿ Išklausoma pati daina.
- ⦿ Sudaromos grupės.
- ⦿ Formuluojama užduotis (pasirinktinai viena arba kelios iš sąrašo):
 - Išanalizuoti tekstą ir įvardyti demokratines vertybes, kurios išreiškiamos tiesiogiai arba per jų nebuvimą ar priešingą teigimą.
 - Padiskutuoti, ar Marijonas iš tikrųjų myli Lietuvą?
 - Nupiešti piešinį „Lietuvos demokratija pagal Marijoną“.
 - Sukurti naują dainą „Mokyklos demokratija pagal Marijoną“.
 - Sukurti Marijono dainą iliustruojančias pateiktis ir vaizdus sujungti su daina.
 - Sukurti spektakliuką.

Dainos analizei ar apibendrinimui galima panaudoti interviu su Mikutavičiumi (4 priedas).

3 priedas.

Marijono Mikutavičiaus daina „Aš tikrai myliu Lietuvą“

Gyvenu mieste, turiu butą, mašiną
Susimoku baudas, kai ratus užrakina
Ir saugos diržus permetu per petį
Vidury nakties policiją pamatęs

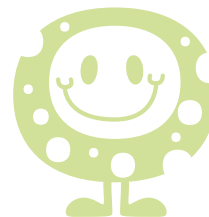
Mano pašto dėžutė, tarsi minų po karo
Pilna pikty laiškų, neužsidaro
Priminimai ir skolos įvairiausio spektro
Sąskaitos už vandenį, dujas ir elektrą

Nerūkau, kur noriu, negeriu, kur draudžia
Žegnojuosi, kai reikia, paklūstu, jeigu baudžia
Tyliu, kada rėkia, kenčiu, kada reikia
Klausau, kada moko, esu kaltas, kai peikia

Milijoną turiu įsipareigojimų
Kantriai gyvenu be apdovanojimų
Pridarau klaidų, pripažįstu – kur dėtis
Bet iš visų jėgų stengiuos būti geras pilietis

*Ir aš tikrai myliu Lietuvą
Aš tikrai myliu Lietuvą
Aš tikrai myliu Lietuvą
Ar mylit jį jūs?*

*Aš tikrai myliu Lietuvą
Aš tikrai myliu Lietuvą
Aš tikrai myliu Lietuvą
Tik ar mylit jį jūs?*



Mane lengva pagauti, lengva nubausti
Lengva priversti gėdytis ir rausti
Aš tam pasiruošęs, tai – teisingumas
Valdo kasdien šventas solidarumas

Mane moko doros ir atsakomybės
Moko, kad būtent šitaip veikia valstybė
Tu jautiesi niekas nacionaliniam banke
Kitas stato namus nacionaliniam parke

Virš tavo galvos armija ministrų
Patarėjų, sargų, jaunų specialistų
Ar jie dirba tam, kad būtų tau lengviau?
Ar tu balsuoji už juos, kad jiems būtų geriau?

Atsiskaityk už savo ligas ir nelaimes
Mokėk už nesėkmės savo ir baimės
Yra daug gudresnių už tave, ner kur dėtis
Tai kaina, nes bandai būti geras pilietis

*Ir aš tikrai myliu Lietuvą
Aš tikrai myliu Lietuvą
Aš tikrai myliu Lietuvą
Ar mylit jį jūs?*

*Aš tikrai myliu Lietuvą
Aš tikrai myliu Lietuvą
Aš tikrai myliu Lietuvą
Tik ar mylit jį jūs?*

4 priedas.

Mikutavičiaus interviu *Respublikos* priedui „TV Publika“ (2012 m. vasario 12–18)

M. Mikutavičius: Man svarbi šita žemė

Nepaisydamas savo skeptiško požiūrio į pasaulį, dainininkas ir televizijos laidų vedėjas Marijus Mikutavičius (40 m.) prisipažįsta, kad gyvenime vadovaujasi tomis pačiomis vertybėmis kaip ir jo tėvai – meilė gimtinei ir šeimai. Ėmęsis vesti laidą „Pabandom iš naujo“, jis nuoširdžiai bando suprasti, kas žmones gena į svetimus kraštus – nepriteklus ar noras būti madingiems.

- **Ar pradėjęs vesti laidą „Pabandom iš naujo“ pasikeitė jūsų požiūris į emigraciją?**
- Ne. Jau buvau susidaręs nuomonę apie tai, nors kai kurie klausimai vis dar lieka neaiškūs. Pavyzdžiui, iki šiol negaliu sau atsakyti, ar dviguba pilietybė yra gerai, ar blogai. Ar visi emigrantai iš tikrųjų buvo priversti išvažiuoti, ar daugelis išvažiavo, nes tai tiesiog madinga. Ar pykti ant žmonių, kurie išvykę pradeda nekęsti Lietuvos, ar žiūrėti į tai atlaidžiai ir su tuo susitaikyti.
- **Pats kada nors buvote susimąstęs apie galimybę gyventi kitur?**
- Ne, niekada. Galimybę kur nors išvykti trumpam pagyventi įsivaizduoju, bet kaip faktą ieškoti geresnio gyvenimo – ne.
- **Kaip manote, ar televizija gali prisidėti prie emigracijos sustabdymo?**
- Netikiu tuo. Skeptiškai žiūriu į bet kokius bandymus grąžinti emigrantus, į neva patriotinius šūkius, kurie neva turėtų sustabdyti tą bangą. Žiniasklaida galėtų prie to prisidėti nebent skatindama pilietiškumą ir dirbdama ne su tais žmonėmis, kurie jau išvyko, bet su tais, kurie liko ir yra pasiryžę čia likti. Kartu su jais reikia kurti patrauklią atmosferą, kad žmonėms net nekiltų noras kur nors važiuoti.
- **Kokiais atvejais pateisinate emigraciją?**
- Pateisinu žmogaus norą išgyventi. Jei jis yra priverstas rinktis tarp šalies ir šeimos, aišku, kad šeima yra svarbiau. Manau, kad ir pats taip pasirinkčiau. Tačiau nepateisinu jaunuolio, kuris galvoja, kad reikia važiuoti vien dėl to, kad čia jis negali nusipirkti kokio nors „kietesnio“ DVD grotuvo per trumpesnį laiką. Jo absoliučiai nesuprantu. Čia, matyt, jau yra išsilavinimo ir šiaip sielos stoka.

- **Kuo, jūsų manymu, lietuviai išsiskiria iš savo kaimynų?**
- Nemanau, kad mes kuo nors geresni. Visada labai skeptiškai žiūrėjau į bandymą paaiškinti, kad mūsų istorija geresnė ar mūsų pasaulėžiūra šventesnė, ar kad mes esame darbštesni. Nemanau. Turime savo pranašumų ir trūkumų. Nesame geresni. Negali būti geresnis kirvis už kują. Abu jie turi tam tikras funkcijas ir tam tikroje situacijoje vienas būna parankesnis už kitą.
- **Kaip švenčiate Vasario 16-ąją?**
- Kaip nors ypatingai tikrai nešvenčiu. Kartais su draugais nueiname pažiūrėti, jei kas nors mieste vyksta. Bet, mano manymu, tautines valstybines šventes yra pasisavinę politikai. Jie padaro sau tokio mažo klanų šventę, kurioje gali išpūsti krūtines, pasipasakoti, kokie šaunūs jie yra, apsikabinėti medaliais, parodyti panieką oponentams ir išsiskirstyti. O šalis tarsi lieka nuošalyje.
- **O kaip norėtumėte kad ši diena būtų švenčiama?**
- Be jokios abejonės, turėtų būti švenčiama Nepriklausomybė. Bet net ir norėdamas tai padaryti atsitrenki į krūvas stereotipų, kas galima tos šventės metu, o kas negalima. Pavyzdžiui, prie Katedros koncerto jau nepadarysi, galbūt nepadarysi jau ir prie Lukiškių aikštės. Turime labai daug sakralinių vietų, skirtų praeičiai, bet absoliučiai neturime erdvių, kuriose galėtų siausti gyvieji. Dėl to gyvieji net ir nebando kištis į mirusiųjų reikalus.
- **Jūsų dainos žodžiai – „Aš myliu Lietuvą“. O pats už ką mylit Lietuvą?**
- Labai sunku paaiškinti tos dainos prasmę. Ji yra tokia dvilypė. Būna akimirky, kai nekenčiame savo šalies, ir tą neapykantą kartais sukelia tokios buitinės smulkmenos kaip sugedęs televizorius ar koks valstybės klerkas, nepakankamai atkreipęs dėmesį į tavo nuomonę. Kartais tai mums sukelia labai negatyvią reakciją ir ją nukreipiame į pačią valstybę. Bet aš visada įsivaizdavau, kad Tėvynė yra kaip tėvai. Juk su tėvais pykstiesi, susirieji, trenki durimis ir jie tau parodo duris. Tačiau ateina laikas, kai susėdi su jais prie pietų stalo ir jūs esate labiausiai vienas kitą mylinti šeima. Tad santykis su gimtine, manau, yra irgi toks pats. Ir emigrantai kartais tai jaučia. Jie tarsi vaikai, išėję iš namų ir po kiek laiko norintys į juos sugrįžti. Nepaisant viso mano skeptiško požiūrio į pasaulį, turiu tas pačias vertybes, kokias turi ir mano tėvai. Man svarbi yra šita žemė, ir gal ne visada elgiuosi teisingai, bet aš ją savaip myliu.

Kalbėjosi Agnė Vaitasiūtė

6. Mokyklos demokratijos vertybės



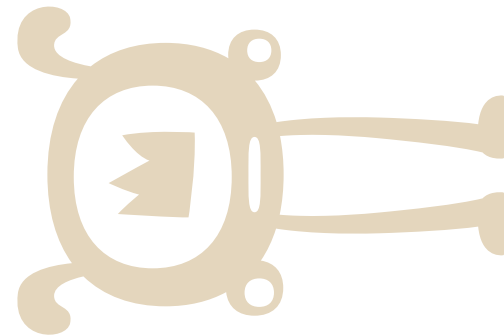
Demokratijos vertybės mokykloje

Uždaviniai: pasikartoti *minčių lietaus* metodą ir aptarti mokyklos demokratijos vertybes.

Darbo priemonės: popieriaus lapai kiekvienai grupei su užrašyta tema „Mokyklos demokratijos vertybės“, spalvoti žymekliai.

Darbo forma: grupinis darbas.

Trukmė: 30 minučių.



Darbo eiga:

- ⊙ Prisimenamos ir lentoje užrašomos *minčių lietaus* taisyklės:
 - priimti ir užrašyti visas mintis,
 - nediskutuoti dėl išsakytų minčių,
 - neneigti (nesakyti „ne“, „netinka“, „čia nieko bendro su demokratija“).
- ⊙ Kiekvienai grupei duodamas lapas, kuriame ji rašo savo mintis.
- ⊙ Po 7 minučių darbas nutraukiamas ir suskaičiuojama, kiek minčių surašė kiekviena grupė.
- ⊙ Aptariama, kas padėjo atlikti užduotį daugiausia minčių surašiusiai grupei ir kas trukdė surašiusiai mažiausiai.

Surašytos vertybės bus naudojamos kuriant „Mokyklos laisvių ir teisių deklaraciją“ kitame užsiėmime (žr. 7. Mokyklos teisių ir laisvių deklaracija, p. 32).



Žmogaus teisės mokykloje

Uždaviniai: gilinti suvokimą apie mokyklos demokratiją.

Padalomoji medžiaga: anketa „Visuotinės žmogaus teisių ir laisvių deklaracijos (toliau – VŽTD) teiginių įgyvendinimas mokykloje“ (5 priedas) ir lentelė „Rezultatų apibendrinimas“ (6 priedas).

Darbo forma: individualus darbas, diskusija.

Darbo eiga:

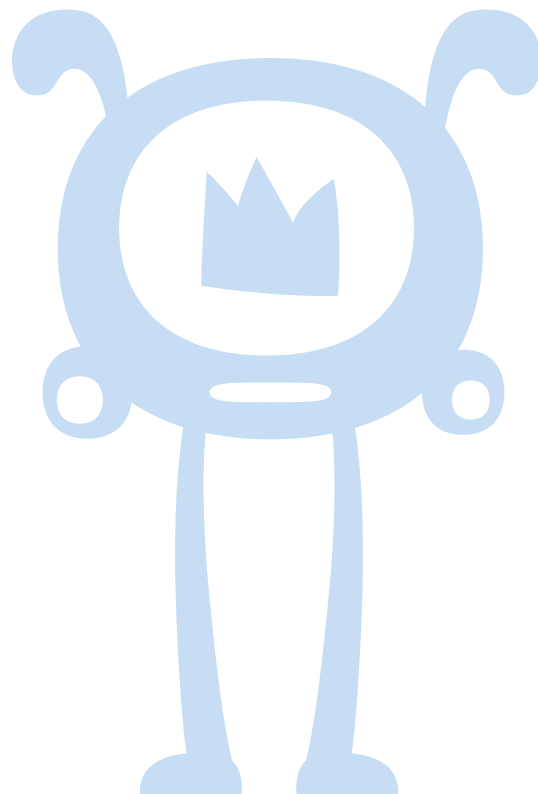
1 VARIANTAS.

Jei yra galimybė dirbti kompiuterių klasėje, naudojamosi kompaktinės plokštelės „Galime keisti(-s)“ kopijomis, kurios pridėtos prie to paties pavadinimo leidinio¹.

- ⊙ Individualiai užpildoma anketa „Visuotinės žmogaus teisių ir laisvių deklaracijos (toliau – VŽTD) teiginių įgyvendinimas mokykloje“.
- ⊙ Kol mokiniai pildo anketą, lentoje nubraižoma lentelė „Rezultatų apibendrinimas“.
- ⊙ Baigus pildyti anketą paprašoma kiekvieno pakelti ranką pagal jo nustatytą temperatūrą iš „Vertinimų suvestinės“ anketos pabaigoje. Pakėlusių ranką mokinių skaičius įrašomas į atitinkamą temperatūros intervalą „Rezultatų apibendrinimo“ lentelėje lentoje.
- ⊙ Nustatoma, kurioje temperatūros skalėje susikaupė daugiausia pasirinkimų.
- ⊙ Aiškinamasi:
 - Ar gautas mokyklos rezultatas nustebino?
 - Ką reiškia ši temperatūra?
 - Kokios temperatūros reiktų siekti?
 - Kurie dalykai labiausiai trukdo siekti pageidaujamo rezultato?
 - Ką reiktų padaryti kartu su mokyklos bendruomene, kad padėtis pagerėtų?

2 VARIANTAS.

Jeigu nėra galimybės dirbti kompiuterių klasėje, išdalijama ir pildoma popierinė anketos versija. Tolesni žingsniai – kaip 1 variante.



¹ Margarita Jankauskaitė, Virginija Aleksėjūnė, Vilana Pilinkaitė-Sotyrovič. *Galime keisti(-s)*, 2008, Vilnius: Lygių galimybių plėtros centras.

5 priedas.

Visuotinės žmogaus teisių ir laisvių deklaracijos (toliau – VŽTD) teiginių įgyvendinimas mokykloje

Įvertinkite teiginius balais pasirinkdami atitinkamą vertinimo grafą: 0 – reiškia „nežinau“, 1 – „ne“, 2 – „kartais“, 3 – „dažnai“, 4 – „visuomet“.

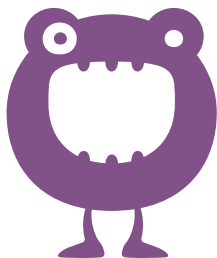
Eil. Nr.	VŽTD straipsnių teiginiai	Vertinimas				
		0	1	2	3	4
	Mano mokyklos bendruomenės nariai nėra diskriminuojami dėl rasės, lyties, lytinės orientacijos, šeiminių padėties, negalios, religijos ar gyvenimo stiliaus (VŽTD 2 straipsnis)					
	Savo mokykloje jaučiuosi saugus/saugi (VŽTD 3 ir 5 straipsniai)					
	Mano mokykloje visiems moksleiviams vienodai suteikiama informacija apie studijų ir karjeros galimybes ir palaikomi jų siekiai (VŽTD 2 ir 26 straipsniai)					
	Mano mokykloje visi turi vienodas galimybes naudotis išteklių ir dalyvauti veikloje (VŽTD 2 ir 7 straipsniai)					
	Mano mokyklos bendruomenės nariai priešintųsi bet kokioms diskriminacijos apraiškoms (veiksmams, įvairios medžiagos platinimui, žodžiams) mokykloje (VŽTD 2, 3, 7, 28, 29 straipsniai)					
	Kai kas nors pažeidžia kito asmens teises, pažeidėjui padedama suvokti, kaip keisti savo elgesį (VŽTD 26 straipsnis)					
	Mano mokyklos bendruomenės nariai rūpinasi mano asmens ir akademinė raida ir visada stengiasi padėti (VŽTD 3, 22, 26, 29 straipsniai)					
	Iškilę konfliktai sprendžiami bendradarbiaujant, nesmurtiniu būdu (VŽTD 3 ir 28 straipsniai)					
	Mokykloje laikomasi nediskriminacinės politikos ir yra sistema, padedanti veiksmingai spręsti išskylančius konfliktus (VŽTD 3 ir 7 straipsniai)					
	Visi yra užtikrinti, kad iškilus drausmės problemoms kaltė ar nuobaudos bus nustatytos nešališkai ir teisingai (VŽTD 6, 7, 8, 9 ir 10 straipsniai)					
	Mūsų mokykloje niekas nėra patyręs žeminančios bausmės ar elgesio (VŽTD 5 straipsnis)					
	Kiekviena(s) dėl blogo elgesio laikoma(s) nekaltu/nekalta, kol jo(s) kaltė neįrodyta (VŽTD 11 straipsnis)					
	Mano asmeninė erdvė ir nuosavybė yra gerbiamos (VŽTD 12 ir 17 straipsniai)					
	Mano mokyklos bendruomenė yra atvira įvairios kilmės moksleiviams, mokytojams, administracijos, pagalbiniais darbuotojams ir žmonėms, gimusiems svetur (VŽTD 2, 6, 13, 14 ir 15 straipsniai)					
	Aš galiu laisvai, be baimės išreikšti savo idėjas ir nuostatas (VŽTD 19 straipsnis)					
	Mano mokyklos bendruomenės nariai gali rengti ir platinti leidinius nebijodami cenzūros ir nuobaudų (VŽTD 19 straipsnis)					

Pamokose, vadovėliuose, susirinkimuose, bibliotekose, klasės valandėlėse yra pateikiamos įvairios (rasinė/etninė, lyties, ideologinė) požiūrio perspektyvos (VŽTD 2, 19 ir 27 straipsniai)					
Aš galiu dalyvauti kultūriniuose mokyklos renginiuose, kur mano kultūrinė tapatybė, kalba ir vertybės yra gerbiamos (VŽTD 19, 27 ir 28 straipsniai)					
Mano mokyklos bendruomenės nariai gali dalyvauti demokratiškai priimant sprendimus, kuriant mokyklos politiką ir taisykles (VŽTD 20, 21 ir 23 straipsniai)					
Mano mokyklos bendruomenės nariai turi teisę burtis į draugijas ir susivienijimus, kad apgintų savo ar kitų teises mokyklos viduje (VŽTD 19, 20 ir 23 straipsniai)					
Mano mokyklos bendruomenės nariai skatina vieni kitus sužinoti daugiau apie mūsų visuomenės ir globalias problemas, susijusias su teisingumu, ekologija, skurdu ir taika (VŽTD 26 ir 29 straipsniai)					
Mano mokyklos bendruomenės nariai skatina vieni kitus dalyvauti veikloje, susijusioje su teisingumu, ekologija, skurdu ir taika (VŽTD 26 ir 29 straipsniai)					
Mano mokyklos bendruomenės nariai turi pakankamai laisvo/poilsio laiko ir dirba saikingas darbo valandas normaliomis darbo sąlygomis (VŽTD 23 ir 24 straipsniai)					
Visi mokyklos darbuotojai gauna pakankamą uždarbį, kad sau ir savo šeimos nariams galėtų užtikrinti adekvatų gyvenimo ir sveikatos lygį (VŽTD 22 ir 25 straipsniai)					
Aš prisiimu atsakomybę, kad žmonės mano mokykloje nediskriminuotų vieni kitų (VŽTD 1 ir 29 straipsniai)					
SUMA:					

Perkelkite gautas sumas į Vertinimų suvestinės lentelę ir susumuokite bendrą mokyklos temperatūrą:

Vertinimų suvestinė

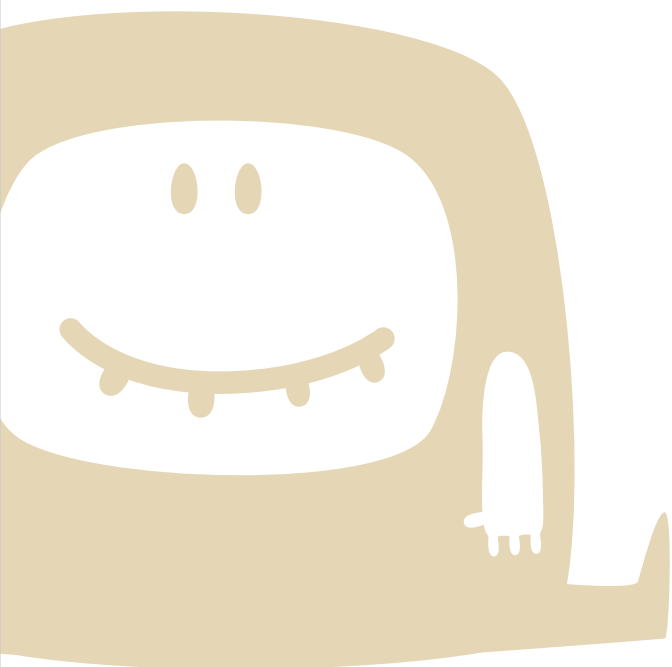
SUMA:						Suma:
Padauginti iš:	0	1	2	3	4	
Sandauga:						



6 priedas.

Rezultātu apibendrinimas

Temperatūras intervāli	Balsu skaicius
10–20	
21–30	
31–40	
41–50	
51–60	
61–70	
71–80	
81–90	
91–100	



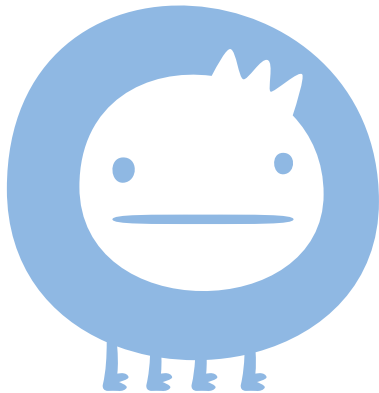
7. Mokyklos teisių ir laisvių deklaracija

Uždaviniai: analizuoti ir įsisavinti Visuotinę žmogaus teisių ir laisvių deklaraciją (toliau – VŽTD); lavinti kūrybiškumą.

Darbo priemonės: iliustruoti žurnalai, laikraščiai, lipnūs spalvoti lapeliai, smulkūs daiktai (smeigtukai, sąvaržėlės, skėčiukai gėrimams, kokteilių šiaudeliai, *kindersjurprizų* kiaušiniai, kramtomosios gumos juostelės ir pan.), žirklės, klėjai.

Darbo forma: grupinis darbas.

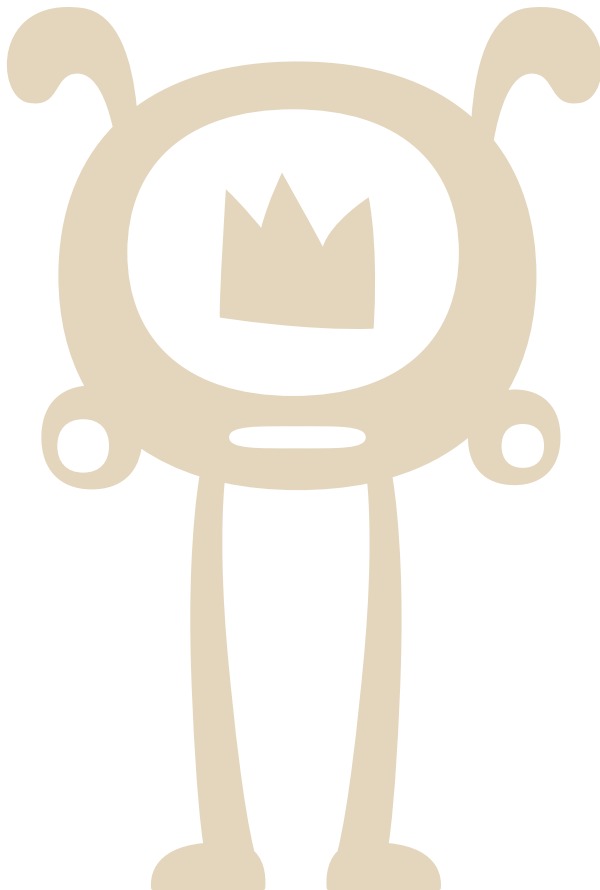
Trukmė: 60 minučių.



Darbo eiga:

- ⊙ Formuluojami uždavimai: remiantis VŽTD sukurti mokyklos teisių ir laisvių deklaracija.
- ⊙ Akcentuojama, kad kuriama MOKYKLOS, o ne mokinių teisių ir laisvių deklaracija. Tai reiškia, kad reikia mąstyti apie bendruomenės elgesio normas.
- ⊙ Mokyklos teisių ir laisvių deklaracijai kurti galima pasinaudoti *minčių lietaus* rezultatais, gautais prieš tai vykusiame užsiėmime (žr. 6. Mokyklos demokratijos vertybės. 1 alternatyva, p. 27).
- ⊙ Pasiūlomos uždavies alternatyvos:
 - parašyti mokyklos teisių ir laisvių deklaraciją,
 - sukurti mokyklos teisių ir laisvių deklaracijos koliažą,
 - sukurti koliažą ir pagal jį parašyti deklaracijos tekstą.
- ⊙ Dalyviai suskirstomi į grupes po 3–5 asmenis. Grupėse dirbama 35–40 minučių.
- ⊙ Kiekvienos grupės kūrinių pristatymui skiriama po 5 minutes.
- ⊙ Vadovas(-ė) apibendrina (iki 5 minučių).

8. Seminaro apibendrinimas



Uždavinys: apibendrinti ir įvertinti seminaro darbą.

Padalomoji medžiaga: seminaro įvertinimo lapai su skiltimis (+) ir (Δ):

(+)	(Δ)

Darbo forma: individualus darbas.

Trukmė: 15 minučių.

Darbo eiga:

- ⊙ Seminaro vedėja(s) apibendrina dienos temą ir nuveiktas veiklas.
- ⊙ Kiekvienas dalyvis individualiai užpildo seminaro įvertinimo lapą, skiltyje (+) įrašydamas tai, kas jam patiko, o skiltyje (Δ) – tai, kas jam atrodo keistina programoje, metodikoje, seminaro dalyvių veikloje.
- ⊙ Seminaro vedėja(s) surenka dalyvių vertinimo lapus ir apibendrina vertinimus.



PAGARBA ĮVAIROVEI



Pagarba žmogaus teisėms bei visuomenės įvairovei yra viena pamatinių demokratinų vertybių. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnis įtvirtina visų asmenų nediskriminavimo nuostatą. Kiti galiojantys teisės aktai garantuoja lygias teises žmonėms, nepriklausomai nuo jų lyties, lytinės orientacijos, rasės, etniškumo, religijos ar įsitikinimų. Tačiau svarbios yra ne tik įstatymuose įtvirtintos normos. Gyvename stiprėjančios kultūrų sąveikos pasaulyje su pokyčiais visose gyvenimo srityse. Tai kelia iššūkių, bet teikia ir naujų galimybių. Vertingiausias Europos turtas – nepaprasta žmonių įvairovė¹, kurią reikia išmokti tausoti. Todėl svarbu formuoti kasdienes praktikas, padedančias kovoti su socialine atskirtimi ir užtikrinti sėkmingą visų asmenų integraciją. Tik taip galima tikėtis darnios visuomenės plėtros ir ekonominės gerovės.

Deja, realybėje įvairiais požymiais skirtingi žmonės dažnai tampa diskriminacijos, stereotipų, išankstinio nusistatymo ar atviros neapykantos aukomis. Pasak mokslininkų, viena iš pagrindinių socialinės atskirties priežasčių šiuolaikiniame pasaulyje tampa atstūmimas. Anksčiau buvo būdingi griežta klasių sistema pagrįsti santykiai, o mūsų laikais atskiros socialinės grupės paverčiamos *nematomomis*, jų nenorima pripažinti. Taip reiškiasi hierarchiniai galios santykiai, vieniems suteikiantys teisę gauti, skirstyti išteklius, kitus – atribojantys nuo jų.

Dėl rasės, etniškumo, turtinės padėties, lyties ar lytinės orientacijos nulemtų skirtumų žmonės visuomenėje paverčiami socialinėmis kategorijomis, kurios įterpiamos į nelygybės sistemą², dažnai suvokiamą kaip nekintančią duotybę. Toks mąstymas remiasi *esencialistiniu* požiūriu – nuostata, kad žmogaus elgesys yra natūralus, veikiamas genų ar biologijos. Socialiniuose moksluose esencializmas griežtai kritikuojamas pabrėžiant, kad lyties, rasės, etniškumo, socialinės klasės ir kitos kategorijos yra *socialiai konstruojamos*. Aiškinama, kad socialinė tvarka neišreiškia *daiktų prigimties* ir negali būti kildinama iš *gamtos dėsnų*; ji egzistuoja tik kaip žmogaus veiklos produktas³.

Mokslininkai pažymi⁴, jog mūsų tikrovės supratimą lemia kultūros skirtumų nustatymo būdai. Prancūzų sociologas Emilis

Diurkheimas (Émile Durkheim) teigė, kad prasmę padeda kurti daiktų skirstymas į sistemas, kuriose skirtybės principai žmonėms (daiktams, savybėms) pritaikomi taip, kad galima būtų nustatyti mažiausiai dvi viena kitai priešpriešinamas grupes – blogis : gėris, šviesa : tamsa, mes : jie (mūsų : jūsų, savas : svetimas). Toks skirtumų pabrėžimas būdingas bet kuriam klasifikavimui. Plėtodamas lingvistinę teoriją Ferdinandas de Sosiūras (Ferdinand de Saussure) taip pat pabrėžė, jog kuriant prasmę būtina binarinė priešprieša. Tapatybė visada formuojama pagal savo santykį su *kitu* (svetimu), tai yra, pagal santykį su tuo, kas ji nėra. Tačiau skirtingumo suvokimas (tai, ką laikome panašiu, o ką – ne) nėra sąlygotas prigimties; jį lemia kultūriniai tapatybės konstravimo ypatumai, kurie grindžiami skirtumų pabrėžimu.

Skirtumai leidžia atskirti tapatybes, bet gali įtvirtinti priešpriešą ar net priešišumą (etninės nesantaikos atveju tai ypač ryšku). Binarinėmis opozicijomis grindžiama tvarka kuria *savų* ir *svetimų* luomus – dėl socialinės kontrolės normos sampratos neatitikimo asmenys pelno *kitokių* statusą, o jų atskyrimas dar labiau įtvirtina normą. Binarines opozicijas kritikuojantys mokslininkai atkreipia dėmesį, jog priešpriešinamoms sąvokoms kultūroje suteikiama skirtinga vertė – vienas dichotomijos elementas laikomas vertingesniu nei kitas.

1 2007-iejį – Europos lygių galimybių visiems metai. <http://equality2007.europa.eu>

2 Trace E. Ore, *The Social Construction of Difference and Inequality*, 2009, Saint Cloud State University.

3 Peter Berger, Thomas Luckman, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, 1966, Garden City, New York: Anchor Books, pp. 51–55, 59–61

4 *Identity and Difference*. (Ed. by Kathryn Woodward) 1997, The Open University.

Todėl tarp dviejų opozicijų visada slypi galios asimetrija – viena jų suvokiama kaip norma, kita – kaip nukrypimas.

Prasmės kuriančių opozicijų asimetrija būdinga ir tapatybių sampratai. Vienos jų kultūroje laikomos norma, kitos – savotišku nukrypimu. Kultūriškai privilegijuotą normos poziciją Nansi Džej (Nancy Jay) vadina *A kategorijos subjekto vieta*, kuri funkcionuoja kaip kitokių – *ne A* – tapatybių subordinavimo ir vertinimo matas. Mokslininkė pažymi, kad tapatybių kūrimas remiasi *A* atskyrimu nuo *ne A*. Tai, kas kultūroje suvokiama kaip norma, yra *A* – tai yra, grynas, tikras ir taisyklingas *A*, į kurio sampratą *ne A* nepatenka. Žvelgiant iš asmens perspektyvos, Vakarų kultūroje vyras reprezentuoja *A*, moteris – *ne A*. Iš visuomenės perspektyvos, viena lytis (*A*, vyras) yra norminė ir dominuojanti, kita (*ne A*, moteris) – priklausoma, nevisavertė⁵.

Lyties aspektas nėra vienintelis galios subjekto požymis. Patriarchališkoje visuomenėje *A* kategorijos subjekto vieta atitenka ne šiaip vyriškos lyties asmeniui, o vyraujančios rasės/etninės grupės, religijos, sveiko kūno sudėjimo, vidutinio amžiaus heteroseksualiam vyrui, turinčiam

aukštą socialinį statusą, kuris neoliberalios ekonomikos sąlygomis reiškia ir nemenkas finansines galimybes. Todėl tapatybių dichotomiją, įvertinus rasės, socialinės klasės, lytinės orientacijos, sveikatos būklės aspektus, galima būtų schematizuoti taip: baltaodis žmogus – *A*, kitos odos spalvos asmuo – *ne A*, aukštesnės vidurinioios klasės atstovas – *A*, žemesnės klasės atstovas – *ne A*, heteroseksualus žmogus – *A*, homoseksualus asmuo – *ne A*, sveiko kūno sudėjimo asmuo – *A*, žmogus su negalia – *ne A*.

Žmogus gimsta nežinodamas, ką reiškia būti moterimi ar vyru, žmogumi su negalia ar sveiku, juodaodžiu ar azijiečiu, turtingu ar skurdžiumi. Apie tai sužino suvokęs sąveikų su žmonėmis prasmes, kurias perteikia įvairios institucijos, šeima, bendraamžiai. Žmogaus patirtys priklauso nuo to, kaip jį ar ją apibrėžia kultūra, ir jeigu sąveikų prasmės laikomos realiomis, jos tampa tikrove.

Socialinis realybės konstravimas vyksta trimis etapais⁶. Pirmame – *eksternalizacijos* – etape socialiai sąveikaudami žmonės kuria kultūros produktus: artefaktus, socialines institucijas, vertybes ar su grupe susijusius požiūrius. Antrame – *objektyvizacijos* – etape sukurti produktai tampa savarankiški, nepriklausomi nuo kūrėjų. Žmonės nebesuvokia, kad patys yra socialinės, kultūrinės aplinkos ir jos interpretacijų autoriai, ir reaguoja taip, tarsi sukurtieji produktai egzistuoję savaime. Paskutiniame – *internalizacijos* – etape tariamai objektyvius faktus apie sukurtus kultūros produktus žmonės įsisąmonina per socializaciją. Šioje stadijoje menami faktai paverčiami neatsiejama individualios sąmonės dalimi, todėl tos pačios (sub)kultūros nariams būdingas panašus tikrovės supratimas, ir retai kada kyla klausimų apie nuostatų pagrįstumą.

Skirtumus pažyminių kategorijų kūrimas ir socialinis įtvirtinimas vyksta įvairiuose kontekstuose – *instituciniame* (šeima, švietimas, ekonomika, žiniasklaida, valstybė), *tarpsmeniniame* (įprastinio elgesio normomis paremtos kasdienės žmonių sąveikos) ir *vidiniame* (kur savomis tampa instituciniuose ir tarpsmeniniuose kontekstuose įtvirtintos nuostatos). Visi trys kontekstai ir juose formuojamos skirtumus pažyminės kategorijos

⁵ Nancy Jay, *Gender and Dichotomy*, *Feminist Studies* 7, 1981, p. 38–56.

⁶ Peter Berger, Thomas Luckman, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, 1966, Garden City, New York: Anchor Books, pp. 51–55, 59–61.

kompleksiškai veikia mūsų realybę, todėl juos būtina įvertinti kuriant veiksmingas švietimo, ugdymo strategijas.

Norint suprasti, kaip veikia skirtumus ir nelygybę kuriančios sistemos, būtina įgyti instrumentus, padedančius kritiškai permąstyti turimas nuostatas ir suformuoti savo suvokimą, užuot akiai pasikliovus primestu. Mąstyti kritiškai – reiškia nuolat klausti savęs, kaip mūsų kultūroje suvokiama realybė, kas laikoma vertinga ir svarbu.

Edukologijos teoretikas Stefanas Brukfeldas (Stephen Brookfield)⁷ išskiria keturis pagrindinius kritinio mąstymo veiksnius.

Visų pirma, svarbu *identifikuoti išankstines nuostatas ir suabejoti jų pagrįstumu*, išsiaiškinti, kuo remiantis formuojamos konkrečios sąvokos, vertybės, pažiūros ir elgesio normos; iširti jų pagrįstumą; įvertinti, ar tai, kas laikoma savaime suprantamu, iš tiesų atspindi realybę. Pavyzdžiui, visuomenėje plačiai paplitusi nuostata, kad vyrai iš prigimties yra agresyvūs, o moterys – globėjškos. Mąstant kritiškai reikėtų paklausti, ar tokios prielaidos atspindi tikrovę, ar daro įtaką tam, ką pastebime moterų ir vyrų elgesyje? Ar mes tikrai matome, kad moterys yra globėjškos, ar tiesiog atkreipiame dėmesį į šį elgesio aspektą ir nepastebime kitų? Taip pat svarbu pasidomėti, ar/kaip mūsų lūkesčiai moterims ir vyrams formuoja jų elgesį. Gal vyrai elgiasi agresyviau, nes to iš jų ir tikimasi?

Kritinis mąstymas reikalauja *suvokti savo vietą ir laiką kultūroje*. Užduodant klausimus apie įvairius visuomenės gyvenimo aspektus, svarbu suvokti savo padėtį kultūros ir istorijos sandūroje – atskaitos tašką, iš kurio vertinama tikrovė. Reikia įsisąmoninti, kaip mūsų vertinimus veikia rasė ar etniškumo, socialinės klasės, lyties, lytinės orientacijos, sveikatos būklės, amžiaus ir kiti tapatybės aspektai – kokį poveikį tai turi klausimams, kuriuos užduodame, ir atsakymams, kuriuos gebame priimti. Pavyzdžiui, ekonominės sistemos stiprybes ir silpnybes nagrinėjantis monopolistas greičiausiai matys kitokias problemas ir jų sprendimo būdus nei darbininkas, nes kiekvieno jų klasinė padėtis (lygiai kaip ir rasė ar etniškumas, lytis, lytinė orientacija, sveikatos būklė ir kt.) veikia socialinių reiškinių vertinimus.

Būtent atskaitos taškas lemia, kas laikoma normaliu ar įprastiniu elgesiu. *Sugėrus* savo kultūrą – panirus tokiu lygiu, kada visi jai būdingi bruožai vertinami kaip natūralūs – dažnai laikomasi nuostatos, kad ji įprasmina vienintele galimas socialines praktikas ir standartus. Todėl dažnai nesuimaštoma, kad galimos ir kitos alternatyvos. Toks panirimas įgyja ir tam tikrų etnocentrizmo požymių, kuomet išvados apie kitas kultūras daromos taikant savo standartus. Šis vertinimas remiasi išankstine nuostata, kad mūsų grupė yra svarbesnė ar pranašesnė už kitas. Todėl tuos, kurie, pavyzdžiui, išpažįsta kitą tikėjimą, pradedama vertinti kaip keistuolius ar net keliančius grėsmę, žmones imama rūšiuoti. Alternatyva etnocentrizmui – kultūrinis reliatyvizmas, skatinantis vertinti kultūras pagal jų taisykles, vertybes ir padedantis geriau suprasti būdingas idėjas.

Mąstant kritiškai svarbu ieškoti *alternatyvių mąstymo krypčių*, tai yra – analizuoti išankstines nuostatas, kurios formuoja visuomenėje vyrujančių idėjų ir elgsenos pagrindus. Pavyzdžiui, mūsų visuomenėje vis dar kalbama apie neįgalius ir neišgalinčius savimi pasirūpinti žmones, taip prisegant *priklausomų* ir *išlaikomų* asmenų etiketes. Tačiau galvojant kritiškai svarbu įsivaizduoti alternatyvą. Pavyzdžiui, pasiteirauti, kaip būtų, jei gyventume visuomenėje, kur suvokiama, kad žmonių (ne)galėjimą visaverčiai funkcionuoti lemia (ne)pritaikyta aplinka (pavyzdžiui, regėjimo sunkumas pašalina akiniai arba lęšiai, o judėjimo nepatogumus – įrengtos

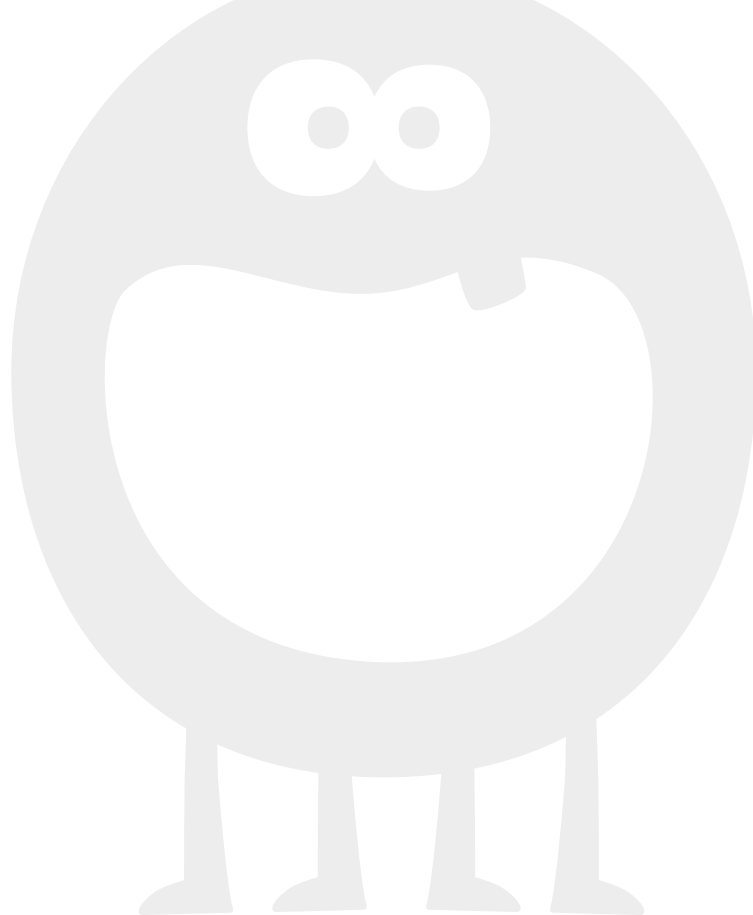
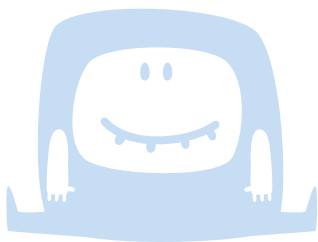


⁷ Stephen D. Brookfield, *Developing Critical Thinkers: Challenging Adults to Explore Alternative Ways of Thinking and Acting*, 1987, San Francisco: Jossey-Bass.

nuožulnumos)? Kokių struktūrinių pokyčių reikia, kad turėtume tokią visuomenę? Jeigu sukurtume tokią visuomenę, kaip pasikeistų mūsų pačių gyvenimas? Alternatyvų įvertinimas suteikia naujų išvalgų permąstant plačiai priimtas idėjas.

Galiausiai kritinis mąstymas remiasi *reflektyvia analize*, raginančia abejoti sustabarėjusiomis pažiūrų sistemomis ir ginčyti jas. Pavyzdžiui, suvokus, kad lytinė orientacija nelemia žmogaus profesijos, pomėgių, vertybinių ar politinių nuostatų, pradedama abejoti homoseksualių žmonių teisių suvaržymo ar jų persekiojimo pagrįstumu. Kritinis mąstymas išlaisvina nuo spaudimo, trukdančio pamatyti nelygybės visuomenėje problemas ir jų sprendimo kryptis. Šių kompetencijų įgiję moksleiviai (ir mokytojai) nustoja pasyviai kaupti informaciją. Dėmesingai analizuojant ir užduodant kritiškus klausimus įgyjami gebėjimai formuoti savo požiūrį ir priiimti atsakomybę. Kritiškai mąstant idėjoms suteikiami solidūs, informacija pagrįsti pamatai, tačiau išlieka suvokimas, kad visi gali klysti, todėl ir savo nuostatas reikia permąstyti kritiškai.

Moksleivių (ir mokytojų) skirtumai gali būti naudingi formuojant nuostatą, kad įvairovė yra visuomenės norma, o ne išimtis. Bet kurioje aplinkoje galima rasti daug progų tai parodyti. Pagarbos įvairovei modulio tikslas – paskatinti mąstymą, praturtinantį patirtį ir atveriantį kelią tarpusavio supratimui, padėti geriau suprasti kultūrinės atskirties ir vis dar pasitaikančios nepakantumo, diskriminacijos priežastis, paskatinti interaktyvų dialogą, metantį iššūkį stereotipinėms nuostatomis apie visuomenės normas.



Literatūra:

2007-iejai – Europos lygių galimybių visiems metai: <http://equality2007.europa.eu>

Peter Berger, Thomas Luckman, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, 1966, Garden City, New York: Anchor Books, pp. 51–55, 59–61; http://evans-experientialism.freewebspace.com/berger_luckmann.htm

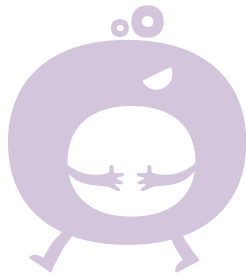
Stephen D. Brookfield, *Developing Critical Thinkers: Challenging Adults to Explore Alternative Ways of Thinking and Acting*, 1987, San Francisco: Jossey-Bass.

Identity and Difference (ed. Kathryn Woodward), 1997, The Open University.

Nancy Jay, Gender and Dichotomy, *Feminist Studies* 7, 1981, p. 38–56.

Trace E. Ore, *The Social Construction of Difference and Inequality*, 2009, Saint Cloud State University.

Pagarbos įvairovei dėstymo modulis



Tikslas: ugdyti klausytojų pagarbos įvairovei vertybines nuostatas.

Uždaviniai:

- ⊙ gilinti supratimą apie struktūrines diskriminacijos priežastis;
- ⊙ mokyti(s) suvokti savo vaidmenį formuojant atvirą, nediskriminuojančią mokyklos bendruomenės kultūrą;
- ⊙ ugdyti gebėjimą atpažinti diskriminacijos apraiškas savo aplinkoje ir rasti būdų joms šalinti.



Siūloma programa

Trukmė	Temos
40 minučių	1. Grupės sutelkimas ir temos pristatymas
50 minučių	2. Interaktyvus užsiėmimas „Užimk poziciją“
30 minučių	3. Interaktyvus užsiėmimas „Ar visi mes lygūs?“
60 minučių	4. Interaktyvi paskaita „Socialinė įvairovė ir diskriminacija“
90 minučių	5. Kūrybinė užduotis „Žemėlapis į Pagarbos įvairovei šalį“
30 minučių	6. Grupinis darbas „Ateiviai iš kosmoso“
40 minučių	7. Interaktyvus užsiėmimas „Žuvų katilas“
20 minučių	8. Mokymų apibendrinimas



Praktiniai užsiėmimai



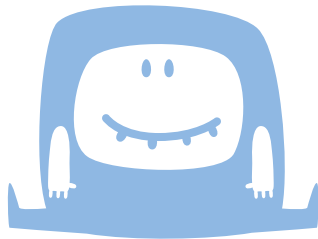
1. Grupės sutelkimas ir temos pristatymas

Uždaviniai: suformuoti saugios darbo aplinkos nuostatas; susipažinti arba sužinoti daugiau apie vienas kitą; susipažinti su tema.

Darbo priemonės: lapas, spalvoti žymekliai.

Darbo forma: *minčių lietus*.

Trukmė: 40 minučių.



Darbo eiga:

- ⊙ Seminaro vedėjo(s) ir dalyvių prisistatymas.
- ⊙ Paaškinama, kad prieš pradant mokymus svarbu sukurti saugumu ir atvirumu paremtą atmosferą, ir pasiteiraujama dalyvių, kokių nuostatų svarbu laikytis, kad jie jaustųsi saugiai.
- ⊙ Kiekviena pasiūlyta nuostata (pvz.: nekritikuoti, gerbti kito nuomonę, nevēluoti ir pan.) užrašoma lape ir aptariama, kokios prasmės dedamos į vienas ar kitas sąvokas.
- ⊙ Jeigu dalyviai vangūs, nuostatos (pvz.: aktyvus dalyvavimas, savanoriškumas, atvirumas, pagarba įvairovei) jiems pasiūlomos ir kartu aptariama, kodėl jos yra svarbios.
- ⊙ Grupei pritarus, nuostatos priimamos kaip taisyklės, ir sutariama jomis vadovautis per mokymus.

Pažintinis pratimas „Keičiame kėdės“.

- ⊙ Ratu sustatomos kėdės, kurių yra viena mažiau nei dalyvių.
- ⊙ Be kėdės likęs(-usi) dalyvis(-ė) pasako kokį nors teiginį, pavyzdžiui, „Tie, kas turi augintinių, keičia kėdės!“
- ⊙ Turintys(-čios) augintinių dalyviai(-ės) atsistoja ir kiekviena(s) skubiai persėda ant kitos (ne savo) kėdės.
- ⊙ Ta(s), kuriam(-iai) kėdės pritrūko, tęsia žaidimą sakydama(s) savo teiginį. Tokį apsigėtimą vietomis galima pakartoti 5–6 kartus.

Pastaba. Vadovai gali dalyvauti kartu su dalyviais ir progai pasitaikius išsakyti teiginius, susijusius su mokymų tema, pavyzdžiui: „Pažįstu žmogų su negalia“, „Esu bendravęs(-usi) su kitos rasės žmonėmis“, „Mano šeimoje/giminėje yra skirtingų etninių grupių žmonių“.

2. Interaktyvus užsiėmimas „Uėimk poziciją“

Darbo eiga:

- ⦿ Prieė pradant teiginiai uėrašomi ant lapų (lentos) arba pasirengiami projektoriumi demonstruoti pateiktis.
- ⦿ Susitariama, kad viena auditorijos pusė reiėkia „taip“, o kita – „ne“. Skaitoma (demonstruojama projektoriumi) po vieną teiginį, o su juo sutinkantys dalyviai eina į „taip“ reiėkiančią pusę, nesutinkantys – į „ne“ reiėkiančią pusę.
- ⦿ Kiekvienos pusės atstovai išsako savo argumentus. Kad diskusija būtų dinamiėkesnė, priešingų pozicijų atstovai pasisako paeiliui. Tiems, kuriuos įtikino oponentų argumentai, leidžiama pakeisti pasirinktą poziciją.
- ⦿ Padiskutavus 5–8 minutes pereinama prie kito teiginio.
- ⦿ Procesas tęsiamas, kol aptariami visi teiginiai.

Pastaba: Norint paskatinti dalyvavimą kalbinami tie, kurie drovisi išsakyti savo nuomonę. Teiginiai turi būti prieštaringi, paliekantys erdvės diskusijai, o diskutuojant svarbu atkreipti dėmesį ne tiek į pasirinktą poziciją, kiek į argumentus, kuriais ginamas vienas ar kitas poėiūris. Gali nutikti ir taip, kad priešingas puses pasirinkę oponentai iš esmės gina tą patį poėiūrį, tik dėmesį kreipia į skirtingus problemos aspektus. Jeigu taip nutinka, būtina atkreipti visų dalyvių dėmesį į tai.

Uėdaviniai: skatinti dalytis mintimis ir nuomonėmis, padėti pastebėti nuomonių skirtumus, įveikti bendravimo barjerus ir padrėsinti reikėti savo nuomonę.

Darbo priemonės: teiginių saraėas, lapai su uėraėytais teiginiais arba pateiktys, parengtos demonstruoti projektoriumi.

Darbo forma: grupinis darbas, diskusija.

Trukmė: 50 minučių.

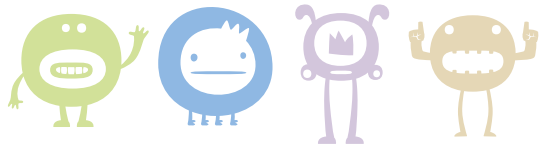
Teiginių⁸ pavyzdėiai:

- ⦿ *Musulmonai iš tikrųjų negali integruotis į Europos bendruomenę.*
- ⦿ *Nacionalizmas reiėkia karą.*
- ⦿ *Vyrai yra didesni rasistai negu moterys.*
- ⦿ *Geriau būti juodaodėiu negu gėjumi.*
- ⦿ *Romai yra vieninteliai tikrieji europiečiai.*
- ⦿ *Jauni žmonės yra pagrindiniai rasistinių išpuolių dalyviai.*
- ⦿ *Imigrantai atima namus ir darbo vietas.*
- ⦿ *Meilė gali išspręsti bet kokią problemą.*



⁸ Metodinis rinkinys. Informalaus tarpkultūrinio ugdymo idėjos, iėtekliai, metodai ir uėsiėmimai darbui su jaunais ir suaugusiais žmonėmis, 2007, Europos Tarybos Jaunimo ir sporto reikalų direktoratas; Europos jaunimo kampanija prieš rasizmą, ksenofobiją, antisemitizmą ir netoleranciją. *Visi skirtingi – visi lygūs* 2 leidimas, p. 180.

3. Interaktyvus užsiėmimas „Ar visi mes lygūs?“



Darbo eiga:

- ⊙ Pakviečiama 8–12 savanorių (skaičius priklauso nuo grupės dydžio ir turimos erdvės auditorijoje; jeigu grupė nedidelė, gali dalyvauti visi).
- ⊙ Kiekvienam(-ai) išdalijamos vaidmenų kortelės, kurios nerodomos ir įspūdiškai nesidalijama. Paprašoma įsivaizduoti, jog kiekvienas(-a) turi savo kortelėje nurodyto asmens tapatybę ir gyvena Lietuvoje.
- ⊙ Paprašoma visų išsiriokuoti į eilę ir susikabinti rankomis.
- ⊙ Paaiškinama, jog bus garsiai skaitomi teiginiai. Kiekvieną kartą, kai tam tikro vaidmens atlikėjas sutiks su perskaitytu teiginiu, turės žengti vieną žingsnį į priekį, bet nepaleisti (kol įmanoma) greta stovinčių dalyvių rankų.
- ⊙ Teiginiai skaitomi neskubant, kad dalyviai galėtų šiek tiek pamąstyti ir apsispręsti.
- ⊙ Pabaigoje paprašoma visų apsidairyti, įvertinti kitų užimamas pozicijas ir baigti savo vaidmenis.

⊙ Tuomet aptariama:

- Kas išryškėjo atliekant šį interaktyvų pratimą?
- Ar buvo galima suprasti, kokį vaidmenį kuris vaidino? Kiekvienam leidžiama įvardyti savo vaidmenį.
- Del kurių teiginių buvo judama pirmyn arba stovima vietoje? Ar kiti būtų elgėsi taip pat, jeigu būtų gavę šį vaidmenį?
- Kaip buvo jaučiamasi žengiant į priekį arba stovint vietoje?
- Kaip kiekviena(s) jautėsi, kai buvo traukiami(-os) pirmyn, bet negalėjo judėti, arba žengė į priekį, bet kiti trukdė ir tempė atgal?
- ⊙ Ar buvo lengva/sunku įsijausti į įvairius vaidmenis? Kaip įsivaizdavo žmonės, kuriuos vaidino? Kiek tame yra stereotipinio vertinimo apie vieną ar kitą socialinę grupę?
- ⊙ Ar šis užsiėmimas atspindi padėtį visuomenėje? Kaip?

⊙ Kokių pirmųjų žingsnių galima imtis kovojant su nelygybe visuomenėje?

Pastaba: Gavę vaidmenis dalyviai iš pradžių gali sakyti mažai žiną apie patirtis žmonių, kurių tapatybę nurodyta išsitrauktoje korteleje, todėl reikėtų paaiškinti, kad tai nėra labai svarbu – užtenka pasitelkti vaizduotę. Šis pratimas veiksmingas tuo, kad dalyviai pamato tarp jų didėjančią atstumą, todėl teiginiai turi būti formuluojami taip, kad būtų kuo mažiau tokių, į kuriuos galima atsakyti „taip“.

Aptariant svarbu panagrinėti, kaip dalyviai sužinojo apie asmenį, į kurio tapatybę teko įsijausti – per asmeninę patirtį ar kitus informacijos šaltinius (žiniasklaidą, mokslinę literatūrą, paskalas)? Ar jie įsitikinę, kad turima informacija ir jos įtakoje suformuotas požiūris yra patikimi? Ar mūsų supratimą veikia stereotipai ir išankstinės nuostatos?

Uždaviniai: suteikti žinių apie galimybių visuomenėje nelygybę, skatinti suvokti galimas priklausymo tam tikrai socialinei mažumai ar kultūrinei grupei pasekmes.

Darbo priemonės: vaidmenų kortelių komplektas – po vieną kiekvienam dalyviui (7 priedas), teiginių sąrašas (8 priedas).

Darbo forma: interaktyvus užsiėmimas, diskusija.

Trukmė: 30 minučių.

7 priedas.

Vaidmenų kortelių⁹ kompleksas

Esate nedirbanti vieniša motina.	Esate valdančiai politinei partijai priklausančios jaunimo organizacijos pirmininkė(-as).
Esate vietinio banko valdytojo dukra. Universitete studijujete ekonomiką.	Esate kinų imigranto sūnus, vadovaujantis klestinčiai greito maisto įmonei.
Esate mergaitė musulmonė, gyvenanti su religingais tėvais.	Esate Amerikos ambasadoriaus(-ės) Lietuvoje dukra.
Esate privalomąją karinę tarnybą atliekantis kareivis.	Esate pelningos importo-eksporto įmonės savininkė.
Esate jaunuolis su negalia, judantis tik vežimėliu.	Esate pensininkas, buvęs batų fabriko darbininkas.
Esate septyniolikmetė, pradinės mokyklos nebaigusi romų mergaitė.	Esate jauno, nuo psichotropinių medžiagų priklausancio menininko mergina.
Esate vidutinio amžiaus moteris, serganti AIDS.	Esate dvidešimt dvejų metų amžiaus lesbietė.
Esate bedarbė mokytoja.	Esate iš Afrikos kilusi manekenė.
Esate dvidešimt ketverių metų pabėgėlis(-ė) iš Afganistano.	Esate dvidešimt septynerių metų benamis.
Esate nelegalus(-i) imigrantas(-ė).	Esate devyniolikos metų ūkininko sūnus, gyvenantis nuošaliame kaimelyje.

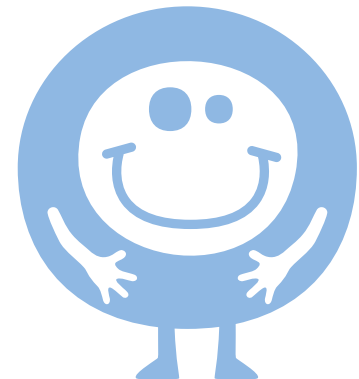
⁹ Komplektas parengtas remiantis: *Kompasas: Žmogaus teisių ugdymo vadovas darbui su jaunimu*, 2010, Europos Taryba, p. 259.

8 priedas.

Vaidmenis atskleidžiančių teiginių¹⁰ sąrašas

Galimi teiginiai:

- Niekada neturėjau rimtų finansinių sunkumų.
- Turiu gerą namą/butą, telefoną, televizorių.
- Jaučiu, kad visuomenėje, kurioje gyvenu, gerbiama mano kalba, kultūra, tikėjimas.
- Mano nuomonės socialiniais ir politiniais klausimais paisoma, išklausoma mano požiūrio.
- Žmonės su manimi tariaisi įvairiais klausimais.
- Nebijau, kad mane sustabdyt policija.
- Žinau, kur prireikus kreiptis pagalbos ir patarimo.
- Niekada nesijaučiau diskriminuojama(s) dėl kilmės.
- Turiu savo poreikius atitinkančią socialinę apsaugą ir medicinos pagalbą.
- Kartą per metus galiu išvažiuoti atostogų.
- Vakarienei į svečius galiu pasikviesti draugų.
- Mano gyvenimas įdomus, į ateitį žvelgiu pozityviai.
- Galiu studijuoti ir įgyti norimą profesiją.
- Nebijau priekabiavimo ar užpuolimo gatvėje, žiniasklaidoje.
- Galiu balsuoti valstybės ir savivaldos rinkimuose.
- Su artimais draugais ir giminaičiais galiu švęsti religines šventes.
- Galiu dalyvauti tarptautiniuose seminaruose užsienyje.
- Bent kartą per savaitę galiu nueiti į kiną ar teatrą.
- Nesibaiminu dėl savo vaikų ateities.
- Bent kartą per tris mėnesius galiu įsigyti naujų drabužių.
- Galiu mylėti pasirinktą žmogų.
- Jaučiu, kad visuomenėje mano gyvenimas vertinamas ir gerbiamas.
- Galiu naudotis internetu ir gauti iš to naudos.



10 Teiginių sąrašas parengtas pagal: Kompasas: Žmogaus teisių ugdymo vadovas darbui su jaunimu, 2010, Europos Taryba, p. 260.

4. Interaktyvi paskaita „Socialinė įvairovė ir diskriminacija“

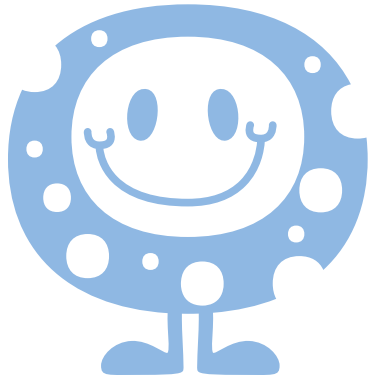


Uždaviniai: suteikti žinių apie tai, kaip visuomenėje formuojamos skirtumus pažyminčios socialinės kategorijos ir diskriminacijos mechanizmai, skatinti visuomenės įvairovės suvokimą.

Darbo priemonės: lapai su „Tapatybės svogūno“ schema kiekvienam(-ai) dalyviui(-ei) (9 priedas).

Darbo forma: interaktyvi paskaita.

Trukmė: 60 minučių.



Darbo eiga:

- ⊙ Paskaitoma trumpa paskaita apie tai, kaip visuomenėje formuojamos socialinius skirtumus pažyminčios kategorijos ir kaip šie procesai skatina diskriminaciją. Rengiant ją galima naudotis šio skyriaus įžangos tekstu ar medžiaga iš Europos Tarybos metodinių leidinių¹¹ ir apžvelgti klausimus, susijusius su:
 - kultūra;
 - tapatybe;
 - išankstinėmis nuostatomis ir stereotipais;
 - žmonių skirstymu į grupes ir diskriminacija;
 - įvairiomis diskriminacijos formomis: ksenofobija, rasizmu, antisemitizmu, homofobija, eidžizmu¹².
- ⊙ Po trumpos teorinės įžangos paskatinama bendra diskusija apie tapatybės sampratą ir dalijamasi mintimis:
 - Kaip mes suvokiame kitus ir kaip kiti suvokia mus?
 - Kokie mūsų tapatybės aspektai yra lengviau pastebimi/atkleidžiami, o kas yra labiau užslėpta?
 - Koks (teigiamas ar neigiamas) yra mūsų pačių santykis su skirtingais mūsų tapatybės aspektais? Ką pripažinti lengviau, o ką sunkiau? Kodėl?

Pastaba. Siekiant palengvinti diskusiją galima naudoti „tapatybės svogūno“ alegoriją. Įsivaizduojant save kaip svogūną galima geriau suprasti daugybės giluminių ir išorinių tapatybės aspektų sąsajas žmogui.

¹¹ *Metodinis rinkinys. Informalaus tarpkultūrinio ugdymo idėjos, ištekčiai, metodai ir užsiėmimai darbui su jaunais ir suaugusiais žmonėmis*, 2007, Europos Tarybos Jaunimo ir sporto reikalų direktoratas, Europos jaunimo kampanija prieš rasizmą, ksenofobiją, antisemitizmą ir netoleranciją „Visi skirtingi – visi lygūs“. 2-asis leidimas, 2 skyrius: Skirtumų ir diskriminacijos suvokimas, p. 27–39. Jums reikalingą informaciją taip pat galite rasti internete, adresu: <http://www.jrd.lt/uploads/dokumentai/Lygus.pdf> ir <http://visiskirtingivisiygyus.lt/biblioteka/metodika/>.

¹² Eidžizmas (iš angliško žodžio – *ageism*) reiškia diskriminaciją dėl amžiaus.

- ⊙ Išdalijamos „Tapatybės svogūno“ schemas ir paaiškinama, kad kiekvienas sluoksniu atitinka skirtingą tapatybės aspektą. Dalyviai turi pagalvoti ir užrašyti penkis svarbiausius savo tapatybės aspektus – kiekviename sluoksnyje po vieną.

Pastaba. Mąstant apie savo tapatybę galima galvoti ne tik apie tai, kas aš esu, bet ir apie tai, kuo aš nesu arba nenorėčiau būti (pvz.: moterimi, mokslininku, kitos tautybės žmogumi ir panašiai). Svarbu suprasti, kad tapatybė – tai ne tik savęs suvokimas, bet ir kitų mus pažįstančių žmonių klįjuojamos etiketės, kurios gali mums nepatikti.

- ⊙ Atlikus užduotį, savanoriai pakviečiami papasakoti apie savo „tapatybės svogūną“.
- ⊙ Pasiteiraujama, kas dar pasirinko panašius tapatybės aspektus.
- ⊙ Apibendrinant užsiėmimą bendroje diskusijoje aptariama:
 - Kokie tapatybės aspektai buvo minimi dažniausiai, kokie ypač retai?
 - Ar mums patinka išskirtinumo jausmas? Ar branginame jį?
 - Kada geriausiai jaučiamės būdami panašūs į kitus?
 - Kurie tapatybės aspektai yra labiau/mažiau pastebimi? Kurie jų mums svarbesni?
 - Kokie tapatybės aspektai mūsų visuomenėje yra labiausiai vertinami, o kurie mažiau? Kodėl?
 - Kaip įvairūs tapatybės aspektai yra susiję su žmonių skirstymu į grupes?

9 priedas.

„Tapatybės svogūno“ schema

Kiekviename sluoksnyje įrašykite po vieną savo tapatybės aspektą. Svarbiausius žymėkite arčiausiai branduolio.

Galimi tapatybės aspektai:

- Socialiniai vaidmenys: dukra arba sūnus, draugė(-as), mokinė(-ys), klasės seniūnė(-as) ir panašūs.
- Tapatybės aspektai, kuriuos galima pasirinkti: tam tikro muzikos stiliaus gerbėja(s), grupės narė(-ys), aprangos stiliaus mėgėja(s) ir panašūs.
- Tapatybės aspektai, susiję su gimimo ir gyvenimo vieta.
- (Ne)priklausymas tam tikros mažumos grupei.
- Lytis, amžius, negalia, odos spalva ir panašiai.



5. Kūrybinė užduotis „Žemėlapis į Pagarbos įvairovei šali“

Uždaviniai:

ugdyti lygių galimybių tikslų supratimą bei įvairovės vertinimą, lavinti vaizduotę ir kūrybiškumą, skatinti teisingumą ir pagarbą įvairovei.

Darbo priemonės:

A4 formato lapai ir rašikliai, A3 formato lapai, skirtingų spalvų žymekliai, seni žurnalai, žirkklės, pieštukiniai klėjai.

Darbo forma:

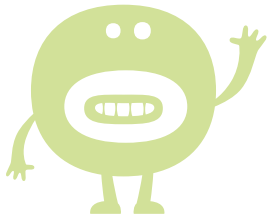
kūrybinis darbas grupėse.

Trukmė:

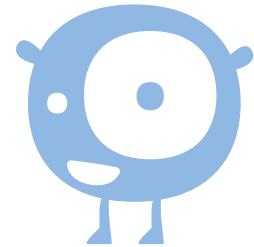
90 minučių.

Darbo eiga:

- ⊙ Paaiškinama, kad bus kuriami fantastiniai žemėlapiai, rodantys kelią į *Pagarbos įvairovei šalį*, kurioje vyrauja tikra lygybė.
- ⊙ Trumpai prisimenama, kaip atrodo žemėlapiai, atkreipiamas dėmesys į simbolius, žyminčius kelią, mišką, pelkę, kalną ir panašius objektus.
- ⊙ Susiburiama po 3–5 žmones, kiekvienai grupei išdalijama po mažąjį popieriaus lapą su rašikliu.
- ⊙ Skiriama 10–15 minučių aptarti ir lape surašyti atsakymus į klausimus:
 - Kaip galima įsivaizduoti *Pagarbos įvairovei šalį*?
 - Su kokiomis kliūtimis galima susidurti keliaujant į ją?
 - Kaip šios kliūtys galėtų būti įveiktos?
- ⊙ Išdalijami didieji popieriaus lapai, žymekliai, visiems prieinamoje vietoje padedami seni žurnalai, klėjai, žirkklės. Kiekvienos grupės paprašoma sukurti savo žemėlapi su simboliais, vaizduojančiais kelią į *Pagarbos įvairovei šalį*. Kelyje pasitaikančias kliūtis ir jų įveikimo būdus dalyviai turėtų sugalvoti patys.
- ⊙ Kūrybiniam darbui skiriama apie 40 minučių.
- ⊙ Grįžus į bendrą grupę prašoma pristatyti ir pakomentuoti savo žemėlapius.
- ⊙ Apibendrinant galima aptarti šiuos klausimus:
 - Ar patiko užsiėmimas? Kodėl?
 - Į kurį iš trijų užduotų klausimų atsakyti buvo sunkiausia, o į kurį lengviausia? Kodėl?
 - Kokie yra pagrindiniai *Pagarbos įvairovei šalies* bruožai?
 - Kokios pagrindinės kliūtys trukdo šiuolaikinei visuomenei būti *Pagarbos įvairovei šalimi*?
 - Jeigu reiktų įvertinti mūsų visuomenę pagal pagarbą įvairovei, kaip ją įvertintumėte skalėje nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia didelį nepakantumą, o 10 – beveik idealią lygybę.
 - Kokios grupės mūsų visuomenėje patiria diskriminaciją? Kaip tai pasireiškia? Kokios žmonių teisės pažeidžiamos?



6. Grupinis darbas „Ateiviai iš kosmoso“



Uždaviniai: ugdyti pastabumą, kaip požiūrį į įvairovę formuoja žiniasklaida.

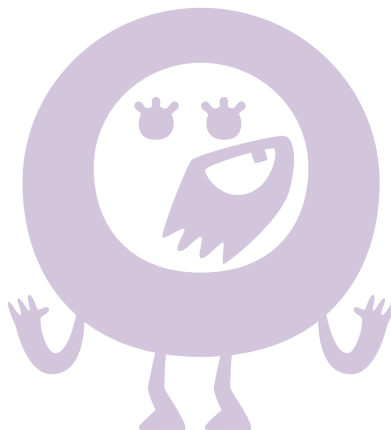
Darbo priemonės: gausiai iliustruoti žurnalai, popieriaus lapai ir rašikliai.

Darbo forma: grupinis darbas.

Trukmė: 30 minučių.

Darbo eiga:

- ⊙ Susisikirstoma į grupes po 3–5 žmones. Kiekvienai grupei išdalijama po žurnalą, popieriaus lapą ir rašiklį.
- ⊙ Paaiškinama, kad visi yra *sekliai* iš kosmoso, atsiųsti surinkti informacijos apie Žemės planetos gyventojus. Laiko šiai užduočiai nedaug, o vienintelis informacijos šaltinis – jų rankas patekęs žurnalas.
- ⊙ Kiekvienos grupės *sekliai* turi peržvelgti jiems tekusį žurnalą ir pagal jame matomus vaizdus aprašyti tokius Žemės gyventojų ypatumus:
 - išvaizdą ir aprangą,
 - pomėgius,
 - santykius,
 - socialines struktūras,
 - vertybes.
- ⊙ Atlikus užduotį, grupių prašoma pristatyti savo išvalgas, kurios gali būti pateiktos humoro forma.



Pastaba. Kai grupės pristatys išvalgas apie žurnaluose pateiktas reprezentacijas, pasiteiraukite, kas šiuose žurnaluose nebuvo pavaizduota, kas liko anapus ir kokį poveikį tai daro suvokimui apie realybę. Pakalbėkite apie tai, kas yra *normalu* ir *nenormalu* ir mūsų santykiuose su įvairiomis atskirties/mažumų/stigmatizuotomis grupėmis.

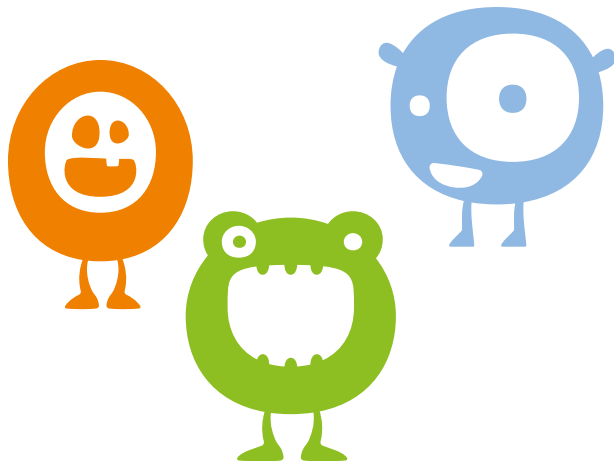
7. Interaktyvus užsiėmimas „Źuvų katilas“

Uždaviniai: išsiaiškinti mokymų dalyviams rūpimus klausimus, kurie liko neatsakyti per ankstesnius užsiėmimus, ugdyti pasitikėjimą savimi ir gebėjimą išreikšti nuomonę, stiprinti pagarbos įvairovei supratimą.

Darbo priemonės: trys kėdės, lenta ar pakabinamas bloknotas, rašikliai, nedideli popieriaus lapeliai, kepturė arba maišelis.

Darbo forma: struktūruota diskusija.

Trukmė: 60 minučių.



Darbo eiga:

- ⦿ Išdalijami nedideli popieriaus lapeliai, rašikliai ir paprašoma dalyvių anonimiškai užrašyti jiems rūpimus klausimus (po vieną ant lapelio), susijusius su pagarbos įvairovei tema.
- ⦿ Lapeliai su klausimais sudedami į maišelį ar kepturę.
- ⦿ Priešais grupę puslankiu pastatomos trys kėdės. Tai bus „Źuvų katilas“.
- ⦿ Parenkami trys dalyviai(-ės) – Źuvys, kurie(-ios) eina į Źuvų katilą ir atsisėda ant kėdžių. Jiems suteikiama galimybė diskutuoti. Kiti bus *stebėtojai*. Paaškinama, kad norėdama(s) įsijungti į diskusiją stebėtoja(s) turės prieiti ir paliesti petį to pašnekovo(-ės), kurį(-ią) norės pakeisti arba to(s), kuri(s) yra *pasvyti Źuvis*. Tuomet jie susikeis vietomis – stebėtojas taps Źuvimi, o Źuvis – stebėtoju.
- ⦿ Vienu metu diskusijoje gali dalyvauti tik trys žmonės. Svarbu padrąsinti dalyvius ateiti ir išsakyti savo nuomonę, kuri nebūtinai turi sutapti su kitų narių poŹiūriu.

Pastaba. Priminkite, kad stebėtojai turi tyliai klausytis diskutuojančių; ką nors pakomentuoti gali tik pakeisdami diskutuojančiuosius.

- ⦿ Diskusija pradedama, kai viena iš Źuvų ištraukia klausimą ir jį perskaito. Atsakius į vieną klausimą, traukiamas kitas. Diskusija vienu klausimu tęsiama tol, kol išsisemia arba argumentai pradeda kartotis (pasikartojantys klausimai praleidžiami). Aptarti reikėtų tiek klausimų, kiek spėjama, tačiau taip pat labai svarbu, kad ir Źuvims, ir stebėtojams nebūtų nuobodu.

Pastaba. Priminkite, kad užsiėmimo tikslas – leisti laisvai išsakyti asmeninius poŹiūrius ir gerbti kitų Źmonių nuomonę. Negalima daryti spaudimo kitiems, bandyti įtikinėti ar ieškoti bendro sprendimo.

- ⦿ Apibendrinant trumpai pakalbama, kaip jautėsi *katilo* viduje sėdėję ir iš išorės juos stebėję dalyviai. Aptariamos išsakytos skirtingos nuomonės. Pasiteiraujama, ką naujo kiekviena(s) suŹinojo šiame užsiėmime.

Pastaba. Svarbu, kad šis pratimas būtų atliekamas mokymų pabaigoje. Jis padės apibendrinti ir užpildyti nagrinėjamos temos spragas, todėl ir svarbu aptarti kiek galint daugiau klausimų.

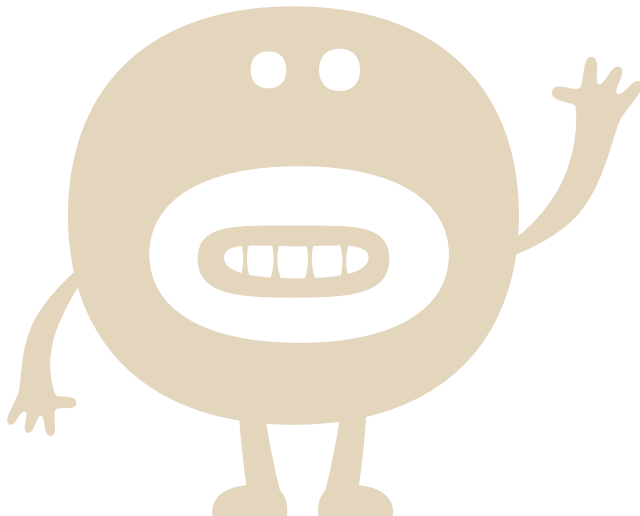
8. Mokymų apibendrinimas

Uždaviniai: apibendrinti mokymų rezultatus, sužinoti dalyvių nuomonę.

Darbo priemonės: didelis kubelis arba kubelio formos dėžutė su plokštumose pažymėtais taškais – žaidimų kauliukas, A3 formato popieriaus lapas su klausimų sąrašu (10 priedas).

Darbo forma: individualus darbas.

Trukmė: 20 minučių.



Darbo eiga:

- ⊙ Ant lentos pakabinamas A3 formato popieriaus lapas su šešiais klausimais (tiek, kiek *kauliukas* turi plokštumų).
- ⊙ Kiekvienas dalyvis meta *kauliuką*. Iškritę taškai rodo, į kurį klausimų sąrašo klausimą jis turi atsakyti.

Pastaba. Šis metodas suteikia galimybę apsikeisti pagrindinėmis įžvalgomis, nuobodžiai nekartojant tų pačių minčių.

10 priedas.

Kauliuko taškai ir su jais susiję klausimai:

-  → Kas labiausiai patiko?
-  → Kas labiausiai įsiminė?
-  → Ką pakeistumėte?
-  → Kaip panaudosite įgytą patirtį/žinias?
-  → Kas buvo naujo?
-  → Kam norėtumėte padėkoti?

SOCIALINIS SOLIDARUMAS



Socialinis ugdymas pagrindinėje mokykloje – integrali moksleivių bendrojo ugdymo dalis. Jis apima ne tik socialiniam asmens ugdymui skirtus mokomuosius dalykus, bet ir daugelį kitų, kurių ugdomasis poveikis puoselėjant jauno žmogaus socialinę kultūrą yra labai reikšmingas. Socialinė moksleivio brandą skatina visas mokyklos bendruomenės gyvenimas: ugdymo proceso organizavimas, papildomas ugdymas, mokyklos bendruomenės narių sąveika ir bendradarbiavimas, jos ryšiai su vietos bendruomene¹.

Kalbant apie socialinį solidarumą svarbu gerai suvokti šio termino esmę. Jis – vienas iš pagrindinių visuomenės narių santykių kokybę išreiškiančių principų, kuriuo remiasi teisinė valstybė. Solidarumo terminas kilęs iš lotynų kalbos žodžio *solidare*, kuris reiškia – „sutvirtinti, suderinti dalis taip, kad jos suformuotų visumą“, ir apibūdinamas kaip bendramintiškumas, interesų, atsakomybės bendrumas, tarpusavio parama², žmonių vienybė, pagrįsta vidiniais saitais, socialiniu jautrumu, socialine atsakomybe ir gebėjimu vienytis bendram veiksmui. Pabrėždama bendrumo svarbą Lietuvos Respublikos prezidentė socialinį solidarumą sieja su tautos „vienybe ir stiprybe“ ir teigia, jog „socialinis teisingumas ir solidarumas – visuomenės moralumo ir išminties pamatas, jos stiprybės kertinis akmuo“, kurį svarbu puoselėti³.

Mokykla – viena įtakingiausių ugdymo institucijų, padedančių suvokti, kad aktyvus dalyvavimas bendruomenės gyvenime yra svarbus pilietinės visuomenės kūrimui ir stiprėjimui. Todėl pedagogai turėtų skatinti mokinius aktyviau dalyvauti mokyklos gyvenime. Tai padėtų ugdyti(s) teigiamas vertybines nuostatas ir suvokimą apie demokratinę visuomenę, tuo pačiu prisidėtų prie jos kūrimo.

Kalbant apie pedagogų galimybes formuoti socialinę jaunimo atsakomybę, svarbu atsižvelgti į nuolat kintantį socialinį, kultūrinį kontekstą. Dėl globalizacijos įtakos keičiasi žmonių socialinių ryšių pobūdis. Lietuvoje šie procesai itin išryškėjo įstojus į Europos Sąjungą, kai atsivėrusios sienos

paskatino aktyviau naudotis laisvo judėjimo teise. Tačiau atsivėrusios platesnės galimybės sukelia ir naujų iššūkių. Britų sociologas Zygmuntas Baumanas teigia, kad šiais laikais individų „socialumo įgūdžių nykimą skatina ir spartina dominuojanti vartotojiško gyvenimo būdo įkvėpta tendencija laikyti kitus žmones vartojimo objektais“ arba, geriausiai atveju, „solidarios vartojimo veiklos draugijos nariais“⁴.

Solidarumo teorijos kalba apie asmens priklausymą grupei, pagrįstą ne anonimiškumu, o konkrečiais žmonių siekais. Vienas iš pavyzdžių – mokyklos bendruomenė, kuri gali padėti užtikrinti jaunuolių ugdymo(si), pagarbos, gyvenimo idealų siekimo, bendravimo, bendradarbiavimo ir bendrumo poreikius.

Ernestas Spruogis valstybę laiko solidarumo pamatu. Jo teigimu, visuomenės nariai ima solidarizuotis, kai valstybė pradeda atlikti bent minimalias funkcijas. Tačiau klaidinga būtų manyti, kad solidarumas yra tiesioginis visuomenės narių tikslas⁵. Saulius Arlauskas nuomone, jis yra svarbi „visuomenės narių tiesioginius santykius apibendrinanti kokybė, kuri susiformuoja visuomenės nariams (...) siekiant tam tikrų tikslų“⁶, be kurios nebūtų įmanoma nei pilietinė visuomenė, nei socialinė teisinė valstybė. Taigi solidarumą galima vadinti būdu žmonių siekiamis įgyvendinti, kuris išryškėja tik gyvenant kolektyve⁷.

Tačiau jis gali būti tapatinamas ne tik su racionaliais sprendimais, bet ir žmones siejančiais jausmais ar bendruomenės, kurioje gyvenama, puoselėjamosiomis vertybėmis. Manoma, kad „žmonės jaučiasi įsipareigoję vieni kitiems, kadangi patiria abipusę trauką“, nori „identifikuotis su kitais ir veikti lojaliai jų atžvilgiu“⁸. Pasak amerikiečių sociologo Leono Mayhewo, solidarūs elgesys atsiranda tam tikrose institucijose, kurias jis vadina „solidarumo sistema“. Tokių institucijų pavyzdžiu galėtų būti šeima ar mokykla, kuri nustato ir modeliuoja patrauklumo, antipatijos, lojalumo ir identiškumo visuomenėje šablonus. Žinoma, solidarumas tuo neapsiriboja – žmonės jaučiasi solidarūs ir su kitomis

1 Patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2002 m. rugpjūčio 21 d. įsakymu Nr. 1465 © Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir bendrojo išsilavinimo standartai. XI–XII klasės. Vilnius: Švietimo plėtotos centras, 2002.

2 Jolanta Bieliauskaitė. Solidarumo vaidmuo socialinėje teisinėje valstybėje. *Socialinių mokslų studijos* 1(1), 2009, p. 79–94.

3 Lietuvos Respublikos prezidentės interneto svetainė: http://www.president.lt/ltprezidento_institucija/prezidente_dalia_grybauskaite/priretetai.html

4 Zygmunt Bauman, *Likvidi meilė. Apie žmonių ryšių trapumą* 2007, Vilnius: Apostrofa, p. 136.

5 *Jurisprudencija* 25(17), 2002, p. 129–138

6 Saulius Arlauskas, *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*, 2004, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 223.

7 Solidarumas neatsiejamas nuo socialumo. Socialumas apibūdina žmogų, o solidarumas – žmonių santykio kokybę. Taigi solidarumą galima vadinti vienu iš socialumo aspektų.

8 Aafke E. Komter, *Social Solidarity and the Gift*, 2005, Cambridge: Cambridge University Press, p. 115.

bendruomenėmis, pavyzdžiui, etninėmis, darbo, religinėmis, tautinėmis. Mokslininkas kalba apie keturias solidarumo formas:

- trauką – pirminį emocinį žmonių ryšį;
- ištikimybę – kai grupės narys ne tik priklauso kuriai nors grupei, bet ir rūpinasi jos vieningumu, tikslais;
- tapatinimąsi – kai solidarumas pagrįstas ne tiesioginiu emociniu ryšiu su konkrečiais žmonėmis, o bendru priklausymo grupei jausmu (pavyzdžiui, asmuo gali tapatinti save su aukštąjį išsilavinimą turinčiais asmenimis kaip grupe)⁹;
- susijungimą – kai peržengiamos nustatytos grupės tapatumų ir skirtumų ribos.

Socialiniame ir edukaciniame kontekste vis dažniau vartojama socialiai orientuoto pilietiškumo samprata¹⁰, kuri vertinama kaip sąžiningas pareigų atlikimas, ištikimybė šeimai, dalyvavimas visuomeninėse organizacijose, labdaringoje ar kitokioje bendruomenės veikloje. Išskiriamos kelios šiuolaikinio pilietiškumo kategorijų:

- asmeniškai atsakinga(s) pilietė(-is), kuri(s) dirba ir sąžiningai moka mokesčius, laikosi įstatymų, padeda kitiems;
- dalyvaujanti(s) pilietė(-is), kuri(s) telkia bendruomenę bendrai veiklai, žino valdžios institucijų funkcijas ir geba jas pasitelkti bendruomenės problemoms spręsti;
- socialinio teisingumo siekianti(s) pilietė(-is), kuri(s) analizuoja socialinę politiką, pastebi ir stengiasi daryti įtaką socialinės nelygybės apraiškoms. Šis piliečio tipas gali būti pavadintas sąmoningu, darančiu įtaką visai socialinei aplinkai.

Ugdant pilietiškumą mokyklose svarbu didesnę dėmesį skirti praktinių socialinio pilietiškumo kompetencijų formavimui, kas, beje, pažymima ir 2008 metų *Pilietiško ugdymo programoje*, kurios turinys dėstomas remiantis mokinio veiklos sritimis ir ugdančiomis kompetencijomis: bendruomenės

pažinimu ir tyrimu, dalyvavimu bendruomenėje ir pokyčių inicijavimu, socialinių ryšių kūrimu ir palaikymu.

Teorinis temų nagrinėjimas padeda mokiniams formuoti supratimą (gilintis į problematiką, ją reflektuoti, įjungti į savo patyrimo lauką ir pan.), ugdyti kompetencijas, tobulinti bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius. Tačiau svarbu atsižvelgti ir į socialinės informacijos perteikimą aiškinančius modelius, kurie padeda suprasti, kaip įvairaus amžiaus mokiniai suvokia ir įsisavina socialinę problematiką¹¹.

Akumuliacinis modelis grindžiamas prielaida, kad vaikai kaupia ir suima pateiktus simbolius, idėjas, požiūrius, o iškilus atitinkamai situacijai, – laisvai juos išreiškia. Informacija teka viena kryptimi, kurią ugdytojai gali iš esmės kontroliuoti, nes vaikas yra tik pasyvus informacijos priėmėjas. Pavyzdžiui, kuo daugiau pateikiama faktų apie valdžios institucijas, tuo paprasčiau vaikams perprasti jų veiklos pobūdį.

Tapatinimosi modelis remiasi prielaida, kad vaikas kopijuoja artimų jam žmonių (dažniausiai tėvų, mokytojų ar draugų) socialinę elgseną ir netgi tapatinasi su jais. Tokiais atvejais visai neteikiama reikšmės grupių, kurioms priklauso asmuo, įtakai, o socialinis vaiko gyvenimas neatlieka svarbesnio vaidmens ugdantis socialinio pažinimo kompetencijas.

Vaidmenų perkėlimo modelis remiasi vaiko patirtimi atliekant vieną ar kitą vaidmenį. Paprastai vaikai įsisavina tuos socialinius, teisinius ar politinius aspektus, su kuriais yra turėję (nors ir trumpalaikį) santykį. Todėl tikimasi, kad jie ir užaugę sugebės tinkamai atlikti savo kaip piliečio vaidmenį. Mokantis atlikti įvairius socialinius vaidmenis svarbūs yra abipusiai lūkesčiai, nes vėliau jie tampa santykiu su visuomene ir valstybe pagrindu. Šis abipusis ryšys tarp interesų ir socialinės aplinkos pabrėžiantis modelis paaiškina ir socialinės veiklos prigimtį.

Pažintinės raidos modelis pabrėžia augantį vyresniųjų vaikų gebėjimą nagrinėti abstrakčius ir sudėtingesnius socialinio gyvenimo aspektus. Mokinių gebėjimas samprotauti daro įtaką požiūriui į įvairius gyvenimo reiškinius ir socializacijai pačia plačiausia prasme. Pavyzdžiui, reikšti nuomonę politikos klausimais moksleivis gali tik tada, kai geba suvokti valdžios pareiškimus ir palyginti juos su

⁹ Ten pat

¹⁰ Judith Torney-Purta, R. Lehmann, H. Oswald, Schulz, Citizenship and Education in Twenty-Eight Countries. *Civic Knowledge and Engagement at age Fourteen*, 2001, Netherlands: International Association for the Evaluation of Educational Achievements.

¹¹ Irena Zaleskienė, *Socialinės veiklos vadovas*, 2008, Vilnius.

tikrovėje egzistuojančia politine situacija. Kitais žodžiais tariant, vertinti socialinius, politinius reiškinius galima tik tada, kai yra pasiektas tam tikras mąstymo lygis.

Organizuojant socialinę veiklą svarbu sudaryti sąlygas ugdyti(s) bendruomenės pažinimo ir tyrinėjimo, socialinio dalyvavimo, pokyčių inicijavimo, socialinių ryšių kūrimo ir palaikymo gebėjimus. Socialinis dalyvavimas – tai tam tikri veiksmai, kuriais bandoma daryti įtaką socialinei aplinkai arba politiniams sprendimams. Kad dalyvavimo poveikis nesumažėtų, jis turi būti nuolat skatinamas per mokyklos bendruomenės veiklą ir bendradarbiavimą su savivaldos institucijomis. Jis padėtų ugdyti:

- atsakomybę;
- nuostatą ir gebėjimą siekti prasmingų asmeninio, visuomeninio bei profesinio gyvenimo ir veiklos tikslų;
- asmeninę, pilietinę, socialinę ir kultūrinę kompetenciją;
- savęs vertinimą ir pasitikėjimą savo jėgomis, charakterį ir nuolatinės saviugdos poreikį;
- pagarbos nuostatas ir žmogiškąjį solidarumą;
- gebėjimą aktyviai dalyvauti socialiniame gyvenime, bendrauti ir bendradarbiauti, individualiai ar kartu su kitais įgyvendinti visuomenei svarbius tikslus.

Literatūra:

Jolanta Bieliauskaitė, Solidarumo vaidmuo socialinėje teisinėje valstybėje. *Socialinių mokslų studijos* 1(1), 2009, p. 79–94.

Andrea Mewaldt, Žilvinas Gailius, *Praktinis vadovas jaunimo lyderiams*, 1997, Vilnius: Lijot.

Lietuvos bendrojo lavinimo bendrosios programos ir bendrojo išsilavinimo standartai. XI–XII klasės, 2002, Vilnius: Švietimo plėtotos centras.

Patyrimo pedagogika ir jos taikymas. Praktinis vadovas jaunimo darbuotojams, 2006, Vilnius.

Pilietinio dalyvavimo pagrindai. Suaugusiųjų švietimas, 2007, Vilnius: TEV.

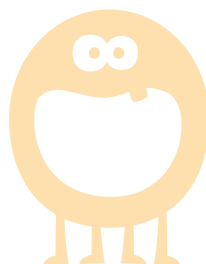
Irena Zaleskienė, *Socialinės veiklos vadovas. Knyga mokytojui*, 2008, Vilnius.

Nuorodos:

Atsakomybė už nepažįstamuosius – socialinis tyrimas (Responsibility of Strangers – *Social Experiment*) <http://www.youtube.com/watch?v=tzLZD1gA5us>

Esu tiems, kam esu. Sveikas ir natūralus gyvenimo būdas. <http://esu.tiems.kam.esu.lt/forum/viewtopic.php?t=147>

Socialinio solidarumo dėstymo modulis

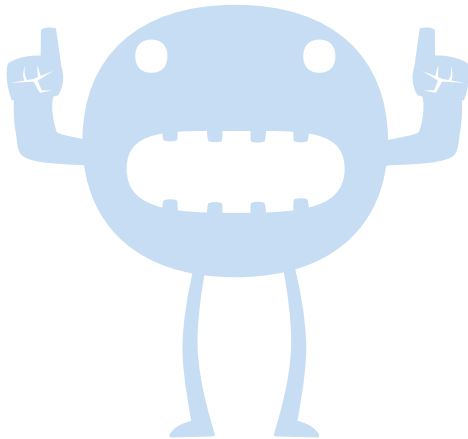


Tikslas: suteikti mokiniams žinių apie socialinį solidarumą ir aktyviais metodais ugdyti bendruomeniškumo pojūtį.

Uždaviniai:

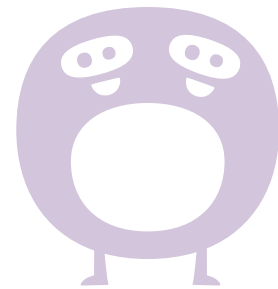
- išsiaiškinti socialinio solidarumo sampratą ir svarbą ugdymo procese;
- išanalizuoti socialinio solidarumo tipus ir formas;
- aptarti veiksnius, slopinančius socialinį solidarumą visuomenėje;
- atskleisti aktyviusius mokymo(si) metodus, kurie skatintų mokinius diskutuoti socialinio solidarumo temomis ir analizuoti susijusias su socialiniu solidarumu problemas;
- taikant aktyviusius mokymo(si) metodus skatinti mokinių socialinį solidarumą grupėje;
- aptarti ir apibendrinti įgytas žinias apie socialinį solidarumą ir jo pritaikymo galimybes.

Siūloma programa



Trukmė	Tema
45 minutės	1. Grupės aktyvinimas, seminaro dalyvių lūkesčiai, seminaro programos pristatymas
30 minučių	2. Socialinio solidarumo samprata ir svarba ugdymo procese
30 minučių	3. Socialinio solidarumo pavyzdžiai visuomenėje
30 minučių	4. Socialinio solidarumo formos
45 minutės	5. Socialinio solidarumo raiška mokyklos bendruomenėje
30 minučių	6. Veiksniai, slopinantys socialinį solidarumą visuomenėje, mokykloje, šeimoje
75 minutės	7. Socialinio solidarumo stiprinimas ir moksleivių elgesio atpažinimas grupėje taikant aktyvius mokymo(si) metodus
45 minutės	8. Seminaro aptarimas ir apibendrinimas

Praktiniai užsiėmimai



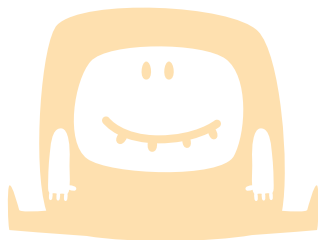
1. Grupės aktyvinimas, seminaro dalyvių lūkesčiai, seminaro programos pristatymas

Uždaviniai: suaktyvinti ir sutelkti grupę seminaro darbui, suteikti informacijos apie seminaro programą.

Darbo priemonės: keturi stalai, virvė, po raištį ir popieriaus lapą kiekvienam(-ai) dalyviui(-ei), keturi dideli A3 formato lapai.

Darbo forma: grupinis darbas.

Trukmė: 50 minučių.



Darbo eiga: Dalyvių *apšilimas* taikant įvairius metodus.

„Aš esu“. Dalyviams išdalijama po popieriaus lapą, kuriame parašyta „Aš esu...“. Kiekvienas parašo po dešimt jį apibūdinančių žodžių. Tai gali būti asmeninės savybės ar socialiniai vaidmenys šeimoje, mokykloje ar kitoje veikloje. Po to kiekvienas dalyvis prisistato, perskaitydamas tai, ką parašė.

„Akla abėcėlė“. Dalyviai užsiriša akis (arba užsimerkia) ir abiem rankomis paima už virvės, iš kurios sudaro raidę ar figūrą, kurią pasako mokytoja(s). Dalyviai patys nusprendžia, kada užduotis atlikta. Pratimas kartojamas keletą kartų sudarant vis kitas raides ar figūras. Atlikus užduotį aptariama:

- Ar lengva buvo įvykdyti užduotį? Kodėl?
- Kaip sekėsi bendrauti?
- Ar jautė, kad visi siekia bendro tikslo?

Pastaba. Šis pratimas padeda suvokti, kad veikiant kartu galima pasiekti daugiau. Dirbant užrištomis akimis atsiskleidžia grupės darbas sunkiomis sąlygomis, bendravimas, lyderių dinamika, narių stiprybių panaudojimas.

„Atomai ir molekulės“. Skambant muzikai visi juda chaotiškai, tarsi atomai. Kai garsas patildomas ir paskelbiamas koks nors požymis, *atomai* pagal jį sudaro grupėles – *molekules*. Kai muzika pagarsinama, molekulės išyra, ir atomai vėl juda chaotiškai iki paskelbiamas kitas požymis. Šis pratimas leidžia geriau pažinti vienas kitą, pastebėti išorines ir vidines savybes.

Pastaba. Požymiai gali būti patys įvairiausi, priklausomai nuo to, kas norima sužinoti, išsiaiškinti. Paprastai einama nuo išorinių požymių prie vidinių, pavyzdžiui: akių spalva, plaukų spalva ar ilgis, aksesuarai (laikrodžiai, žiedai, auskarai), brolių ar seserų skaičius, augintiniai. Nuostatas galima susieti su tema ir išsiaiškinti dalyvių požiūrį vienu ar kitu klausimu arba sužinoti, kas nusiteikęs grupiniam darbui. Sudarant molekules nebūtinai susikimbama rankomis ir sustojama į ratelius; molekulė gali būti sudaroma ir visiems išsirikiuojant į eilę.

„Surask Gufį“ (toks žmogaus vardas). Vienas išrenkamas būti vadovu(-e), visi kiti užsimerkia. Vadovas(-ė) prieina prie vieno(s) ir į ausį pasako, kad jį(s) yra Gufis, kurį visi kiti turės rasti ir kuris kalbinamas turės tylėti. Visi užsimerkę vaikšto po kambarį ir vienas kito klausinėja: „Gufis?“. Jei išgirsta atsakymą tuo pačiu klausimu, vadinasi, tai ne Gufis; jeigu paklaustasis(-oji) tyli, vadinasi, jį(s) yra Gufis. Suradęs(-usi) Gufį mokinys(-ė) atsimerkia ir įsikimba į parankę, – šitaip tampa dalimi Gufio ir taip pat nutyla. Radusieji(-iosios) Gufį jungiasi tik iš kraštų, todėl jis vis ilgėja ir sunkiau juda. Žaidžiama, kol galiausiai prisijungia visi. Vadovas(-ė) visą laiką stebi ir perspėja nesaugioje vietoje atsidūrusius žaidžiančius draugus.

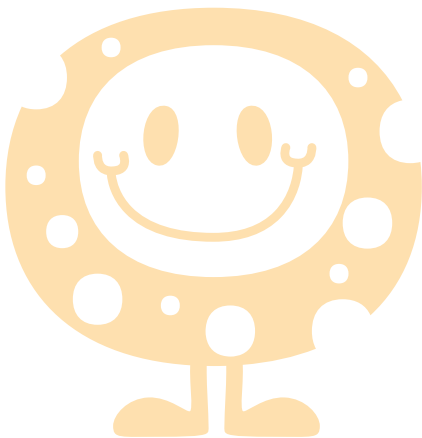
Pastaba. Žaidimas skatina dalyvių aktyvumą, ugdo pasitikėjimą, pakelia nuotaiką. Aplinka turi būti saugi. Jei atrodys labai nesaugu ar kuriam(-iai) nors bus sunku būti užsimerkus, galima atsimerkti.

„Mokymų lūkesčiai“. Ant keturių stalų padedama po vieną A3 formato lapą. Ant kiekvieno iš jų užrašomas vienas iš klausimų:

1. Ką noriu sužinoti?
2. Ką noriu patirti?
3. Ką noriu praktiškai išbandyti?
4. Ką noriu išsivežti iš mokymų?

Dalyviai prieina prie kiekvieno lapo ir trumpai parašo atsakymą į jame pateiktą klausimą.

Suaktyvinus grupę, pristatoma informacija apie seminaro programą.



2. Socialinio solidarumo samprata ir svarba ugdymo procese

Uždaviniai:

išsiaiškinti socialinio solidarumo sampratą ir svarbą ugdymo procese, pasitikslinti dalyvių požiūrį į socialinį solidarumą, pasidalyti patirtimi.

Darbo priemonės:

4 ar 5 *dėlionės* (A4 formato popieriaus lapai, sukarpyti įvairiomis formomis ir sudėti į bendrą krūvelę), lapeliai su klausimais (11 priedas), dideli A3 formato popieriaus lapai kiekvienai grupei, rašymo priemonės.

Darbo forma: grupinis darbas, paskaita.

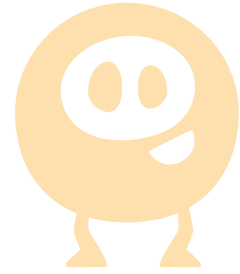
Trukmė: 30 minučių.

11 priedas.

Užduotys grupėms:

- ⊙ Surašykite žodžius, kurie jums asocijuojasi su socialiniu solidarumu.
 - ⊙ Kiekviena(s) savo mintimis užbaikite sakinį: *Socialinis solidarumas – tai ...*
 - ⊙ Kiekvienas parašykite po pavyzdį iš savo mokyklos gyvenimo: *Aš manau, kad mūsų mokykloje socialinis solidarumas reiškiasi per ...*
 - ⊙ Kokias vertybines nuostatas ir asmenines savybes reikia ugdyti mokykloje, kad taptume solidarūs?
- ⊙ Dalyviai susiburia į grupes *dėlionės* metodu – kiekvienas išsitraukia iš sukarpytų lapų krūvelės po vieną figūrą ir ieško, kas turi kitas figūras, kad galėtų sudėlioti savo lapą (popieriaus lapas būna sukarpytas į tiek dalių, kiek dalyvių norima turėti vienoje darbo grupėje).
 - ⊙ Kiekviena grupė išsitraukia lapelį su klausimu. Parengusi atsakymą jį pristato visiems dalyviams.
 - ⊙ Grupių rezultatai aptariami bendroje diskusijoje.
 - ⊙ Apibendrindama(s) diskusiją vadovas(-ė) pateikia trumpą teorinę informaciją apie tai, kaip socialinį solidarumą apibūdina Lietuvos ir pasaulio sociologai, kokį vaidmenį socialinis solidarumas atlieka visuomenėje, kodėl socialinis solidarumas laikomas vienu iš prioritetų teisiniuose Europos Sąjungos dokumentuose (apie tai rašoma įvadinėje šio skyriaus dalyje).
 - ⊙ Ar reikia mokykloje organizuoti solidarumą skatinančius renginius? Kodėl?
 - ⊙ Įvardykite solidarumo pavyzdžius ir aptarkite, kodėl jie svarbūs:
 - visuomenėje,
 - mokykloje,
 - šeimoje.
 - ⊙ Išklauskite visų pasisakymus ir apibendrinkite mintis.

3. Socialinio solidarumo pavyzdžiai visuomenėje



Uždaviniai: pristatyti socialinio solidarumo pavyzdžių visuomenėje, aptarti, ką reiškia būti solidariems.

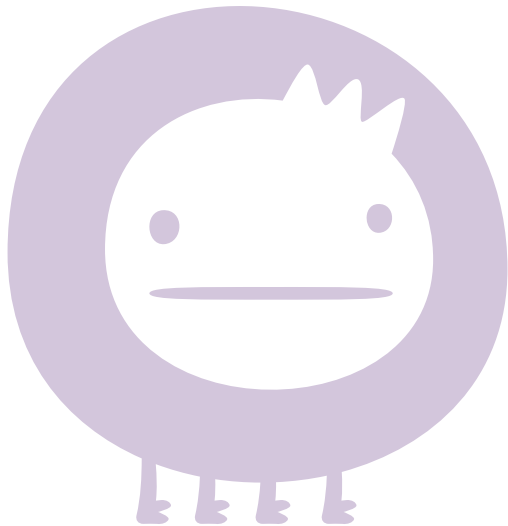
Darbo priemonės: ekranas, daugialypė terpė, kompiuteris su vaizdo medžiaga.

Darbo forma: vaizdo medžiagos peržiūra, diskusija.

Trukmė: 30 minučių.

Darbo eiga:

- Parodomi du filmukai: „Socialinis tyrimas – atsakomybė už nepažįstamuosius“ ir „5 000 000-ninis klientas, ką tu darytum?“ Pirmame filmuke rodoma, kaip žmonės reaguoja, kai šalia jų paplūdimyje apvagamais trumpam savo vietą palikęs kaimynas. Pateikiamos išvados, kad tokiose situacijose svarbu bendrauti ir paprašyti pažiūrėti daiktus. Antrame filmuke parodoma reakcija žmonių, kurie parduotuvėje užleido prieš save pirkėją, ir šiam atiteko jiems turėjęs priklausyti laimėjimas.
- Bendroje diskusijoje aptariama, ką mokiniai mano apie pateiktas situacijas, kaip jie reaguotų atsidūrę panašioje padėtyje, ar žmonės elgiasi teisingai, kokiomis vertybėmis jie vadovaujasi?



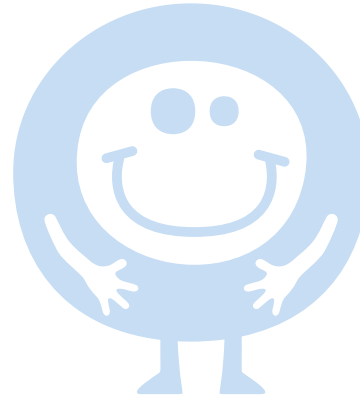
4. Socialinio solidarumo formos

Uždaviniai: aptarti socialinio solidarumo formas ir pagilinti jų suvokimą.

Darbo priemonės: 4 lapeliai su užrašytais solidarumo formomis, po lapą grupei užrašams, rašymo priemonės.

Darbo forma: paskaita, diskusija, pristatymas.

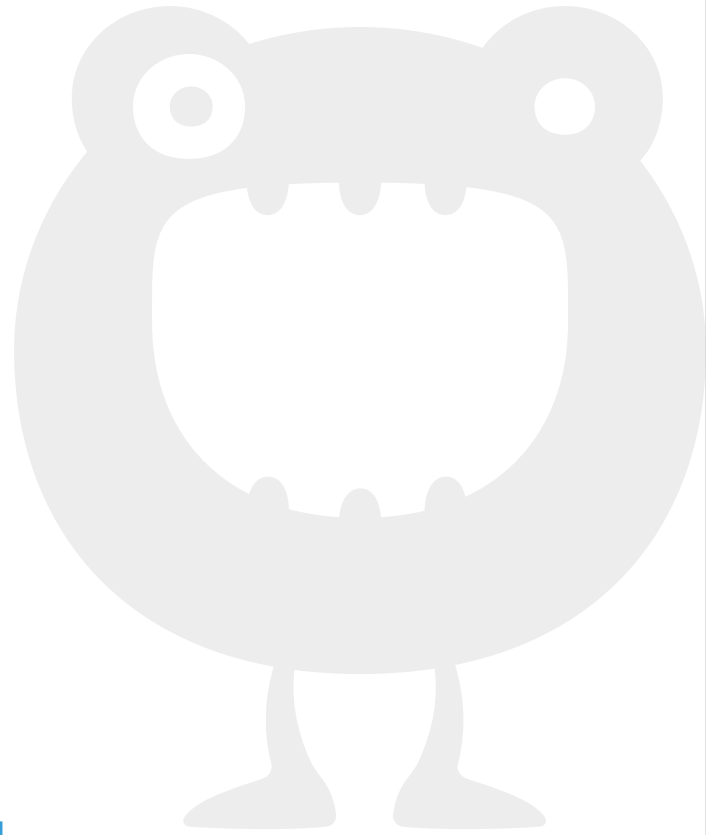
Trukmė: 35 minutės.



Darbo eiga:

- ⊙ Per informacinę 20 minučių paskaitą pristatomos keturios pagrindinės solidarumo formos – trauka, lojalumas, identifikacija, asociacija.
- ⊙ Susiburiama į 4 grupes.
- ⊙ Kiekviena grupė išsitraukia po lapelį, kuriame nurodyta viena iš solidarumo formų.
- ⊙ Kiekviena(s) grupės narys(-ė) pateikia bent po vieną visuomenės gyvenimo pavyzdį, kuriame atsispindėtų lapelyje nurodyta solidarumo forma, ir išsako argumentus. Galima kreiptis ir į kitas grupes, prašant pateikti pavyzdžių pristatamai solidarumo formai.
- ⊙ Grupės pristato savo pavyzdžius ir argumentus visiems.

5. Socialinio solidarumo raiška mokyklos bendruomenėje



Uždaviniai: išnagrinėti, kaip įvairios solidarumo formos pasireiškia mokyklos bendruomenėje.

Darbo priemonės: spalvoti lapeliai arba smulkūs daiktai.

Darbo forma: komandinis darbas, diskusija.

Trukmė: 45 minutės.

Darbo eiga:

- ⊙ Kiekvienam(-ai) dalyviui(-ei) duodama pasirinkti po spalvotą popierėlį ar kitą daiktą. Spalva yra grupės susivienijimo požymis, todėl jų turi būti tiek, kiek planuojama turėti grupių, o spalvotų daiktų – kiek grupėje gali būti narių.
- ⊙ Susiformavusiose grupėse aptariama, kaip mokyklos bendruomenėje reiškiasi socialinis solidarumas, kas skatina visuomenės narius jungtis, solidarizuotis, koks pokytis pastebimas moksleivių ar mokytojų elgesyje.
- ⊙ Kiekviena grupė apmąsto, kokia solidarumo forma būdinga mokyklos bendruomenei ir kuri iš solidarumo formų (trauka, lojalumas, identifikacija, asociacija) stipriausiai vienija bendruomenių ar grupių narius.
- ⊙ Savo įžvalgas grupės pristato visiems dalyviams.
- ⊙ Po pristatymų galima padiskutuoti, į kokias solidarumo formas daugiau telkti dėmesį organizuojant veiklą mokykloje ar kitur.

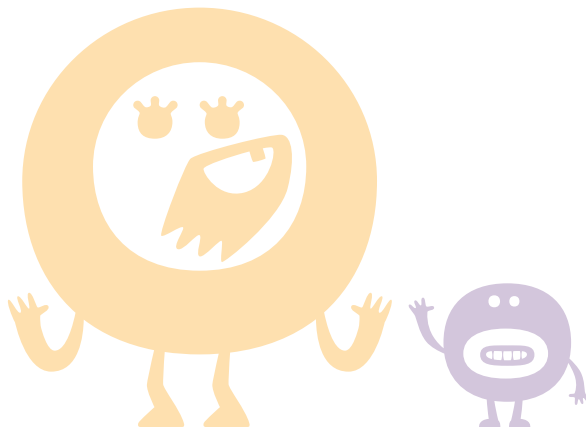
6. Veiksniai, slopinantys socialinį solidarumą visuomenėje, mokykloje, šeimoje

Uždaviniai: skatinti suvokimą, kokie pagrindiniai veiksniai slopina socialinį solidarumą visuomenėje, mokykloje, šeimoje.

Darbo priemonės: lapai užrašams, rašymo priemonės.

Darbo forma: komandinis darbas, diskusija, pristatymas.

Trukmė: 60 minučių.



Darbo eiga:

- ⊙ Suformuojamos mažesnės grupės (tiesiog išskaičiuojant iki penkių ir į atskiras grupes suburiant pirmus, antrus, trečius, ketvirtus ir penktus).
- ⊙ Grupėse aptariami veiksniai, kurie slopina socialinį solidarumą. Kiekvienas(-a) dalyvis(-ė) pateikia ryškesnių pavyzdžių, pasako savo nuomonę, įvardija teigiamus ir neigiamus aspektus.
- ⊙ Grupės įžvalgos pristatomos visiems dalyviams ir aptariamos bendroje diskusijoje.

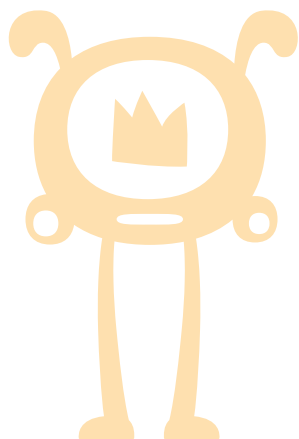
Pastaba. Apibendrinant diskusiją dėmesys atkreipiamas į tai, kad socialinio solidarumo kaitą gali skatinti daugelis veiksnių.

Modernėjant visuomenei žmonės pradeda sieti save su didesniu skaičiumi įvairių socialinių grupių, o tai praplečia individualias galimybes rinktis, bet susilpnina anksčiau turėtus glaudžius šeimos, kaimynystės, bažnytinės bendruomenės ryšius ir egzistavusius solidarumo modelius.

Antrasis veiksnys, keičiantis solidarumo sampratą, – tapatumo, pranašumo, įsitikinimų ir įsipareigojimų ats(is)kyrimas. Manoma, kad anksčiau žmonėms būdingas tapatumo pastovumas nyksta, o žmonės siejė bendri įsitikinimai, kilmė, tradicijos tampa vis mažiau akivaizdūs.

Trečiasis solidarumo sampratos pokytis siejamas su globalizacija – politinių, ekonominių, technologinių, socialinių ir kultūrinių sienų išsiplėtimu. Tai skatina organizacijų ir žmonių tarpusavio sąveiką, kuriančią naujas galimybes ir solidarumo poreikį, nes ne tik atveria platesnes komunikacijos (dažniausiai virtualios) erdves, bet ir sukuria prielaidas naujoms išnaudojimo formoms.

7. Socialinio solidarumo stiprinimas ir moksleivių elgesio atpažinimas grupėje taikant aktyvius mokymo(si) metodus



Uždaviniai: skatinti diskusijas socialinio solidarumo temomis, ugdyti gebėjimus analizuoti problemas, stiprinti mokinių socialinį solidarumą.

Darbo priemonės: 5 stalai, 5 vokų rinkiniai (jų parengimo instrukcija pateikta 12 priede), 5 lapai su instrukcija žaidėjams (13 priedas), lengva bambuko arba iš ilgų plastmasinių šiaudelių suverta 2 metrų lazda.

Darbo forma: komandinis darbas, diskusija.

Trukmė: 75 minutės.

Darbo eiga: Komandos atlieka po dvi užduotis.

1 užduotis. „Kvadratų dėlionė“

Darbo eiga:

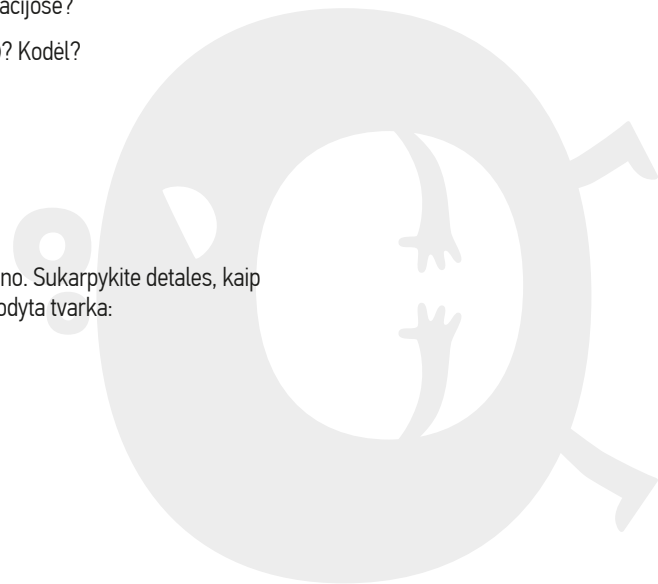
- ⊙ Stalai sustatomi taip, kad nesimatytų, ką daro kitos grupės.
- ⊙ Išsirenkama(s) viena(s) žaidimo vadovas(-ė).
- ⊙ Suformuojamos 5 savanorių grupės po 5 žmones, kiti lieka stebėtojais.
- ⊙ Grupės vadovas(-ė) išdalija vokų rinkinius, kuriuose sudėtos įvairių formų popieriaus arba kartono detalės, ir paaiškina žaidimo instrukcijas. Po to lapą su instrukcijomis padeda ant kiekvieno stalo ir paskelbia žaidimo pradžią (tik vadovas(-ė) gali paskelbti ir pabaigą).
- ⊙ Kiekviena(s) grupės narys(-ė) turi sudėlioti kvadratą iš turimų popieriaus ar kartono detalių.
- ⊙ Baigus dėlioti kvadratus aptariama, kaip sekėsi atlikti užduotį:
 - Kaip jautėsi, kai iš kolegos negavo reikalingos detalės?
 - Kaip jautėsi, kai kažkas turėjo būtinai reikalingą detalę, bet to nepastebėjo?
 - Kaip jautėsi, kai kažkas sėdėjo baigęs dėlioti savo kvadratą ir atrodė, kad visi kiti jam nerūpi?
 - Ar kitose gyvenimo situacijose yra tekę patirti panašią įtampą arba sėkmės jausmą?
 - Ką sužinojo apie bendradarbiavimą atlikdami šią užduotį?
 - Ar čia žaidžiant įgyta patirtimi galima pasinaudoti kitose gyvenimo situacijose?
 - Ar norėtų šią užduotį pakartoti su kita grupe (draugais, šeimos nariais)? Kodėl?

12 priedas.

Vokų parengimo instrukcija

Padidinkite žemiau pateiktą piešinį ir perkelkite jį ant storo popieriaus ar kartono. Sukarpykite detales, kaip parodyta. Raidžių nekeiskite. Detales sudėkite į vokus A, B, C, D, E žemiau nurodyta tvarka:

- A vokas – detalės i, h, e;
- B vokas – detalės a, a, a, c;
- C vokas – detalės a, j;
- D vokas – detalės d, f;
- E vokas – detalės g, b, f, c.



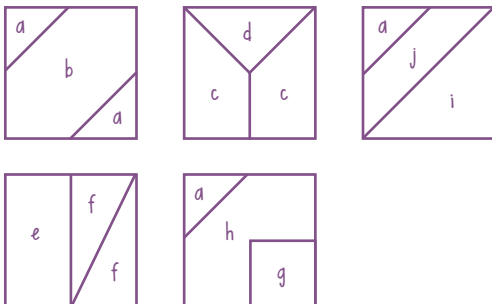
Išdalykite po 5 vokų rinkinį kiekvienai mokinių grupei. Įsitinkinkite, kad kiekviena grupė gavo po pilną komplektą vokų. Kiekvienas grupės narys turi gauti po vieną voką.

13 priedas.

Instrukcija žaidėjams:

- Žaidžiant draudžiama kalbėtis tarpusavyje.
- Negalima patarinėti viena(s) kitai(-am) ar kūno kalba rodyti partneriams, kokios figūros norėtumėte.
- Savo kvadratų detales galite pasidėti stalo centre.
- Galima imti detales iš stalo centro, jei manote, kad galėsite jas panaudoti.
- Negalima imti vienam kito detalių, jei jos nėra padėtos stalo centre.
- Negalima dėti detalių į partnerio kvadratą.
- Iš stalo centro galima imti tiek detalių, kiek reikia.
- Bet kurią paimtą detalę galite vėl padėti stalo centre, jei ji pasirodys nereikalinga.
- Žaidimas baigiasi, kai kiekviena(s) yra surinkęs(-usi) savo kvadratą, ir stalo centre nėra likę atliekamų detalių.

Kvadratų karpymo pavyzdžiai

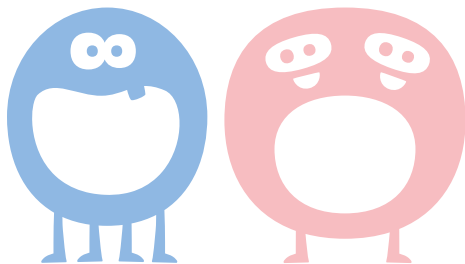


2 uždutis. „Bambuko lazda“

Darbo eiga:

- ⊙ Dalyviai sustoja dviem eilėmis viena(s) priešais kitą pasisukę veidu.
 - ⊙ Rankas ištiesia pirmyn krūtinės aukštyje, smilių laikydami tiesiai.
 - ⊙ Rankas išdėsto užtrauktuko principu – vieno(s) dalyvio(-ės) ranka iš vienos pusės, kito(s) ranka iš kitos pusės. Abiejų dalyvių smiliai rodo į vienas kitą.
 - ⊙ Mokytoja(s) uždėda ant smilių lengvą lazdą.
 - ⊙ Visi bendromis pastangomis paguldo lazdą ant žemės.
- Pastaba.* Iki pat užduoties atlikimo pabaigos visų dalyvių smiliai turi liesti lazdą, negalima lazdos nei sugriebti, nei apglėbti. Užduotis baigiama, kai lazda paguldoma ant žemės.
- ⊙ Paguldžius lazdą kiekviena eilė pasidalija į dvi dalis ir sudaro keturias grupes.
 - ⊙ Grupėse taikant *3P analizės metodą* aptariama, kaip sekėsi atlikti užduotį:
 - *Persona* – kiek buvo panaudotos kiekvieno asmens savybės, kas galėjo būti ir buvo naudingas?
 - *Procedūros* – kaip buvo priimti sprendimai, dalijamasi darbais, kas dominavo, siūlė idėjas?
 - *Produktas* – koks tikslas buvo išsikeltas, kas norėta pasiekti, ar rezultatas patenkino?
 - ⊙ Kiekviena grupė savo įžvalgas pristato visiems dalyviams.

8. Seminaro aptarimas ir apibendrinimas



Uždaviniai: aptarti ir apibendrinti įgytas žinias apie socialinį solidarumą ir jo taikymo galimybes.

Darbo priemonės: po vieną popieriaus lapą kiekvienam(-ai) dalyviui(-ei), įvairių spalvų rašymo priemonės.

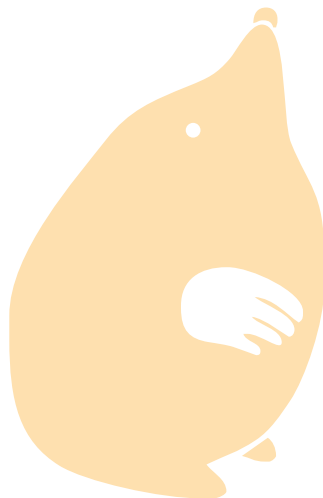
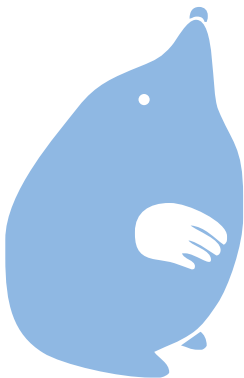
Darbo forma: individualus darbas, diskusija.

Trukmė: 45 minutės.

Darbo eiga:

- ⊙ Kiekviena(s) dalyvis(-ė) gauna po lapą, kuriame nusipiešia krepšį, lagaminą arba skrynelę – tai, į ką simboline prasme galėtų kažką susidėti.
- ⊙ Krepšyje surašo viską, ką išsineša iš šių mokymų – ką sužinojo, patyrė, suprato, kas liko neišsakyta.
- ⊙ Kai visi baigia, kiekviena(s) kviečiama(s) pristatyti, ką *susikrovė* į savo krepšį ir kaip jaučiasi.

TAUTINIO TAPATUMO KAITA



Požiūrį į politinį, socialinį gyvenimą formuoja socialinė-kultūrinė savimonė. Veikdami viešojoje erdveje ieškome panašius tikslus, interesus ir vertybes puoselėjančių bendraminčių – bendruomenių, judėjimų ar tinklų. Mūsų ir mus supančių žmonių tapatumai formavosi (ir formuojasi) skirtingomis socialinėmis, kultūrinėmis ir politinėmis sąlygomis, todėl yra nevienalyčiai. Siekdami veikti išvien, turime atrasti ir į(si)vadyti bendrus tapatumo vardiklius, atsakyti į klausimą, kas mes šiandien esame, ką kartu branginame ir ko siekiame.

Lietuvoje nėra vienos tautinio tapatumo sampratos. Vieni mano, kad tai neginčytina duotybė, protėvių paveldas – kalba, kultūra, tradicijos, būdas. Kiti mėgina savarankiškai įsivadyti, kokios vertybės jiems yra esminės, siejančios ir vienijančios juos su kitais Lietuvos gyventojais. Sampratų skirtumai išryškėja tarp skirtingų kartų žmonių. Tapatumo kaitą, be kita ko, nulėmė globalizacijos poveikis valstybės ir tautos raidai, pasaulinio masto migracija, technologijų pažanga, skirtinga kartų istorinė ir socialinė patirtis, atvirumą pasaulio patirčiai sąlygojančios kompetencijos (pavyzdžiui, užsienio kalbų mokėjimas ir kompiuterinis raštingumas), išskirtinis dėmesys valstybės pamatų ir materialinės gerovės kūrimui.

Kaip rodo universaliųjų vertybių tyrimai, atskleidžiantys biologinių reikmių, socialinės organizacijos, grupės išlikimo ir gerovės veiksnių svarbą žmogui, Lietuvos visuomenėje iki šiol vyrauja materialinės vertybės¹, tačiau pastebimi skirtumai tarp vyresnės ir jaunesnės kartos žmonių nuostatų: pastariesiems labiau būdingos pomaterialistinės vertybės².

2008 metais prasidėjusi finansų ir ekonomikos krizė pakirto besąlygišką kapitalizmo *stabo* garbinimą ir paskatino valdžios institucijas ieškoti kertinių valstybės gerovės atramų – atsigręžti į žmogų ir visuomenę. Todėl 2010–2012 metais kuriant ilgalaikę valstybės raidos viziją *Lietuva 2030* pirmą kartą visuose jos rengimo etapuose dalyvavo ir visuomenė (iki

tol ES vystymosi prioritetai buvo tiesiog perkeliama į Lietuvos pažangos strategijas). Šiame 2012 metais patvirtintame dokumente visuomenės puoselėjimas iškeliamas greta ekonomikos plėtros ir valdymo gerinimo. Konsultuojantis ir bendradarbiaujant su švietimo teoretikais ir praktikais 2012 metais parengta *Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija*, kuria siekiama sukurti integruotą, šiuolaikinės visuomenės poreikius atitinkančią švietimo sistemą.

Istoriškai tapatumo sampratos formavosi kuriantis valstybėms. Aiškinama, kad labiau homogeniškos Rytų Europos valstybėse formavosi tautinis tapatumas, grindžiamas kilme, etnine priklausomybe, o daugiautėse Vakarų Europos valstybėse formavosi nacionalinis arba pilietiškas tapatumas, kurio pagrindas buvo istorinė teritorija ir teisinė politinė bendrija. Pastaruoju atveju žmogus galėjo rinktis, kuriai tautai ji(s) nori priklausyti; pirmuoju atveju tokios galimybės nebuvo, nes tam tikrai bendrijai žmogus buvo priskiriamas pagal savo kilmę.

Abi sampratos dėl intensyvios šalių, tautų ir žmonių tarpusavio sąveikos ir kaitos šiandien yra praradusios savo galią. Niujorko valstijos Binghamtono universiteto profesoriaus antropologo Tomo Vilsono (Thomas Wilson) teigimu, tapatumas nėra paveldimas, jo negalima tiesiog perkelti iš praeities, saugoti ir perduoti ateities kartoms. Tradicijos, butis ir kultūra nėra savaiminės vertybės, jauniems žmonėms jos nebeturi tos reikšmės, kokią turėjo ir vis dar turi vyresniajai kartai.

Pastangos atkurti tautinį tapatumą tokį, koks jis buvo XX amžiuje ar anksčiau, yra pasmerktos nesėkmei. Išorės veiksniai nuolat veikiama ir kintanti *namų* aplinka išjudina tradicinį tautinio tapatumo pamatą, verčia šiuolaikinį (jauną – ypač) žmogų savarankiškai ieškoti bendrų interesų ir sąsajų su kitais žmonėmis ir įsivadyti, su kuo ji(s) tapatinasi³. Šiuolaikiniame pasaulyje tautinių vertybių negalima primesti ar įkalti, jos atrandamos ir ugdomos sudarant tam palankią terpę.

1 Lietuvos finansų anatomija, 2011; RINOVA, 2009.

2 I. Šutinienė, 2008; J. Čiburienė, J. Gušinskienė, 2007.

3 M. Castells, 2006; V. Liubinienė, 1999.

Tapatumas sąmoningai pasirenkamas remiantis žmogaus vertybinėmis nuostatomis, savijauta ir savivoka. Lietuvos inteligentai ir šviesuoliai tokį požiūrį skelbė jau XX amžiuje. Tarp jų buvo ir Česlovas Milošas, Mykolas Romeris, litvakai Rudolfas Baranikas, Nachmanas Rachmilevičius, Simonas Rozenbaumas. Milošas išvertė Lietuvos himną į lenkų kalbą ir tapatino save su Lietuva, sakydamas: *Esu senas žmogus ir pasaulio likimas iš esmės man jau neberūpi, bet norėčiau žinoti, kas bus su Lietuva. Toks jau tas mano lietuviškas patriotizmas*. Kaip pastebėjo literatūrologė Viktorija Daujotytė, Milošas lietuvius ir lenkus moko patriotizmo, kuris negali peraugti į neapykantą kitai tautai⁴. Lietuvos konstitucinės teisės tėvu vadinamas Romeris teigė visados liksiantis Lietuvos lenku ir piliečiu lietuviu. Pasak Rimanto Miknio, Romeris manė, kad gali atsirasti Lietuvos lenkų tauta kaip, pavyzdžiui, atsirado belgai, kad Lietuvos lenkai, kaip belgai valonai, integruosis į besiformuojančią lietuvių tautą ir taps lygiaverte jos savastimi. Tačiau šiandien mes prarandame galimybę turėti Lietuvos lenkus, o ne lenkus Lietuvoje⁵.

Tapatumas yra daugiasluoksnis: galime būti lietuviais ir žydais, lietuviais ir lenkais, lietuviais ir europiečiais. Šie tapatumai papildo neneigdami vienas kito: jausdamiesi europiečiais nesame mažiau lietuviai. Tapatumas nėra statiškas, jis yra dinamiškas, nuolat kintantis reiškinys. Vilsono žodžiais tariant, yra didžiulė taša – mes esame tu, kas esame dėl to, kuo buvome. Bet kas mes buvome ir kas esame dabar – tai jau yra kintančios sąvokos, mes rekonstruojame savo istoriją ir kuriame save dabartyje⁶.

Būgštavimai, kad mūsų kultūrinis tapatumas išnyks, jei jo nesaugosime, nepagrįsti. Greičiau jis išnyks, jei bandysime *prikelti iš numirusių* LDK, nepriklausomybės, rezistencijos laikų tapatumus ir nepaisysime šių dienų realijų. Lietuvos istorinių įvykių bei asmenybių svarbos

4 <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vdaujotyte-cmilosas-lietuvius-ir-lenkus-moko-patriotizmo-kuris-negali-peraugti-i-neapykanta-kitai-tautai.d?id=54519153#ixzz1pMwSv0hK>

5 <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rmiknys-prarandame-galimybe-tureti-lietuvos-lenkus-o-ne-lenkus-lietuvoje.d?id=54518727#ixzz1pMvR0i05>

6 Antropologas identitetai keičiasi – visų tautų, visą laiką <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/antropologas-identitetai-keiciasi-visu-tautu-visa-laika.d?id=54518443#ixzz1pMx2G8vR>

mažėjimą patvirtina ir socialinės atminties kolektyvinėje tautos sąmonėje tyrimai⁷. Todėl nevertėtų mėginti atgaivinti smetoninio ar sovietinio laikotarpio tradicijų; vertėtų rekonstruoti istoriją ir kurti save dabartyje. Nes nekurdami šiuolaikinės kultūros mes būsime svarbūs tik patys sau.

Pasaulyje plėtojasi tinkliniai tapatumai, grindžiami ne kilme ar geografine teritorija, o bendrais interesais, tikslais ir vertybėmis⁸. Informacinių technologijų dėka žmonės, o ypač puikiai jas valdantys jaunuoliai, kuria virtualias bendruomenes ir telkiasi į įvairius politinius, socialinius, aplinkosauginius ar kultūrinius judėjimus bei tinklus. Fizinio buvimo vieta nebėra tokia svarbi bendraminčiams įgyvendinti savo siekius. Todėl naujasis tapatumas galėtų formuotis realiose ir virtualiose bendruomenėse, telkiančiose bendrų interesų, tikslų ir vertybių žmones. Atradus naujus vardiklius ir stiprinant vertybinių bendruomenių kūrimąsi būtų stiprinama ir pilietinė visuomenė, kuri būtų sumani ir veikli ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų.

Šiandien vietoj *tautinio tapatumo* vartojame *bendruomeninio, arba tinklinio, tapatumo* sąvoką. Taip darome atsižvelgdami į šiuolaikinius tapatumo paieškos procesus, išeinančius už tautos ribų ir kuriamus bendrų vertybių, tikslų ir interesų žmones vienijančiuose bendruomenėse, judėjimuose ir tinkluose. Pastaroji sąvoka tiksliau apibūdina besiformuojančio (ypač jaunų žmonių) tapatumo kryptį.

Švietimo tyrinėtojai Gerdas Baumanas (Gerd Baumann) ir Peteris Maklarenas (Peter McLaren) tvirtina, kad mokykla gerokai atsilieka nuo socialinės kaitos, todėl mokiniai savo tapatumus dažniausiai konstruoja ne pagal mokyklos programas, o artimiausioje aplinkoje už mokyklos ribų – draugų būryje, kieme. Taip atsiranda didelis atotrūkis tarp dominuojančio (oficialaus) ir demotinio (neformalaus) diskursų; atitinkamai kuriasi kitas nei ugdytojų numatytas tapatumas. Vadinasi, mokytojo pareiga yra žinoti, kuo kvėpuoja ir gyvena moksleiviai, koks jų žodynas, kokie interesai,

7 I. Štutienė, 2007.

8 M. Castells, 2006.

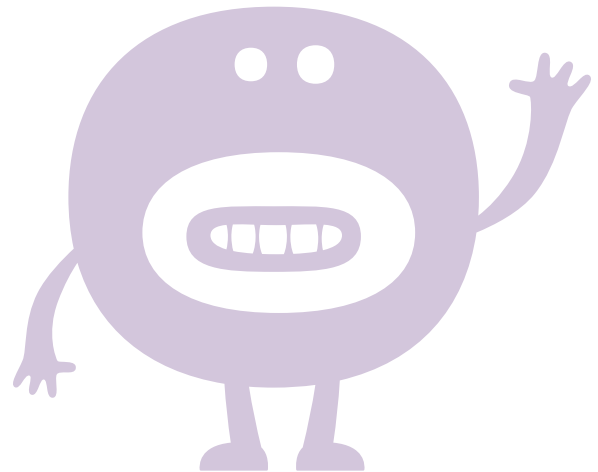
simboliai, poreikiai. Tai svarbu ne dėl didaktinių-moralinių korekcijų, o pirmiausia tam, kad būtų galima pažinti jaunąją kartą, bandyti ją suprasti ir eiti bendru pažinimo keliu⁹.

Tapatumo ugdymo modelio tikslas – padėti paaugliams ugdytis nūdienos realijomis grindžiamą savimone. Paauglystėje vyksta socialinio tapatumo paieškos, todėl šis žmogaus raidos laikotarpis yra itin svarbus tapatumo formavimuisi.

Remiantis kolektyvinės atminties kiekybinių tyrimų rezultatais¹⁰, kurie rodo didėjančią Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo įvykių svarbą visuomenei, programos atramos tašku pasirinkti Kovo 11-osios įvykiai.

Atsižvelgiant į šiuo metu vykstančią tautinio tapatumo transformaciją, sociokultūrinės savimonės skirtumus tarp vyresniosios ir jaunosios kartos, siūlomas atviras, kūrybiškas ugdymo(si) principas, kuris padės atrasti šių laikų vertybes ir formuoti pomaterialines vertybes puoselėjančią visuomenę.

Pradedant įgyvendinti programą patartina pirmiausia nustatyti vertybinę dalyvių orientaciją. Tam padės apklausa pagal Šalomo Švartso (Shalom H. Schwartz) ir Volfgango Bilskio (Wolfgang Bilsky) sudarytą *Universalių vertybių vertinimo anketą*¹¹. Anketoje (žr. 14 priedą) vertybės sugrupuotos į individualius ir kolektyvinius, atvirumo pokyčiams ir konservatyvumo, savikūros ir atsidavimo kitiems tipus. Apklausos rezultatai padės ne tik geriau suprasti jaunuolių motyvaciją ir kultūrą, bet ir atitinkamai modeliuoti užsiėmimų turinį bei būdus: pasirinkti labiau tradicines lokalias ar šiuolaikiškas globalias temas, taikyti individualesnį ar grupinio darbo formas. Programą siūlome įgyvendinti nuosekliai, nes fragmentiškas darbas norimų rezultatų neduos.



9 J. Bielskienė, L. Duoblienė, E. Tamulionytė, 2012.

10 I. Šutiniene, 2007.

11 V. Liubiniene, 1999.

14 priedas.

Universalių vertybių vertinimo anketa

Anketoje nurodytas vertybes įvertinkite balais nuo 1 iki 7 (1 reiškia, kad vertybė prieštarauja Jūsų įsitikinimams, o 7 – kad ji yra labai svarbi Jūsų gyvenime).

I. Valdžia	VII. Palankumas
1. Socialinis dominavimas	30. Lojalumas
2. Turtas	31. Sąžiningumas
3. Autoritetas	32. Paslaugumas
4. Puiki reputacija	33. Atsakomybė
5. Visuomenės pripažinimas	34. Atlaidumas
II. Tikslų siekimas	35. Meilė
6. Atkaklumas	36. Draugystė
7. Įtakingumas	VIII. Tradiciškumas
8. Gabumas	37. Pagarba tradicijoms
9. Sėkmė	38. Santūrumas
10. Intelligentiškumas	39. Kuklumas
III. Hedonizmas	40. Santaika su esamu gyvenimu
11. Jausminiai malonumai	41. Religingumas
12. Gyvenimo malonumų siekimas	IX. Konformizmas
IV. Aktyvumas	42. Mandagumas
13. Gyvenimo stimulas	43. Savikontrolė
14. Gyvenimo įvairovė	44. Pagarba tėvams
15. Drąsa	45. Klusnumas
V. Savarankiškumas	X. Saugumas
16. Laisvė	46. Visuomenės stabilumas
17. Kūrybiškumas	47. Nacionalinis saugumas

18. Nepriklausomumas	48. Nejsiskolinimas
19. Tikslas pasirinkimas	49. Šeimos saugumas
20. Smalsumas, žingeidumas	50. Švara
21. Savigarba	50. Priklausomumo jausmas
VI. Universalumas	52. Sveikata
22. Lygiateisiškumas	XI. Dvasingumas
23. Taika žemėje	53. Vidinė komunikacija
24. Vienovė su gamta	54. Dvasinis gyvenimas
25. Išmintis	55. Gyvenimo prasmė
26. Grožis	56. Uždarumas
27. Socialinis teisingumas	
28. Pažiūrų platumas	
29. Gamtos saugojimas	

Vertybių tipai

Valdžia. Šio vertybių tipo motyvacija – socialinis statusas ir prestižas, žmonių bei resursų kontrolė ir valdymas. Socialinių institutų funkcionavimas diferencijuoja skirtingus socialinius statusus turinčius žmones. Dominavimo ir paklusnumo dėmuo kasdien išskyla valdžios ir pavaldinių santykiuose. Norėdama įteisinti šį socialinio gyvenimo faktą ir jį motyvuoti grupė turi suvokti valdžios siekimą kaip vertybę. Asmuo, kuris siekia dominuoti bei kontroliuoti kitus, taip pat valdžią suvokia kaip vertybę. Valdžios siekimas apibūdinamas kaip socialinio dominavimo, materialinės gerovės ir turto siekimas, autoriteto ugdymas, socialinės reputacijos pelnytas ir rūpinimasis jos išsaugojimu.

Tikslo siekimas. Šis vertybių tipas išreiškia asmeninius laimėjimus, pelnytus vadovaujantis socialinius standartus atitinkančia kompetencija. Kompetencija yra būtina sąlyga, kuri užtikrina asmeninių poreikių patenkinimą ir sėkmingą institucijų funkcionavimą bei socialinę sąveiką. Tikslo siekimas pabrėžia kompetenciją, atitinkančią dominuojančius kultūrinius standartus, vertinamus ir palaikomus visuomenėje. Jį sudaro – teigiamas užsispyrimo, atkaklumo, įtakingumo, kompetencijos, išsilavinimo, inteligentiškumo ir sėkmės savybių vertinimas.

Hedonizmas. Šis vertybių tipas reiškia jausminių bei kitokių su organizmo poreikiais susijusių malonumų siekimą ir tenkinimą. Hedonizmas taip pat apibūdinamas kaip gyvenimo malonumų siekimas bei tenkinimas.

Aktyvumas. Aktyvumo vertybių tipas išreiškia įvairovės bei gyvenimo stimulo poreikį. Šio tipo motyvacija – gyvenimo iššūkių įveikimas, naujovės. Jį sudaro – įkvėpimo, užsidegimo, rizikos ir nemonotoniško gyvenimo vertinimas.

Savarankiškumas. Šis vertybių tipas reiškia savarankišką mąstymą, veiksmų pasirinkimą, kūrybiškumą, tyrinėjimą. Savarankiškumas

kyla iš poreikio tobulėti ir kontroliuoti. Jį sudaro – veiklos ir mąstymo laisvė, kūrybiškumas, nepriklausomybė, tikslo pasirinkimas, savigarba, smalsumas ir žingeidumas.

Universalumas. Universalumo tikslas – tarpusavio supratimas siekiant visuotinės žmonijos gerovės, taip pat visapusiškas rūpinimasis aplinka, gamtos saugojimas, tolerancija. Universalumo vertybinė motyvacija – siekis išgyventi susiduriant su grėsmę žmonijos išlikimui keliančia veikla bei tokiomis globaliomis problemomis kaip pasaulinių gamtos išteklių mažėjimas bei aplinkos teršimas. Šį vertybių tipą sudaro – lygiateisiškumo, taikos žemėje, vienovės su gamta, išminties, grožio, socialinio teisingumo, tolerancijos, gamtos saugojimo vertybės.

Palankumas artimui. Šio universalumui priešingo vertybių tipo esmė – rūpinimasis žmonių, su kuriais dažnai asmeniškai bendraujama, gerove. Jį sudaro – lojalumas, sąžiningumas, paslaugumas, atsakomybė, atlaidumas, nuoširdi meilė, tikra draugystė.

Tradiciskumas. Kiekvienoje kultūroje egzistuoja simbolių ir apeigų sistema, kuri išreiškia tautos bendrą patyrimą, istoriją ir likimą. Šiuos dalykus atspindi papročiai ir tradicijos, kurios yra pripažintos ir vertinamos grupės narių. Tradiciniai elgesio standartai tampa grupės solidarumo, vėrtės simboliais, jų išlikimo garantais. Tradiciskumo esmę sudaro idėjų ir papročių, kuriuos tai visuomenei suteikia jų kultūra ar religija, priėmimas, išsaugojimas, gerbimas ir tęstinumas. Tradiciskumo vertybinį tipą sudaro – pagarba papročiams, santūrumas, kuklumas, religingumas, santaika su esamu gyvenimu.

Konformizmas. Konformizmas gali būti apibrėžiamas kaip prisitaikymas, susivaržymas ir susilaikymas stengiantis nepažeisti socialinių normų ir nesugriauti socialinio įvaizdžio. Šį vertybių tipą sudaro – mandagumas, savikontrolė, pagarba tėvams, klusnumas.

Saugumas. Šio vertybių tipo esmę sudaro visuomenės stabilumo poreikis, individų ir jų tarpusavio santykių harmonija bei saugumo užtikrinimas. Jį sudaro – tvarkos bei stabilumo visuomenėje užtikrinimas, nacionalinio saugumo garantija, moralinis neįsiskolinimas, šeimos saugumas, švara, fizinė ir psichinė sveikata, priklausymo, reikalingumo kitiems jausmas.

Dvasingumas. Teologai, filosofai ir religijos sociologai pabrėžia,

kad per kultūros papročius ir tradicijas perduodama pagrindinė idėja suteikia kasdienei egzistencijai gyvenimo tikslą ir dvasinę egzistenciją. Šį vertybių tipą sudaro – vidinė harmonija, dvasinis gyvenimas, gyvenimo prasmės suvokimas, uždaramas.

Švartsas ir Bilskis teigė, kad vertybės gali tarnauti individualiems ir kolektyviniams interesams arba abiem šių interesų tipams (žr. Žodynėli). Vertybės, kurios tarnauja individualiems interesams, yra priešingos kolektyviniams interesams tarnaujantioms vertybėms.

Šios vertybės taip pat sudaro keturias grupes, kurios atspindi dvi dimensijas. Pirmasis – atvirumo pokyčiams ir konservatyvumo – dėmuo derina aktyvumo ir savarankiškumo vertybes, kurios priešpastatomos konformizmui, tradiciskumui ir saugumui. Antrasis – savikūros ir atsidavimo kitiems – dėmuo derina valdžią, tikslo siekimą ir hedonizmą, kurie priešinami su universalumo ir palankumo artimui vertybinėmis orientacijomis.

Žodynėlis

Tautinis tapatumas – tai susitapatinimas su tauta; nuo istorijos ir visuomenės priklausantis konstruktas; naratyvas – komunikacinis veiksmas, sujungiantis praeities įvykius, dabartį ir įsivaizduojamą ateitį; santykis tarp *savo* ir *kito* tapatumo.¹²

Asmens tapatumas – tai *nuolatinis savaties ribų brėžimas apsiribojant ir kartu atsiribojant per tam tikrus žymenis, matmenis, simbolius, tai yra per įvairiausias mentaliteto, laikysenos ir jausenos klodus*.¹³ Tapatumas gali būti kuriamas iš dialektikos tarp to, kaip asmuo suvokia save ir kaip ji(s) yra suvokiamas kitų arba kuo ji(s) yra ir kuo norėtų tapti. Kultūrinis tapatumas gali būti suprantamas ir kuriamas skirtingais aspektais: „rasiniu“, tautiniu, religiniu, socialiniu, lyties, kalbos, amžiaus, subkultūros ir panašiai.

Moderni visuomenė – tai išsivysčiusi, industrializuota, gerai organizuota, grindžiama humanizmo, teisingumo ir demokratijos principais visuomenė, kurioje politiniai sprendimai grindžiami racionalių mąstymu, faktais ir moksliniais

¹² M. Tajūnaitė, L. Labanauskas, 2009.

¹³ V. Čiubrinskas, 2008.

tyrimais. Jai priešpastatoma tradiciška visuomenė, kurioje mąstymas priklauso nuo tradicijų ir religinių dogmų.

Vertybės – tai kriterijai, kuriais vadovaudamiesi žmonės pasirenka ir pateisina veiksmus, vertina save ir kitus žmones bei įvykius; tai idėjos ir įsitikinimai, formuojantys pageidautiną žmogaus elgseną.

Materialistinės vertybės siejamos su siekiu užtikrinti (viešąją) tvarką, spartų ekonomikos vystymąsi ir šalies gynybinį pajėgumą, taip pat – stabilizuoti kainų augimą, išlaikyti stabilią ekonomiką ir kovoti su nusikalstamumu.

Pomaterialistinės vertybės siejamos su siekiu sudaryti žmonėms daugiau galimybių dalyvauti priimant vyriausybės sprendimus; užtikrinti kalbos (žodžio) laisvę; užtikrinti didesnes galimybes žmonėms spręsti darbo ir bendruomenės reikalus, puoselėti ir gražinti miestus ir kaimus; siekti humaniškesnės, daugiau dėmesio individui skiriančios visuomenės; ugdyti visuomenę, labiau vertinančią idėjas nei pinigus.

Universaliosios vertybės – tai visoms kultūroms būdingos vertybės. Švartso ir Bilskio sukurtą universalių vertybių tipologiją¹⁴ sudaro 60 vertybių, kurios sugrupuotos į 11 tipų (žr. 14 priedą). Formuliuodami teoriją mokslininkai atsižvelgia į tris veiksnius – universalius visiems asmenims ir visuomenėms priimtinius poreikius – individų kaip biologinių organizmų reikmių tenkinimą, organizuotos socialinės sąveikos būtinumą ir grupių išlikimo bei jų gerovės kėlimo užtikrinimą. Remiantis šia teorija, *individualių vertybių tipams* priskiriama valdžia, tikslo siekimas, hedonizmas, aktyvumas ir savarankiškumas, o *kolektyvinių vertybių tipams* – palankumas, tradiciškumas ir konformizmas. Universalumas ir saugumas siejami su abiem tipais, o dvasingumo vieta priklauso nuo atskirų vertybių.

Literatūra

Dalia Antinienė, Asmens tautinio tapatumo tapsmas. Sociopsichologinės šio proceso interpretacijos. Vilniaus universiteto ir Klaipėdos universiteto Sociologijos katedros: Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2002.

Vanda Aramavičiūtė, Vyresniųjų mokinių dvasingumas globalizacijos iššūkių kontekste, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. 2010.

14 V. Liubinienė, 1999.

Jolanta Bielskienė, Lilija Duoblienė, Eglė Tamulionytė, Tarpkultūrinis ugdymas Lietuvos mokykloje: į pagalbą mokytojui. Tolerantiško jaunimo asociacija. 2012.

Manuel Castells, Tapatumo galia. *Poligrafija ir informatika*. 2006.

Jadvyga Čiburienė, Jūratė Guščinskienė, Kultūrinės vertybės ir žinių visuomenės vystymasis Lietuvoje. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai* 43, 2007, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

Vytis Čiubrinskas, Jolanta Kuznecovienė (sud.) *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, 2008, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Bronislovas Kuzmickas, Tautos tapatumo savimonė. *Lietuvių savimonės bruožai*, 2009, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Lietuvos finansų anatomija, 2011, Vilnius: SIC, VRP / Hill&Knowlton, Box, Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto Marketingo katedra.

Vilmantė Liubinienė, *Tautinio identiteto raiškos ir kitimo problema*, 1999, Budapeštas: Atviros visuomenės institutas.

Rizikos suvokimas, viešoji komunikacija ir inovatyvus valdymas žinių visuomenėje RINOVA (Parengė Kauno technologijos universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinių tyrimų institutas, Alborgo universitetas (koordinatorių Prof. dr. (HP) Leonardas Rinkevičius, Kauno technologijos universiteto Sociologijos katedra), 2009.

Irena Šutinienė, *Lietuvių ir tautinių mažumų europinio identiteto paieškos. Etniško studijos*, Etninių tyrimų institutas. 2004.

Irena Šutinienė, Lietuvių tautinio identiteto raiška globalizacijos kontekstuose: tarp lokalumo ir daugiakultūriškumo. *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, 2008, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Irena Šutinienė, *Lokalumo reikšmės individualiose lietuvių tautinio identiteto konstrukcijose*. Socialinių tyrimų institutas. 2009.

Irena Šutinienė, Tautos istoriniai simboliai Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje: herojų įvaizdžiai ir jų kaita. Vilniaus universiteto ir Klaipėdos universiteto Sociologijos katedros: Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2009.

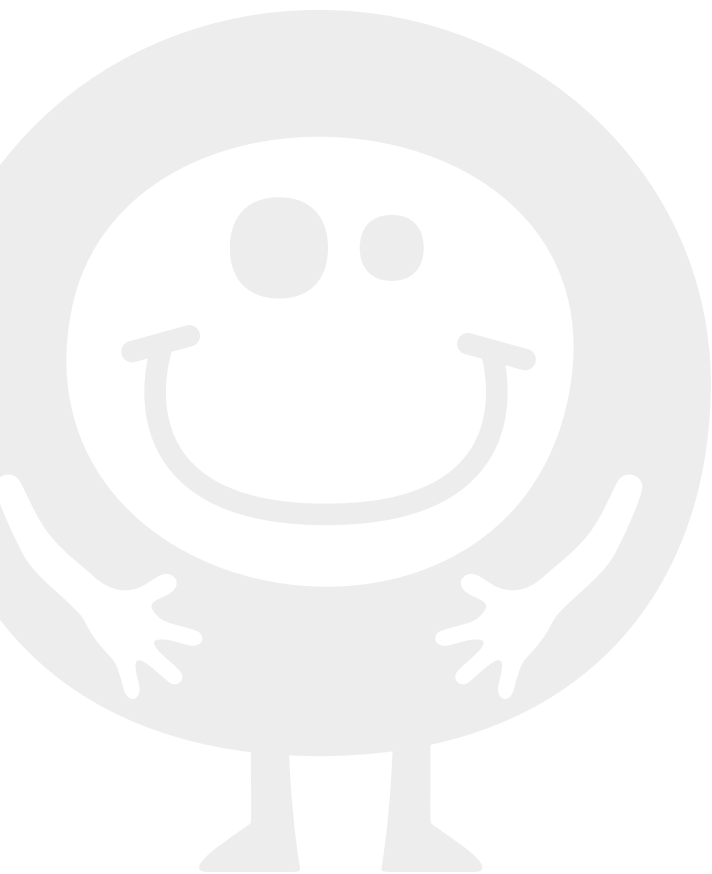
Meilutė Taljūnaitė, Liutauras Labanauskas, *Lietuviai svetur: tautinio tapatumo išsaugojimas*. Socialinių tyrimų institutas. 2009.

Filmai

Kovo 11-sios kontekstai. 1999. Studija A PROPOS.

Vaidas Lukavičius. *Paskutiniai Bremeno muzikantai*. 2005. Keistuolių teatras.

Tapatumo ugdymo modulis



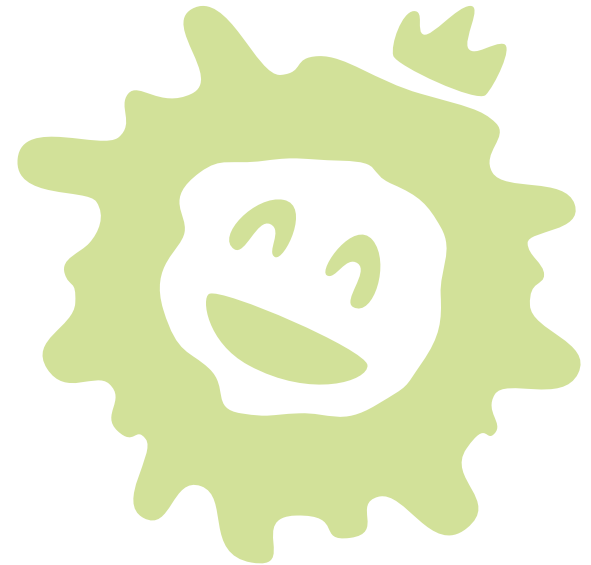
Tikslas: padėti paaugliams ugdytis bendruomeninę (tinklinę) savimonę, grindžiamą šių laikų realijomis.

Uždaviniai:

- ⦿ išsiaiškinti tautinio tapatumo, pilietiškumo, patriotizmo ir kitas susijusias sąvokas, padėti jaunuoliams formuoti šiuolaikinio tapatumo sampratą;
- ⦿ padėti suprasti ir įvertinti Lietuvos įvykius ir pasaulio raidos ypatumus, svarbius šių laikų sociokultūrinio tapatumo formavimuisi, ugdyti jaunuolių sisteminių mąstymą;
- ⦿ plėtoti jaunuolių supratimą apie kultūrų įvairovę, ugdyti tarpkultūrinio bendravimo kompetencijas ir problemų sprendimo gebėjimus;
- ⦿ stiprinti bendruomeninės (tinklinės) savimonės vertybes, remiantis jaunosios kartos interesais ir poreikiais;
- ⦿ ugdyti ir stiprinti pilietinę atsakomybę.



Siūloma programa



Trukmė	Tema
45 minutės	1. Tautietis, pilietis, nacionalistas, patriotas ir bendruomenininkas
45 minutės	2. Kas tau brangu?
45 minutės	3. Žmonių tarpusavio sąveika
45 minutės	4. Šiuolaikinio tapatumo ištakos ir svarbūs veiksniai (I dalis)
45 minutės	5. Šiuolaikinio tapatumo ištakos ir svarbūs veiksniai (II dalis)
45 minutės	6. Be ko negalėčiau gyventi?
90 minučių	7. Kultūrų skirtumai ir tarpkultūrinis dialogas
90 minučių	8. Pasvajokime

Praktiniai užsiėmimai



1. Tautietis, pilietis, nacionalistas, patriotas ir bendruomenininkas

Uždaviniai: išsiaiškinti tautinio tapatumo, pilietiškumo, nacionalizmo, patriotizmo ir bendruomeniškumo sąvokas, padėti dalyviams formuoti šiuolaikinio bendruomeninio (tinklinio) tapatumo sampratą.

Darbo priemonės: popieriaus lapai ir rašymo priemonės, dideli popieriaus lapai arba lenta.

Darbo forma: grupinis darbas, diskusija.

Trukmė: 45 minutės.

Darbo eiga:

- ⊙ Suformuojamos penkios dalyvių grupės ir leidžiama kiekvienai pasirinkti po vieną iš šių sąvokų: *tautietis, pilietis, nacionalistas, patriotas ir bendruomenininkas (aktyvus bendruomenės narys ar tinklo dalyvis)*.
- ⊙ Grupėse įvardijamos pasirinktas sąvokas įkūnijančios iškilios asmenybės ar šiuolaikiniai jaunimo autoritetai ir aptariami jiems būdingi veiksmai (elgsena), savybės.
- ⊙ Kol grupėse diskutuojama, nubraižomos dvi lentelės (jas galima pasirengti iš anksto).
- ⊙ Kartu su visais dalyviais aptariant diskusijų rezultatus grupės pristato pasirinktas asmenybes ir jų apibūdinimus surašo 1 lentelėje.
- ⊙ Pereinama prie diskusijos apie tai, kas sieja ir kuo skiriasi įvardytos asmenybės; panašumai ir skirtumai surašomi 2 lentelėje.
- ⊙ Pabaigoje dalyviai įvardija, kurie iš minėtų savybių ar elgsenos pavyzdžių labiausiai atitinka juos pačius (arba kuriomis iš jų norėtų pasigirti).
- ⊙ Apibendrinama atkreipiant dėmesį į dalyvių įvardytas savybes ir veiksmus, atitinkančius nagrinėjamas sąvokas.



1 lentelė. Asmenybės ir jų tapatumai

Sąvoka / apibūdinimas	Asmenybės / autoritetai	Jų veiksmai / elgsena	Charakterio savybės
Tautietis(-ė)			
Pilietis(-ė)			
Nacionalistas(-ė)			
Patriotas(-ė)			
Bendruomenininkas(-ė) – aktyvus(-i) bendruomenės narys(-ė) arba tinklo dalyvis(-ė)			

2 lentelė. Asmenybių tapatumo panašumai ir skirtumai

Sąvoka	Sąsajos	Tautietis(-ė)	Pilietis(-ė)	Nacionalistas(-ė)	Patriotas(-ė)	Bendruomenininkas(-ė) – aktyvus(-i) bendruomenės narys(-ė) arba tinklo dalyvis(-ė)
Tautietis(-ė)		Panašumai → Skirtumai ↓				
Pilietis(-ė)			Panašumai → Skirtumai ↓			
Nacionalistas(-ė)				Panašumai → Skirtumai ↓		
Patriotas(-ė)					Panašumai → Skirtumai ↓	
Bendruomenininkas(-ė) – aktyvus(-i) bendruomenės narys(-ė) arba tinklo dalyvis(-ė)						Panašumai → Skirtumai ↓

Žemiau pateikiami sąvokų apibūdinimai, kuriais galima vadovautis nagrinėjant šią temą, tačiau norint, kad dalyviai savarankiškai formuotų šias sampratas, iš anksto jų pateikti nevertėtų.

Tautinis tapatumas – apie tai žiūrėkite šio skyriaus įžanginėje dalyje ir Žodynėlyje.

Pilietiškumas. Būti piliečiu – reiškia priimti esamą savo valstybės teisinę kultūrą ir įstatymais apibrėžtas tam tikras pareigas. Būti pilietišku – reiškia prisimti daugiau pareigų nei įpareigoja įstatymai, ir būti aktyvesniu(-e). Pilietiškas žmogus visada dalyvauja rinkimuose, nors įstatymai neverčia eiti balsuoti ir netaiko jokių teisinių atsakomybių; jis domisi šalies socialine, kultūrine ir politine aplinka, dalyvauja nevyriausybinų organizacijų veikloje ir priimant sprendimus. Kitais žodžiais tariant, būti aktyviu piliečiu(-te) arba *pilietišku(-a)* – reiškia tiesiogiai prisidėti prie bendruomenės gyvenimo kūrimo, keitimo ar tvarkymo. Pilietiškam žmogui valstybėje, kurios pilietis ji(s) yra, sudarytos sąlygos aktyviai dalyvauti viešajame gyvenime, prisidėti prie sprendimų priėmimo ar spresti, kam patikėti valstybės valdymą. Tačiau laisvė visuomenėje nenurodo asmeniui, ką su ta laisve daryti, todėl šiuo atveju susiduriama su etinėmis ir pilietiškumo problemomis¹⁵.

Bendruomeniškumas – tai narių jausmas, kad priklauso ir yra svarbūs viena(s) kitai(-am) ir grupei ir jų bendras įsitikinimas, kad per jų įsipareigojimą būti kartu bus patenkinti jų poreikiai¹⁶. Šiam pojūčiui formuotis būtinos kelios esminės sąlygos:

- narystė (dalyvavimas, tarpusavio pasitikėjimas, asmens emocinis saugumas bendruomenėje, asmens savęs *investavimas* į bendruomenę ir bendra simbolių sistema);
- abipusė įtaka (asmuo daro įtaką savo grupei, o pastaroji – jai/jam; įtakingiausi tie, kurie vertina kitų žmonių nuomones;

- poreikių tenkinimas (narystė ir bendros vertybės sukuria aplinką, kurioje vyksta socialiniai mainai, tarpusavio parama);
- emocinis ryšys (autentiška bendruomenė susiformuoti gali tik dažnai bendraujant, kartu išgyvenant ypač svarbius įvykius ir formuojant istorinę atmintį, kuri priimama kaip bendra grupės ir asmens istorija);
- sąmoninga tapatybė (įsipareigojimas sėkmingai bendruomenės raidai ir didesnė atjauta kitiems bendruomenės nariams).

Nacionalizmas – ideologija, teigianti tam tikros gyventojų grupės nacionalinį (tautinį) bendrumą ir siekianti tokio bendrumo pagrindu šią grupę sujungti į valstybinį darinį. Priėmus nuostatą, kad tauta/nacija yra duotybė, kurios turinys nekvestionuojamas, nacionalizmas pripažįstamas kaip neišvengiamybė; tuomet vienintelis klausimas lieka, koks nacionalizmo lygis yra toleruotinas. Siekiant to išvengti, į tautą/naciją būtina pažvelgti ne kaip į duotybę, bet kaip į įsivaizduojamą ir politiškai konstruojamą realybę.

Jurgeno Habermo (Jürgen Habermas) *konstitucinis patriotizmas* siejamas su postnacionaliniu tapatumu. Jis atskleidžia konstitucinių vertybių, kurios sukuria nacionalinio ir viršnacionalinio (pvz., europinio) tapatumų sambūvio galimybes, universalumą. Europietė(-is) yra ta(s) britė(-as), vokiečių(-is) ar lietuvių(-is), kuri(s) pripažįsta konstitucines vertybes. Nacionalinės kultūros autentiškumas išlieka, bet įtvirtinamos universalesnės vertybės. Postnacionalinio tapatumo (priešingai nei transnacionalinio) modelyje skirtumai išsaugomi pripažįstant konstitucinių vertybių universalumą.

Patriotizmo kaip meilės Tėvynei apibrėžimas gali būti vertinamas įvairiai. Jis turi tiek teigiamų prasmų, reiškiiančių žmonių atsidavimą ir pagarbą savo valstybei, tiek ir neigiamų, suponuojančių nacionalinį identitetą, paremtą savo tautos ir valstybės išaukštinimu kitų atžvilgiu. Patriotizmas siejamas su *savų* ir *kitų* skirtumo pripažinimu, kuris nebūtinai turi sietis su diskriminacija – galima išmokti didžiulius *savais* ir išsiugdyti pagarbą *kitiems*.

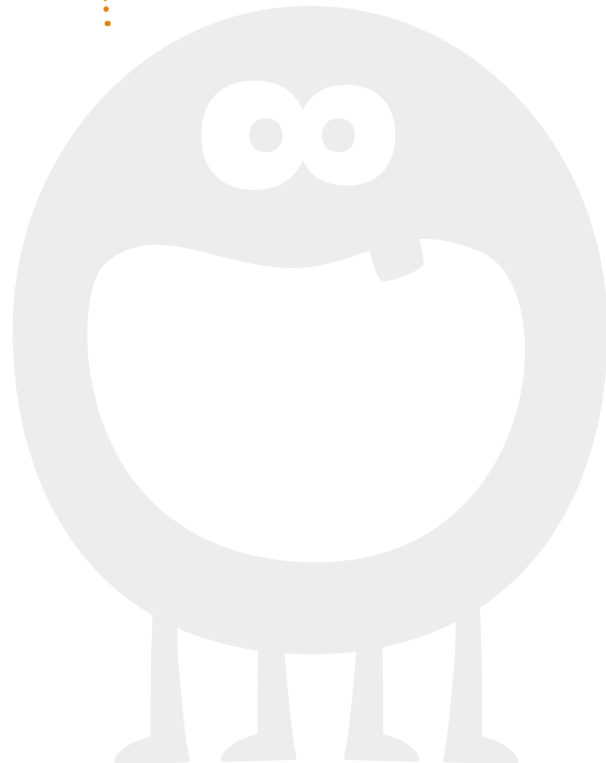
Akivaizdu, kad be tapatinimosi su visuomene ir jos sukurtomis

¹⁵ Pilietiškumas ir pilietinė visuomenė. Lyginamoji pilietiškumo sampratos analizė, 2012. Nevyriausybinų organizacijų informacijos ir paramos centras.

¹⁶ Ptg. David W. McMillan and David M. Chavis George Sense of Community: A Definition and Theory. Journal of Community Psychology - J COMMUNITY PSYCHOL 14 (1), 1986; Patricia Obst, Lucy Zinkiewicz and Sandy G. Smith. Sense of community in science fiction random, part 1: Understanding sense of community in an international community of interest, Journal of community psychology 30 (1), 2002.

institucijomis neįmanoma nei modernioji politika, nei pilietinis sąmoningumas. Kita vertus, be patriotinio jausmų ir nuostatų komplekso neįmanomas socialinis solidarumas ar pilietinis lojalumas – dalykai, be kurių paprasčiausiai suirtų visuomenė. Patriotizmas gali būti žmogaus atsidavimas jai/jį subrandinusiai šaliai, kalbai ir kultūrai, kuri tampa neatsiejama asmenybės, charakterio ir intelektualinės raiškos dalimi. Galima gerbti kitas šalis, žavėtis kitomis kultūromis (gal net daug kuo pranokstančiomis savąją), domėtis pasauliu, bet tuo pat metu jausti, kad be savo gimtosios kalbos, kraštovaizdžio ir kultūros žmogaus asmenybė kažką prarastų, o gyvenimas nustotų kažko svarbaus. Tai ir yra autentiškas prisirišimas prie savo aplinkos, gyvenimo būdo ir kultūros.

Tačiau patriotizmas gali būti ir atgrasus. Vardan lojalumo savo grupei ar solidarumo su savo tauta galima užmerkti akis prieš saviškių daromus nusikaltimus kitiems žmonėms. Tapatybės išlaikymo ar skleidimo vardan galima pradėti žudyti kitaip atrodančius ar mąstančius, nors savosios tapatybės puoselėjimas pats savaime neabejotinai praturtina žmoniją.



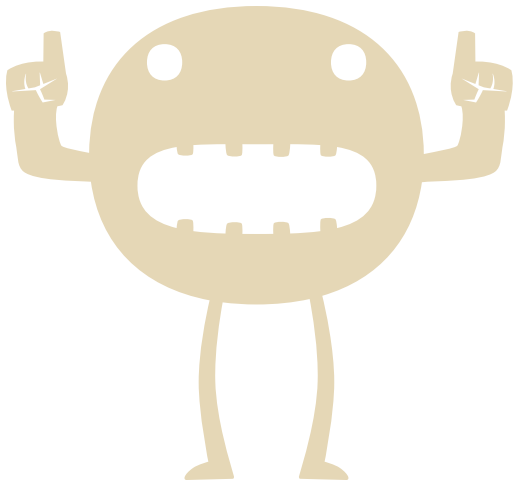
2. Kas tau brangu?

Uždaviniai: padėti dalyviams į(ši)vadyti savo, kaip Lietuvos ar savo krašto bendruomenės narių, vertybes, rasti bendrus šiuolaikinio tapatumo vardiklius.

Darbo priemonės: lipnūs (geriau spalvoti) lapeliai ir rašymo priemonės.

Darbo forma: porinis darbas, kolektyvinis darbas.

Trukmė: 45 minutės.



Darbo eiga:

- Paprašoma dalyvių kelias minutes pagalvoti, ką jie, kaip Lietuvos ar savo krašto gyventojai, bendruomenės nariai, labiausiai brangina.
- Dalyviai su lapeliais ir rašymo priemonėmis rankose sustoja poromis viena(s) priešais kitą ir užduoda vienas kitam klausimą *Kas tau brangu?* Užrašę atsakymus poriniškai apsieičia lapeliais, nes kiekviena(s) dalyvė(-is) turi pasiimti lapelį su savo atsakymu. Tada abu eina ieškoti kito porininko ir klausia to paties. Nauji atsakymai turi skirtis nuo ankstesniųjų. Šitaip atsakymais apsieičiama 5–10 kartų.
- Paprašoma lapelius su savo atsakymais sudėlioti ant didelio lapo grupuojant panašius teiginius.
- Bendrai aptariant teiginius dalyvių prašoma paaiškinti savo atsakymus. Atkreipiamas dėmesys į gausiausias teiginių grupes ir daroma išvada, kad įvardyti dalykai ir sudaro jų tapatumo pagrindą.

Pastaba. Šiame užsiėmime dėmesys sutelkiamas į jaunuolių sąsają su Lietuvos ar krašto bendruomene paieškas, o ne apskritai asmeninių moralinių vertybių formavimą¹⁷.

¹⁷ Pasaulėžiūrų įvairovė: pažinimo kompetencijos ugdymas mokant etikos. *Etika. Kompetencijų ugdymo metodinė medžiaga (Parengė Vilija Zeliankienė)*, 2012.

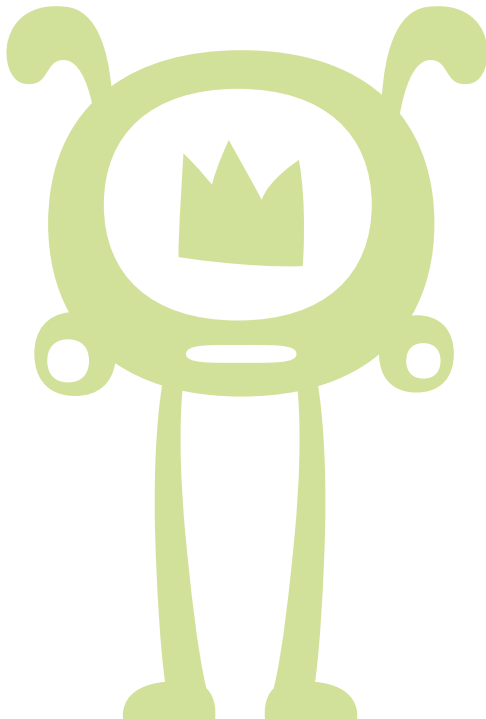
3. Žmonių tarpusavio sąveika

Uždaviniai: padėti dalyviams suprasti žmonių tarpusavio sąveiką, ugdyti sisteminių mąstymą.

Darbo priemonės: didelis popieriaus lapas arba lenta, spalvoti rašikliai arba kreida.

Darbo forma: grupinis darbas.

Trukmė: 45 minutės.



Darbo eiga:

- ⊙ Visų paprašoma sustoti ratu ir nepastebimai pasirinkti du asmenis.
- ⊙ Davus ženklą (gali būti paleidžiama muzika) visi pradeda judėti taip, kad nuo abiejų pasirinktų asmenų išlaikytų vienodą atstumą (tarsi brėžtų lygiašonį trikampį).

Pastaba. Jei kažkuriuo momentu dalyviai nustoja judėti, sustabdykite veiksmą ir pavedėkite vieną iš dalyvių. Davus ženklą dalyviai vėl ima judėti, atkurdami vienodą atstumą nuo pasirinktų asmenų.

- ⊙ Nutilus muzikai dalyviai vėl sustoja ratu ir išsiskaičiuoja nuo vieno iki dvylikos. Kiekvienas turi įsidėmėti savo ir pasirinktųjų asmenų skaičius.
- ⊙ Ant didelio popieriaus lapo ar lentos nupiešiamas apskritimas ir aplink jį surašomi skaičiai nuo 1 iki 12. Paprašoma dalyvių apskritime nubrėžti linijas nuo savo skaičiaus iki pasirinktų asmenų skaičių.
- ⊙ Kartu aptariami šie klausimai:
- ⊙ Ar dalyviai sugebėjo išlaikyti vienodą atstumą nuo pasirinktų asmenų?
- ⊙ Kas jiems padėjo ar trukdė judėti?
- ⊙ Ar pastebėjo kas kuriuos sekė? Kokie ženklai tai parodė?
- ⊙ Kokia šio žaidimo prasmė?
- ⊙ Kaip gyvenime dalyviai veikia kitus žmones (artimuosius, bendraamžius), ir kaip juos pačius veikia kiti asmenys (šeimos nariai, autoritetai, asmenybės)?
- ⊙ Apibendrinant daroma išvada, kad visi esame susiję su kitais žmonėmis – nuolat esame jų veikiami ir patys darome poveikį jiems. Šiandien žmonių, įvykių ir reiškinių tarpusavio sąveika yra keleriopai intensyvesnė nei anksčiau.

4. Šiuolaikinio tapatumo ištakos ir svarbūs veiksniai (I dalis)



Uždaviniai: padėti dalyviams suprasti tapatumo formavimuisi svarbius Lietuvos įvykius, ugdyti sisteminį požiūrį į istorinius įvykius ir gebėjimą sieti praeities įvykius su dabartiniu gyvenimu.

Darbo priemonės: dokumentinis filmas apie Kovo 11-osios įvykius, kompiuteris, projektorius ir ekranas.

Darbo forma: filmo peržiūra ir kolektyvinis aptarimas.

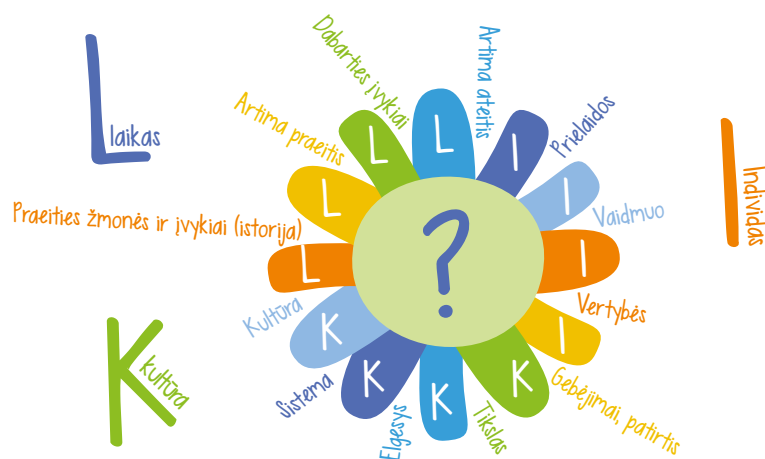
Trukmė: 45 minutės.

Darbo eiga:

- Dokumentinio filmo (ar ištraukos nuo 10 iki 21 minutės) peržiūra. Siūloma Domanto Vildžiūno vaizdo juosta „Kovo 11-osios kontekstai“. Prieš peržiūrą ant lapo ar lentos užrašomas klausimas: *Kokie veiksniai (veikėjai, įvykiai, aplinkybės) paskatino Kovo 11-osios įvykius?*
- Aptariant atsakoma į nurodytą klausimą. Diskutuojant galima remtis „Svarbių veiksmų diagramoje“ (žr. 15 priedą) pateikiamų *laiko, kultūros ir individo* veiksmių grupėmis – jos padės atkurti visapusišką nagrinėjamo laikotarpio vaizdą.
- Skiriama savarankiška užduotis pasikalbėti su artimaisiais apie tai, ką jie jautė ir išgyveno tomis dienomis, ar jiems tai buvo svarbu ir kodėl, kaip jie vertina Kovo 11-osios įvykius dabar.
- Pprašoma į kitą užsiėmimą atsinešti prieš 20 metų naudotų, bet dabar jau nenaudojamų daiktų (jų nuotraukų), ir daiktų (jų nuotraukų), kurių Lietuvoje prieš 20 metų nebuvo. Pespėjama informacija apie pasirinktus daiktus tarpusavyje nesidalyti.
- Į kitą užsiėmimą galima pakviesti dalyvių artimųjų arba vyresnio amžiaus žmonių (jaunimo autoritetų ar bendruomenės veikėjų).

15 priedas.

Svarbių veiksmų diagrama



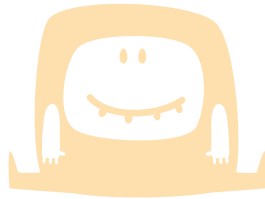
5. Šiuolaikinio tapatumo ištakos ir svarbūs veiksniai (II dalis)

Uždaviniai: padėti dalyviams suprasti ir įvertinti globalizacijos poveikį žmonių gyvenimui ir kultūriniam tapatumui, ugdyti gebėjimą sieti pasaulio įvykius ir reiškinius su asmenine gyvenimo aplinka.

Darbo priemonės: didelis lapas arba lenta.

Darbo forma: *sendaikčių mugė*, diskusija.

Trukmė: 45 minutės.



Darbo eiga:

- ⊙ Paprašoma ant atskirų stalų sudėti *atgyvenusius* ir šiuolaikinius daiktus (ar jų nuotraukas). Surengiama *sendaikčių mugė*. Atsinešusieji nebenaudojamus daiktus tampa *prekeiviais* ir pristato juos mugės *lankytojams*. Sudaroma neformali aplinka, leidžiama laisvai judėti ir kalbėtis tarpusavyje.
- ⊙ Remiantis sendaikčiais ir dalyvių artimųjų įžvalgomis kalbama apie tai, kaip žmonės gyveno Lietuvoje prieš 20 metų. Pastebėjimai rašomi ant lapo arba lentos skiltyje: *Prieš 20 metų*. Jei užsiėmimo yra svečių (dalyvių artimųjų, jaunimo autoritetų ar bendruomenės veikėjų), jų prašoma pasidalyti savo patirtimi. Prieš aptarimą galima peržiūrėti muzikinio filmo „Paskutiniai Bremeno muzikantai“, sukurto pagal Keistuolių teatro spektaklį, ištrauką.
- ⊙ Aptariant šiandienos gyvenimą dalyvių prašoma pristatyti atsineštus šiuolaikinius daiktus ir pasakyti, kokius pokyčius jie nulėmė, kaip dėl to pasikeitė žmonių gyvenimas šalyje. Pastebėjimai rašomi ant lapo ar lentos skiltyje *Šiandien*.
- ⊙ Apibendrinant daroma išvada, kad daugybę pokyčių nulėmė globalizacija, technologijų pažanga, informacijos srautai, turizmo ir transporto plėtra. Kartu aiškinantis šias sąvokas prašoma pateikti konkrečių pavyzdžių. Galima vadovautis žemiau pateiktomis nuorodomis.

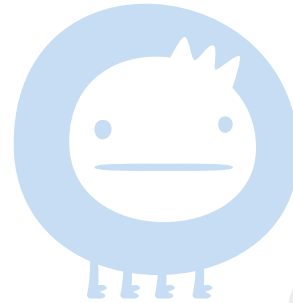
Globalizacija – globalios problemos (klimato kaita, prekyba žmonėmis, skurdas besivystančiose šalyse, migracija), sienų persislinkimas (Šengeno erdvė, beviziai režimai tarp valstybių), dalyvavimas tarptautinėse organizacijose (Europos Sąjunga, Šiaurės Atlanto sutarties organizacija NATO), Pasaulinė prekybos organizacija, tarptautinės bendrovės (bankai, telekomunikacijų bendrovės), socialiniai tinklai (*Facebook*, *Twitter*).

Technologijų pažanga – kompiuteriai, mobilieji telefonai, skaitmeninė televizija, belaidžio ryšio programa (*Bluetooth*), pokalbių programa (*skype*), palydovinė navigacinė sistema, nešiojamieji grotuvai ir kita.

Informacijos srautai – daugybė televizijos ir radijo kanalų, internetas, įvairios svetainės (*YouTube*, *Blackberry* ir kita).

Turizmo ir transporto plėtra – transporto priemonių ir maršrutų pasirinkimo gausa, sąlyginai mažos kainos ir kita.

6. Be ko negalėčiau gyventi?



Uždavinys: stiprinti dalyvių bendruomeninio (tinklinio) tapatumo vertybes, jų sąsajas su Lietuva, savo kraštu ir žmonėmis.

Darbo priemonės: didelis popieriaus lapas arba lenta, spalvoti rašikliai arba kreida, pageidautina kompiuteris, projektorius, ekranas.

Darbo forma: grupinis darbas.

Trukmė: 45 minutės.

Darbo eiga:

- Paprašoma dalyvių iš anksto atsinešti į užsiėmimą vieną patį brangiausią jiems daiktą, kurį norėtų turėti, jeigu kaip savanoriai turėtų ilgam ar net visam laikui išvykti į tolimą šalį, kur nėra interneto ir mobiliojo telefono ryšio. Siūloma pasidomėti, ką tokiu atveju pasiimtų jų artimieji; jei yra galimybė, pokalbius su artimaisiais galima įrašyti į mobiliuosius telefonus.
- Suformuojamos mažos 3–4 asmenų grupės ir duodama užduotis paaiškinti, kodėl pasirinko būtent tuos daiktus, kuo jie jiems vertingi.
- Po aptarimo leidžiama laisvai judėti ir susiburti į grupes su tais, kurie pasirinko tuos pačius ar panašius daiktus.
- Pabaigoje kartu aptariamas dalyvių pasirinkimas, pasiteiraujama, ką pasirinktų jų artimieji. Jei yra galimybė, peržiūrimi vaizdo įrašai, prieš užsiėmimą perkelti iš mobiliųjų telefonų į kompiuterį (o jei tokios galimybės nėra, pasiklausoma įrašų mobiliaisiais telefonais arba tiesiog pasikalbama apie tai). Palyginama, kuo panašus ir kuo skiriasi dalyvių (jaunų žmonių) ir jų artimųjų (vyresnio amžiaus žmonių) pasirinkimas.

7. Kultūrų skirtumai ir tarpkultūrinis dialogas

Darbo eiga:

- Dalyviams išdalijami lapai su pasakojimu „Žirafa ir dramblys“ ir paprašoma perskaityti. Tada sudaromos nedidelės grupės po 5–6 asmenis; vienos atstovaus *žirafoms*, o kitos – *drambliams*.
- Grupėse aptariami ant lentos, didelio lapo arba išdalytuose lapuose surašyti klausimai.

Klausimai žirafų grupėms:	Klausimai dramblių grupėms:
Koks buvo žirafos namas ir kam jis skirtas?	Kodėl dramblys užėjo į žirafos namus?
Kodėl žirafa norėjo bendradarbiauti su drambliu?	Kaip jis jautėsi žirafos namuose?
Kas papiktino žirafą?	Ar jis pritarė žirafos siūlymams?
Kokius sprendimus žirafa siūlė drambliui ir kodėl?	

- Kartu aptariami diskusijų rezultatai.
- Taikant *forumo teatro metodą*¹⁸ parenkamos vaidybinės pasakojimo inscenizacijos:
 - Pasiskirsčius į grupes po 4–5 asmenis ir pasirinkus vaidmenis rengiamos 3–5 minučių trukmės inscenizacijos.
 - Ant lentos ar didelio lapo užrašomi klausimai, į kuriuos bus ieškoma atsakymų stebint vaidinimus: *Ką reiktų pakeisti norint, kad žirafa ir dramblys bendradarbiautų? Ką jūs pasiūlytumėte žirafai?*
 - Vaidinimo metu žiūrovai gali stabdyti veiksmą, kai mano galintys pakeisti situaciją keisdami vieno iš veikėjų elgesį. Pakeitus buvusį(-ią) veikėją vaidinimas tęsiamas nuo sustabdyto momento. Vaidinimas kartojamas tol, kol randami sprendimai.
 - Po kiekvienos grupės vaidinimo aptariama, ar pasiūlyti sprendimai išspręstų konfliktinę situaciją ir sudarytų galimybę žirafai ir drambliui bendradarbiauti.
 - Pabaigoje pasakojimas susiejamas su skirtingų kultūrų žmonių skirtumais ir jų bendravimo iššūkiais. Galima pateikti pavyzdžių iš savo bendruomenės gyvenimo. Atkreipiamas dėmesys į svarbius žmonių bendravimo aspektus – atvirumą, pagarbą, žingeidumą.



¹⁸ *Forumo teatro* metodą sukūrė žymus teatro novatorius ir švietėjas brazilas Augustas Boalas (Augusto Boal). *Forumo teatras* – tai interaktyvus būdas kelti visuomenei aktualias problemas, apie jas diskutuoti ir ieškoti sprendimo būdų. Vykstant spektakliui žiūrovai virsta aktyviais veikėjais: siekdami spresti scenoje iškeltas problemas jie, stabdydami veiksmą, gali keisti tolesnę eigą (vaidinti arba duoti patarimus). Eiga: 1) pasirenkama probleminė situacija, kurią dalyviai gyvenime gali pakeisti; 2) rengiama situacijos inscenizacija (5 min. trukmės), stengiantis atkurti veikėjų elgesį ir požiūrius; 3) situacija suvaidinama žiūrovams; 4) antrą kartą vaidinant nuo pradžios žiūrovai bet kuriuo metu gali stabdyti vaidinimą ir keisti bet kurį veikėją; 5) vaidinimas tęsiamas nuo sustabdyto momento, kuriame nauja(s) dalyvė(-is) keičia savo veikėjo elgseną, galinčią, jo(s) manymu, išspręsti keblią situaciją (kiti veikėjai turėtų reaguoti atitinkamai), tačiau visi veikėjai turi stengtis nenutolti nuo savo personažų; 6) vaidinimas turėtų būti rodomas tol, kol randami sprendimai; 7) bendrai aptariami pasiūlyti galintys išspręsti situaciją veiksniai ir pasvarstoma, ar jie būtų veiksmingi tikrame gyvenime.

16 priedas.

Žirafa ir dramblys

Tomas Ruzveltas (Roosevelt Thomas, Jr)

Mažoje priemiesčio bendruomenėje, prie pat Artiodakto miesto, žirafa pasistatė naują, pagal šeimos poreikius sukonstruotą namą. Jis buvo puikus, pritaikytas žirafoms – su labai aukštomis lubomis ir durų staktomis. Aukštai įrengti langai užpildė namus šviesa, atvėrė gražų kraštovaizdį ir saugojo privatų šeimos gyvenimą nuo pašalinių akių. Siauri koridoriai leido sutaupyti naudingo ploto ir buvo patogūs. Pastatas buvo apdovanotas metų nacionaliniu žirafų statybos prizu. Namu šeiminiškai, žinoma, tuo labai didžiavosi.

Vieną dieną dirbdama namo pusrūsyje įrengtose moderniose medžio dirbtuvėse žirafa žvilgtelėjo pro langą. Gatve ėjo dramblys. *Aš jį pažįstu*, – pagalvojo žirafa. – *Kartu dirbome, jis irgi puikus stalius. Pakviesiu vidun ir parodysiu jam savo naująsias dirbtuves. Gal mums pavyktų vėl kartu dirbti.* Taigi, žirafa iškišo galvą pro langą ir pakvietė dramblių vidun.

Dramblys labai apsidžiaugė. Jam patiko dirbti su žirafa ir jis norėjo ją geriau pažinti. Be to, jis girdėjo apie naująsias medžio dirbtuves ir nekantravo jas pamatyti. Priėjęs prie pusrūsio durų laukė, kol žirafa jas atidarys.

Užeik, užeik, – tarė žirafa. Bet tuoj pat iškilo problema. Dramblys įspraudė pro duris galvą, tačiau pats negalėjo pro jas pralįsti. *Gerai, kad mes padarėme medžio apdirbimo įrangai pritaikytas praplatinamas duris*, – tarė žirafa. – *Palauk minutėlę, kol viską sutvarkysiu.* Ji atšovė kelias sklendes ir išėmė plokštes, kad dramblys galėtų įeiti.

Jiedu laimingi dalinosi medžio apdirbimo istorijomis, kai palenkusi galvą žemyn žirafos žmona nuo pusrūsio laiptų viršaus šūktelėjo vyrui: *Brangusis, skambina tavo viršininkas.*

Verčiau atsiliepsiu darbo kambaryje, – pasakė žirafa drambliui. – *Jauskis kaip namie, pokalbis gali užtrukti.* Dramblys apsidairė. Tolimame kambario kampe ant tekimo

staklių jis pamatė pusiau baigtą darbą ir nusprendė jį apžiūrėti. Eidamas į kitą dirbtuvių galą vedančiu tarpduriu jis išgirdo negera lemiantį traškėjimą ir krapštydamasis galvą grįžo atgal. *Gal verčiau eisiu pas žirafą į viršų*, – pagalvojo jis, bet pradėjęs lipti laiptais, suprato, kad šie lūžta. Nušokęs nuo laiptų atsitrenkė į sieną, kuri taip pat pradėjo byrėti. Taip jam sėdint susitaršiusiam ir pasimetusiam, nusileido žirafa.

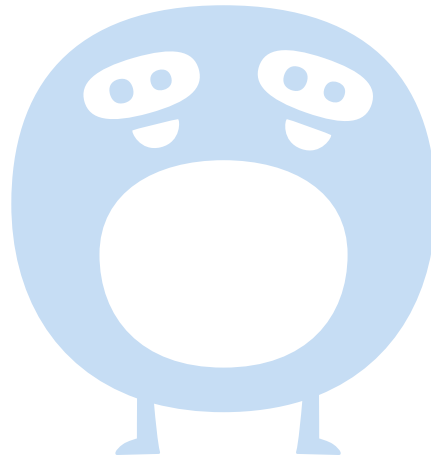
Kas po galais čia vyksta? – paklausė žirafa nustebusi.

Bandžiau elgtis kaip namie, – tarė dramblys. Žirafa apsidairė. – *Gerai, suprantu problemą. Įėjimas per siauras: reikės tau suplonėti. Netoliese yra aerobikos salė: jei lankysi pamokas, suplonėsi ir tilpsi pro duris.*

Galbūt, – tarė dramblys dvejojdamas.

Ir laiptai per silpni išlaikyti tavo svorį, – tęsė žirafa. – *Jei vakarais lankytum baletą pamokas, esu tikra, būtum grakštesnis. Labai viliuosi, kad tai padarysi, nes noriu dirbti su tavimi.*

Galbūt, – atsakė dramblys. – *Bet, tiesą sakant, nemanau, kad žirafai suprojektuotas namas gali tikti drambliui. Nebent iš esmės jį perstačius.*



Kaip alternatyvus arba papildomas užsiėmimas gali būti ir žaidimas kortomis.

Žaidimas kortomis (*Baranga / Barnga?*).

Uždaviniai: ugdyti tarpukultūrinį sąmoningumą ir skatinti suvokimą, kad skirtingų kultūrų žmonės elgiasi pagal skirtingas taisykles.

Darbo priemonės: 4–5 kortų kaladės nuo septynakės iki tūzo, lapai su žaidimo taisyklėmis (žr. 17 priedą), popieriaus lapai, rašikliai.

Darbo forma: žaidimas kortomis.

Trukmė: 45 minutės.

Darbo eiga:

- ⊙ Suformuojamos 4 arba 5 grupės po 3–8 asmenis kiekvienoje. Esant galimybei stalai sustatomi ratu ir toliau vienas nuo kito, kad dalyviai negalėtų girdėti, apie ką kalbama kitose grupėse.
- ⊙ Kiekvienai grupei išdalijamos žaidimo taisyklės ir kortų kaladės (grupės gauna skirtingas taisykles, bet to nežino). Paprašoma perskaityti taisykles ir išmėginti žaidimą.
- ⊙ Surenkant žaidimo taisykles paaiškinama:
 - žaidžiant draudžiama kalbėti, bendrauti galima tik gestais ir piešiniais;
 - vienas lošimas trunka 5 minutes;
 - žaidėjai patys turi skaičiuoti surinktus taškus: laimi daugiausia taškų surinkęs žaidėjas, o mažiausiai taškų surinkęs – pralaimi (nesvarbu, baigtas lošimas ar ne);
 - po 5 minučių žaidėjai persėda taip: nugalėtojas pereina prie kitos grupės pagal laikrodžio rodyklę, pralaimėjęs – prie grupės prieš laikrodžio rodyklę, kiti – lieka savo vietose.
- ⊙ Žaidimas kartojamas 4–5 kartus arba tol, kol žaidėjai supranta, kad skirtingose grupėse veikia skirtingos taisyklės (reikia būti pasirengus dalyvių emocinėms reakcijoms ir pasistengti, kad jie sužaistų žaidimą iki galo).
- ⊙ Aptariant žaidimą aiškinamasi, kaip dalyviai jautėsi nesuprasdami pasikeitusių taisyklių, ką galvojo apie

kitus dalyvius, kaip norėjo pasielgti, kada suprato, kad taisyklės yra skirtingos. Apibendrinant daroma išvada, kad skirtingų kultūrų žmonės veikia skirtingai, ir tai suprasti mums gali padėti atviras, žingeidus ir pagarbus požiūris.

17 priedas.

Žaidimo kortomis (*Baranga / Barnga*) taisyklės¹⁹

Kortos Naudojamos 32 kortos – kiekvienos mesties septynakė, aštuonakė, devynakė, dešimtakė, valetas, dama, karalius, tūzas. Tūzas yra aukščiausia korta; pikai – koziriai.

Padalijimas Dalintoja(s) kortas sumaišo ir išdalija kiekvienam žaidėjui. Priklausomai nuo žaidėjų skaičiaus, kiekviena(s) gauna nuo 4 iki 7 kortų. Visi žaidėjai turi gauti po lygiai kortų.

Pradžia Žaidžiama pagal laikrodžio rodyklę. Žaidėja(s) iš kairės nuo dalintojo(s) pradeda išmesdama(s) bet kurią kortą. Visi kiti žaidėjai taip pat turi išmesti po vieną kortą. Šios sužaistos kortos sudaro vieną kirtį.

Laimėjimas Kai visi žaidėjai išmeta po vieną savo kortą, kirtį paima tas, kuri(s) padėjo didžiausią kortą.

Tęsiny Žaidėja(s), paėmęs kirtį, tęsia žaidimą išmesdama(s) savo pasirinktą kortą. Žaidimas tęsiasi tol, kol visos kortos yra sužaistos.

Mostis Žaidėjai privalo žaisti į tą pačią mostį, kaip ir pirmoji kiekvieno rato korta. Jeigu jie neturi tos pačios mesties kortos, galima žaisti bet kurios kitos mesties korta. Koziris gali būti naudojamas tik tuomet, kai neturima reikiamos mesties kortos. Kirtį paima aukščiausia tos mesties korta arba aukščiausias koziris.

Nugalėtoja(s) Žaidimas baigiasi, kai visos kortos yra sužaistos. Laimi žaidėja(s), numušęs(-usi) daugiausia kirčių.

¹⁹ <http://portside.org/2013-02-14/why-minimum-wage-womens-issue-three-charts>

2. Žaidimo kortomis (*Baranga / Barnga*) taisyklės

Kortos Naudojamos 32 kortos – kiekvienos mosties septynakė, aštuonakė, devynakė, dešimtakė, valetas, dama, karalius, tūzas. Tūzas yra žemiausia korta; būgnai – koziris.

Padalijimas Dalintoja(s) kortas sumaišo ir išdalia jas kiekvienam žaidėjui. Priklausomai nuo žaidėjų skaičiaus, kiekvienas gauna nuo 4 iki 7 kortų. Visi žaidėjai turi gauti po lygiai kortų.

Pradžia Žaidžiama pagal laikrodžio rodyklę. Žaidėja(s) iš kairės nuo dalintojo(s) pradeda išmesdama(s) bet kurią kortą. Visi kiti žaidėjai taip pat turi išmesti po vieną kortą. Šios sužaistos kortos sudaro vieną kirtį.

Laimėjimas Kai visi žaidėjai išmeta po vieną savo kortą, kirtį paima ta(s), kuri(s) padėjo didžiausią kortą.

Tešinys Žaidėja(s), paėmęs kirtį, tęsia žaidimą išmesdama(s) savo pasirinktą kortą. Žaidimas tęsiasi tol, kol visos kortos yra sužaistos.

Mostis Žaidėjai privalo žaisti į tą pačią mostį, kaip ir pirmoji kiekvieno rato korta. Jeigu jie neturi tos pačios mosties kortos, galima žaisti bet kurios kitos mosties korta. Koziris gali būti naudojamas tik tuomet, kai neturima reikiamos mosties kortos. Kirtį paima aukščiausia tos mosties korta arba aukščiausias koziris.

Nugalėtoja(s) Žaidimas baigiasi, kai visos kortos yra sužaistos. Laimi žaidėja(s), numušęs(-usi) daugiausia kirčių.

3. Žaidimo kortomis (*Baranga / Barnga*) taisyklės

Kortos Naudojamos 32 kortos – kiekvienos mosties septynakė, aštuonakė, devynakė, dešimtakė, valetas, dama, karalius, tūzas. Tūzas yra žemiausia korta.

Padalijimas Dalintoja(s) sumaišo kortas ir išdalia jas kiekvienam žaidėjui. Priklausomai nuo žaidėjų skaičiaus, kiekviena(s) gauna nuo 4 iki 7 kortų. Visi turi gauti po lygiai kortų.

Pradžia Žaidžiama pagal laikrodžio rodyklę. Žaidėja(s) iš kairės nuo dalintojo(s) pradeda išmesdama(s) bet kurią kortą. Visi kiti žaidėjai taip pat turi išmesti po vieną kortą. Šios sužaistos kortos sudaro vieną kirtį.

Laimėjimas Kai visi žaidėjai išmeta po vieną savo kortą, kirtį paima tas, kuri(s) padėjo didžiausią kortą.

Tešinys Žaidėja(s), paėmęs kirtį, tęsia žaidimą išmesdamas savo pasirinktą kortą. Žaidimas tęsiasi tol, kol visos kortos yra sužaistos.

Mostis Žaidėjai privalo žaisti į tą pačią mostį, kaip ir pirmoji kiekvieno rato korta. Jeigu jie neturi tos pačios mosties kortos, galima žaisti bet kurios kitos mosties korta.

Nugalėtoja(s) Žaidimas baigiasi, kai visos kortos yra sužaistos. Laimi žaidėja(s), numušęs(-usi) daugiausia kirčių.

4. Žaidimo kortomis (*Baranga / Barnga*) taisyklės

Kortos Naudojamos 32 kortos – kiekvienos mosties septynakė, aštuonakė, devynakė, dešimtakė, valetas, dama, karalius, tūzas. Tūzas yra aukščiausia korta.

Padalijimas Dalintoja(s) sumaišo kortas ir išdalia jas kiekvienam žaidėjui. Priklausomai nuo žaidėjų skaičiaus, kiekvienas gauna nuo 4 iki 7 kortų. Visi žaidėjai turi gauti po lygiai kortų.

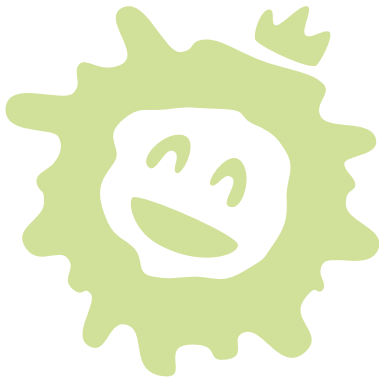
Pradžia Žaidžiama pagal laikrodžio rodyklę. Žaidėja(s) iš kairės nuo dalintojo(s) pradeda išmesdama(s) bet kurią kortą. Visi kiti žaidėjai taip pat turi išmesti po vieną kortą. Šios sužaistos kortos sudaro vieną kirtį.

Laimėjimas Kai visi žaidėjai išmeta po vieną savo kortą, kirtį paima ta(s), kuri(s) padėjo didžiausią kortą.

Tešinys Žaidėja(s), paėmęs kirtį, tęsia žaidimą išmesdama(s) savo pasirinktą kortą. Žaidimas tęsiasi tol, kol visos kortos yra sužaistos.

Mostis Žaidėjai privalo žaisti į tą pačią mostį, kaip ir pirmoji kiekvieno rato korta. Jeigu jie neturi tos pačios mosties kortos, galima žaisti bet kurios kitos mosties korta.

Nugalėtoja(s) Žaidimas baigiasi, kai visos kortos yra sužaistos. Laimi žaidėja(s), numušęs(-usi) daugiausia kirčių.



8. Pasvajokime

Uždavinys: ugdyti dalyvių kūrybiškumą ir pilietinę atsakomybę, kritinį vertinimą ir sisteminių mąstymą.

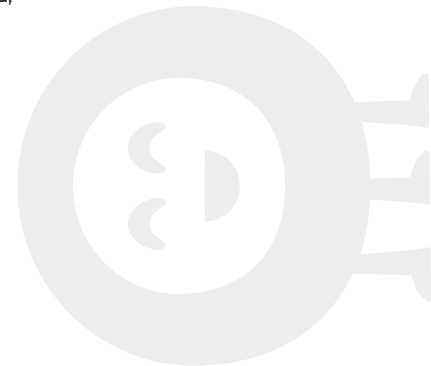
Darbo priemonės: dideli popieriaus lapai su „Diagrama: nuoseklios įžvalgos“, spalvoti pieštukai, rašikliai.

Darbo forma: *diskusijų kavinė*.

Trukmė: 90 minučių.

Darbo eiga:

- ⊙ Pradedama nuo apšilimo pratimo su muzika. Kol groja muzika, visi laisvai vaikšto; kai muzika nutyla, arčiausiai esantys sustoja į porą, o vadovė(-as) užduoda klausimą, į kurį porininkai turi atsakyti. Vėl užgrojus muzikai, judama toliau. Veiksmas kartojamas užduodant skirtingus klausimus:
 - *Jei gyvenčiau Dubline, ...*
 - *Jei būčiau britų žurnalistas(-ė) Lietuvoje, ...*
 - *Jei man būtų 25 metai, ...*
 - *Jei išvykčiau mokytis į Londoną, ...*
 - *Jei dirbčiau Minske, ...*
 - *Jei atvykčiau gyventi į Lietuvą iš Pietų Afrikos Respublikos, ...*
 - *Brangiausia vieta man yra ...*
- ⊙ *Jei būčiau Lietuvos prezidentas(-ė), ...* (galima nurodyti pirmajame užsiėmime dalyvių minėtas asmenybes ar autoritetus).
- ⊙ Sudaromos keturios dalyvių grupės. Kiekvienai jų išdalijami dideli popieriaus lapai su svarstomais klausimais (žr. 18 priedą). Paaiškinama, kad bus kuriama *Lietuvos*, kurioje dalyviai norėtų gyventi po 10 metų, *vizija*. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad svajonė gali virsti tikrove tik nuosekliai jos siekiant, todėl svarbu įvertinti esamą padėtį ir numatyti tinkamus veiksmus. Paaiškinami klausimai.
- ⊙ Grupėse išrenkami *vedėjai*, kurie ves diskusijas ir pristatys jų rezultatus.
- ⊙ Aptariamas pirmasis klausimas ir siūlymai užrašomi (arba nupiešiami) ant lapų. Padiskutavę visi dalyviai, išskyrus vedėjus, pagal laikrodžio rodyklę pereina prie kito stalo. Vedėjai naujiems dalyviams pristato ankstesnės(-ių) grupės(-ių) diskusijų rezultatus, kuriais remiantis svarstomas antrasis klausimas. Tokiu būdu aptariami visi keturi klausimai.
- ⊙ Grupių diskusijų rezultatus vedėjai apibendrina ir pristato visai auditorijai.



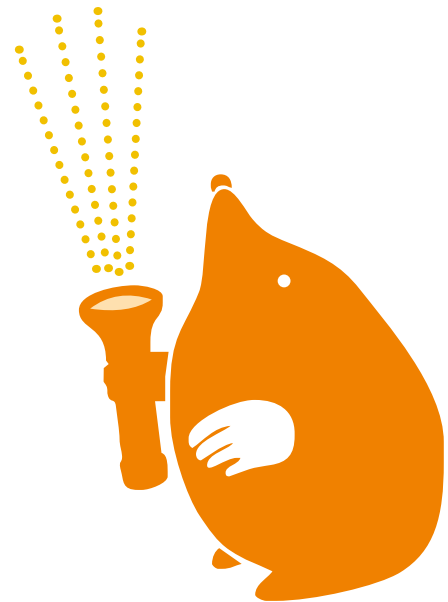
18 priedas.

Diagrama: nuoseklios išvalgos



- ⦿ Atradimas: kokios šiuolaikinio tapatumo savybės ir vertybės yra būdingos dalyviams? Ką jie, kaip Lietuvos ar krašto gyventojai, labiausiai brangina, kas juos sieja ir teikia stiprybės?
- ⦿ Vizija: kokioje Lietuvoje svajojame gyventi po 10 metų, kokią ją norėtume regėti? Svajonė turėtų būti kuriama atsižvelgiant į nurodytas gyvybingas tapatumo savybes ir vertybes.
- ⦿ Modeliavimas: kokių veiksmų reikėtų imtis ir ką padaryti siekiant įgyvendinti svajonę?
- ⦿ Patikrinimas: kaip žinoti, kad svajonė įgyvendinta? Kas turėtų būti pasikeitę?

PILIEŲ INICIATYVŲ ANALIZĖ



Aktyvaus mokymosi svarba yra nenuginčijama kalbant apie vaikų asmenybės ugdymą. Geriau vieną kartą pabandyti kirpti nei išklaudyti dešimt paskaitų apie tai, kaip taisyklingai laikyti, paspausti, pakreipti, ištiesti žirkles. Tas pats principas galioja visose srityse, nes iššūkis, dalyvavimas, veiksmas ir paties dalyvio surastas sprendimo būdas tampa neišdildoma patirtimi, įgūdžiu ir galiausiai – įpročiu.

Praktinė patirtis ar aktyvus veiksmas nėra abstrakčios sąvokos. Jų realumu moksleiviai gali įsitikinti, kai įsitraukia į aktyvią pilietinę veiklą, kurios tikslai tiesiogiai susiję su jų aplinka ir interesais. Jaunimui nereikia dirbti vien kitiems, o savo poreikius ignoruoti. Kai problema rūpi asmeniškai, ji sprendžiama uoliau, karščiau ir veiksmingiau.

Keisti tai, kas netenkina, ieškoti sprendimų ir prireikus kovoti – didelio susitelkimo ir pilietinės brandos reikalaujantys veiksmai. Kartu tai yra veiksminga priemonė jaunimo potencialui atskleisti. Kaip ir didelė dalis visuomenės, moksleiviai dejuoja, skundžiasi, purkštauja. Svarbu juos paskatinti rodyti iniciatyvą, pradėti nuo savęs ir imtis veiklos. Mokytoja(s) galėtų būti pagrindinė(-is) įkvėpėja(s), kuri(s) nemalšina bruzdesių ir neieško kritikos ar skundų pateisinimo, o kviečia jaunimą aktyviai veikti, ginti savo interesus, keisti, gražinti pasaulį.

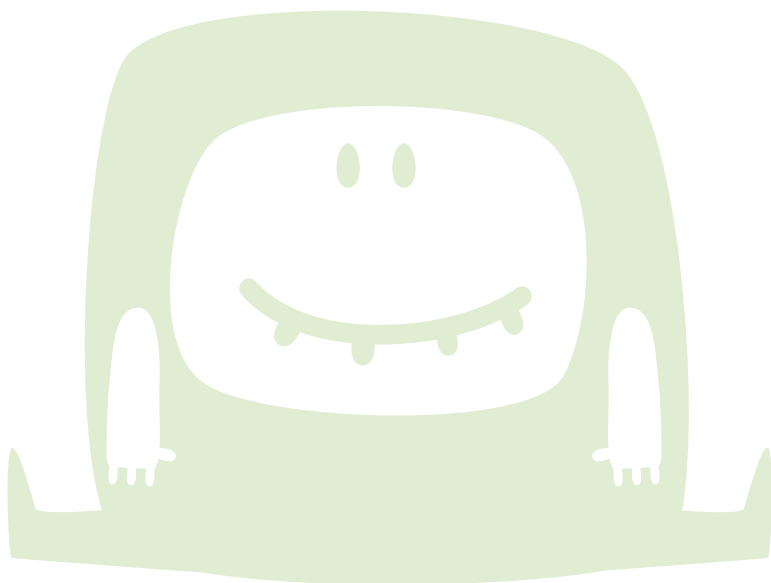
Įgyvendinant projektą „Atviras kodas: PILIETIS“ 24-iose Lietuvos mokyklose vyko moksleivių motyvavimo renginiai. Moksleiviai buvo skatinami savo aplinkoje įvardyti aktualias problemas ir ieškoti būdų joms spręsti. Jų aktyvumas ir drąsa įvairiose mokyklose skyrėsi, tačiau taikyti metodai padėjo atsiverti ir prabilti apie problemas girdint mokytojams ar mokyklos vadovams.

Moksleivių susirūpinimą sukėlusias situacijas galima suskirstyti į keturias temines grupes – santykiai su bendraamžiais, santykiai su suaugusiais (mokytojais ir tėvais), mokyklos aplinka ir padėtis jų mieste ar Lietuvoje. Ypač džiugino tai, kad kiekvienai problemai spręsti jie patys sugalvodavo originalių sprendimų, nebijodami prisiimti atsakomybės ir įrodydami sau bei kitiems, kad padėtį galima keisti pačių iniciatyva ir pastangomis.

Norint išvengti jaunuolių pasyvumo, suteikti pagalbą įvardijant jų pačių interesus ir poreikius, motyvuojant ir skatinant aktyvų dalyvavimą vadovautasi projekte parengtomis *Pilietinių iniciatyvų įgyvendinimo rekomendacijomis*¹.

1 <http://www.placiau.lt/mokytojui/rekomendacijos>

1. Ką daryti norint paskatinti veikti?



Motyvuoti veikti – reiškia įkvėpti moksleivius keisti esamą padėtį, kurti savo aplinką, siekti savo tikslų, spręsti jiems aktualius klausimus.

Kiekviena(s) moksleivis(-ė) gyvena aplinkoje, kuri turi tam tikrą kultūrą, bendravimo ir elgesio normas, papročius ir apeigas. Moksleivių aplinka – šeima, mokykla ar bendruomenė – daro įtaką jų veiklos, mokymosi ir bendravimo kokybei. Galimybė kurti savo aplinką suteikia jiems pasitikėjimo, teigiamo, kūrybiško mąstymo, asmeninės patirties, atsakomybės ir iniciatyvumo, optimizmo ir bendruomeniškumo jausmo.

Motyvuojant veikti pirmiausia reikia paskatinti moksleivius pamąstyti apie tai, kas JŲ netenkina ir kaip JŲ gali keisti esamą padėtį, kylančias ar įsisenėjusias problemas.

2. Kas skatina aktyvią veiklą?

Moksleiviams susirūpinimą gali kelti jų padėtis, supančios bendruomenės elgesys, normos, taisyklės ar kiti jų netenkinantys dalykai. Tačiau kaip visa tai įveikti?

Ne visas problemas paprasta išspręsti, o kartais tai ir nėra būtina. Siekiant paskatinti moksleivius veikti, reikia padrąsinti juos išsakyti aktualiais klausimais. Norint sužinoti, kas jiems rūpi ir kokia situacija ar elgesys jų aplinkoje (mokykloje, bendruomenėje, kieme, bendraujant su draugais, tėvais ar mokytojais) netenkina, galima pritaikyti *minčių lietaus metodą*. Šis metodas ugdo mąstymo įgūdžius, padeda generuoti naujas idėjas, įvardyti kuo daugiau galimų problemų, o vėliau – ir jų sprendimo būdų.

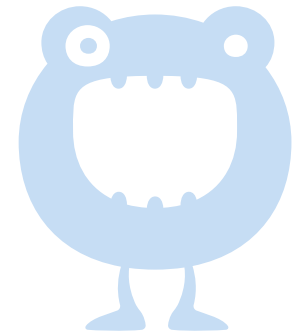
Minčių lietaus metodo pliusai ir minusai:

Plusai	<p>Skatina kūrybinį mąstymą ir darbą grupėje, nes visų mintys pažymimos ir vertinamos vienodai;</p> <ul style="list-style-type: none"> → atskleidžia grupės žinias ir pomėgius; → sukuria artumo ir pasitikėjimo atmosferą; → viena idėja gali paskatinti spontanišką kitų idėjų atsiradimą.
Minusai	<p>Kyla pavojus lengvai nukrypti nuo temos;</p> <ul style="list-style-type: none"> → reikia laiko limitu (5–7 minučių); → sunku atsiriboti nuo įprastų vertinimų; → gali būti sudėtinga išvengti kritikos ir minčių vertinimo (dėl to reikia laikytis susitarimo nekritikuoti ir priimti kiekvieną idėją).

Pastaba: Mokytojas turi turėti keletą atsarginių minčių, jei grupei reikėtų pirminio postūmio.

Iniciatyvas skatinančiuose renginiuose dalyvę moksleiviai įvardijo šias problemas:

- liūdnos pertraukos;
- šiukšlės miestelyje;
- mokinių tarpasmeniniai santykiai;
- mokinių ir jų tėvų santykiai;
- niūri mokyklos aplinka;
- mokiniai nemėgsta skaityti;
- mindomos pievelės;
- įdomių, jaunimui skirtų, renginių trūkumas;
- per ankstyva pamokų pradžia;
- mokyklos patalpos šaltos.



Jeigu moksleiviai įvardija daug problemų ir idėjų, jas reiktų sugrupuoti (pagal temą, tikslinę grupę, veiklą ar panašius aspektus). Paprastai moksleiviai greitai atsirenka aktualiausias temas ir išryškina dvi-tris problemas, kurioms spręsti ieško būdų.

3. Kaip veikti?

Išsiaiškinus moksleiviams rūpimus klausimus, jų sprendimo būdų paieškai galima pasitelkti minėtąjį *minčių lietu*.

Moksleiviai pasiūlė nemažai būdų, kaip spręsti jų pačių įvardytas problemas:

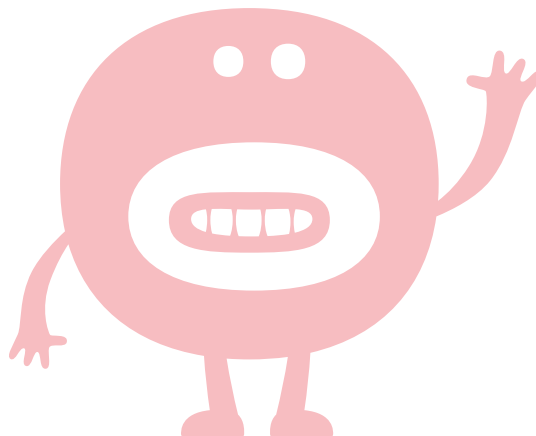
- ◉ padaryti mokyklos pertraukas naudingas ir kūnei, ir sielai (mėgstama muzika; judrūs žaidimai; edukaciniai filmukai; trumpi debatai);
- ◉ sumažinti šiukšlių kiekį mietelyje (švarinimo akcija; įspėjamieji ženklai; švaros inspektorių akcija);
- ◉ pagerinti mokinių tarpasmeninius santykius (bendravimo programa mažas-didelis; užsiėmimai, skatinantys pažinti save ir aplinkinius; diskusijos);
- ◉ pagerinti mokinių ir jų tėvų santykius (mamų ir tėvų rankdarbių mugė, debatai mokinių ir tėvų santykių tema; tėvų ir vaikų talentų pasirodymas);
- ◉ pakeisti niūrią mokyklos aplinką (graffiti ant sienos; restauruotų sendaikčių koridorius, dekupažo technika papuošti stalai);
- ◉ paskatinti moksleivius skaityti (naktiniai knygų skaitymo renginiai, skaitymo konkursai);
- ◉ užkirsti kelią per pievelę (įspėjamieji ženklai; akcija užfiksuoti per pievelę einantį žmogų ar pievelėje stovintį automobilį);
- ◉ pakeisti pamokų pradžios laiką (tyrimas, kam jis netinka; eksperimentinė savaitė pradėti pamokas kitu laiku);
- ◉ pajvairinti mokyklos renginius (šokių vakarai; susitikimai su populiariais visuomenėje žmonėmis);
- ◉ sušildyti mokyklą (langų sandarinimo ir uždarytų durų akcijos; šiltos arbatos pertraukos).

Siekiant sėkmingo idėjų įgyvendinimo svarbu pasitikrinti, ar pageidaujamas pokytis nepažeis kitų žmonių (bendraklasių, mokytojų, kaimynų, bendruomenės) teisių ir įstatymų. Siekiant veiksmingesnio problemų sprendimo būtina pasitelkti įvairius suinteresuotus asmenis ar institucijas, tai yra – rasti partnerių.

Pavyzdys:

- ⊙ Problema: mūsų miestelyje viešosios erdvės žalias plotas (pievelė miesto centre) pavirto savavališka automobilių stovėjimo aikštele.
- ⊙ Idėja: atgaivinti pievelę (apsėti žole) ir išstumti automobilius iš žaliojo ploto.
- ⊙ Reikalinga parama: lėšos nusipirkti sėklų.
- ⊙ Idėjos patiprinimas: susisiekti su seniūnija ir pranešti apie problemą; papasakoti savo idėją seniūnijos darbuotojams ir pasiūlyti prisidėti ją sprendžiant.
- ⊙ Įgyvendinimas: Kompiuteriu parenkite bendradarbiavimo pasiūlymą kelioms nevyriausybinėms organizacijoms ar komercinėms įmonėms, kurioms rūpi aplinka (ekologiškus produktus gaminančioms ar parduodančioms įmonėms, žaliųjų judėjimui). Pasiūlymas turėtų būti aiškus, konkretus, su išvardytais esamos situacijos minusais ir būsimo pokyčio privalumais. Pasiūlyme pravartu pabrėžti naudą konkrečiai įmonei, pavyzdžiui, kad ji išgarsės kaip socialiai atsakinga ir taps patrauklesnė klientams. Taip pat konkrečiai nurodykite, kokios pagalbos tikėtės, pavyzdžiui, paramos statant įspėjamuosius ženklus, įsigyjant žolės sėklų ar įrankių dirvai paruošti.
- ⊙ Pasidarykite įmonių ir įstaigų sąrašą su kontaktais, paskambinkite, prisistatykite, trumpai papasakokite apie idėją ir pasakykite, kad turite išsamesnį idėjos pristatymą, kurį norėtumėte atsiųsti elektroniniu paštu. Pasirūpinkite, kad jūsų pasiūlymas pasiektų konkretų asmenį, kuriam(-iai) galėtumėte paskambinti dėl galimybės bendradarbiauti įgyvendinant jūsų idėją.

Siekiant sėkmingo įgyvendinimo būtinas veiklos planas tikslui pasiekti. Tikslas turi būti aiškus, konkretus ir įvykdomas.

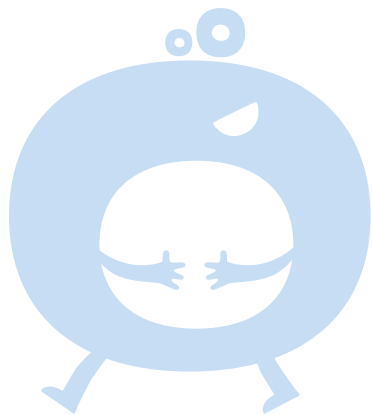


Plano pavyzdys

Problema: per anksti prasideda pamokos.

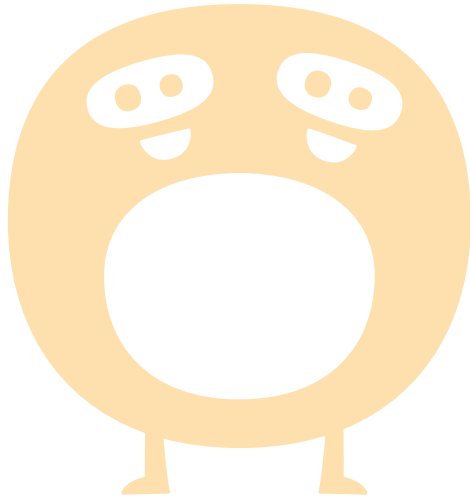
Tikslas: suderinti pamokų tvarkaraštį su visos mokyklos bendruomenės poreikiais.

Veikla	Atsakingas asmuo	Kas padės	Iki kada turi būti atlikta
Ištirti mokyklos bendruomenės požiūrį į pamokų pradžios laiką. Parengti klausimyną	Vardas, pavardė	Socialinė pedagogė, psichologė, klasės auklėtoja ir kiti	
Apklausti moksleivius, mokytojus, mokyklos administraciją ir aptarnaujantį personalą, moksleivių tėvus. Išanalizuoti apklausos duomenis			
Surengti debatus: Kas laimi – <i>vyturiai</i> ar <i>peledos</i> ? ²		Jaunimo organizacijų atstovai, mokinių savivalda ar kiti	
Pasirengti deryboms su mokyklos administracija			
Pravesti derybas su mokyklos administracija			



² <http://www.laikas.lt/lt/info/4184/vyturiams-ir-peledoms--lygios-galimybes/>

4. Kam to reikia?



Viena iš pagrindinių sąlygų mokytojui(-ai) įgyti autoritetą – moksleivių ir mokytojo(s) tarpusavio santykiai: pasitikėjimas vienu kitais, atviras bendravimas, supratimas. Bendra veikla, bendras tikslo siekimas ar nuoširdus palaikymas padeda gerinti moksleivių ir mokytojų tarpusavio santykius.

Mokytojo(s) autoritetas – galinga ugdymo priemonė, kuri apima daugelį profesinių ir asmeninių savybių. Mokytoją nuolat stebi ir vertina mokiniai, tėvai, kolegos, bendruomenė. Todėl jo(s) autoritetas priklauso ir nuo to, kiek ji(s) svarbus(-i) ir įtaigus(-i) moksleiviams, ar geba organizuoti veiksmingą ugdymo(si) procesą. Jei mokytoją stebi ir vertina ugdymo įstaigos bendruomenė, tai ji(s) savo veiklą ir moksleivių elgesio pokytį turėtų vertinti dar atidžiau. Mokytojo(s) (savi) analizė, įžvalgos, pastabos padeda geriau planuoti ugdymo procesą, pasirinkti veiksmingesnius ugdymo(si) metodus.

Moksleivių veikla vertinama pagal Donaldo Kirkpatricko (*Donald Kirkpatrick*) sukurtą modelį. Šis vertinimas remiasi keturiais mokymosi ir elgesio lygmenimis:

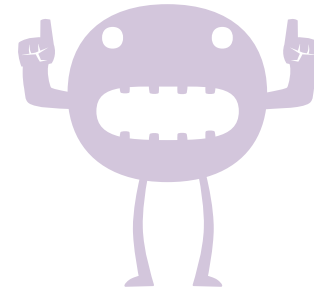
- reakcija: kaip moksleiviams patinka pasirinkta veikla;
- mokymasis: ką moksleiviai išmoko, kokių įgūdžių ir žinių įgijo;
- elgesys: kokie moksleivių elgsenos pokyčiai;
- rezultatai: kokių apčiuopiamų rezultatų jie pasiekė.

Labai svarbu skirti laiko patiems įsivertinti asmeninius pasiekimus, aptarti, suvokti ir įsisąmoninti asmenines patirtis.

Vertinimo formos pavyzdys

Moksleivių grupė, klasė	
Kokia moksleivių reakcija į pasiūlytą ar pasirinktą veiklą:	
Kokias problemas moksleiviai įvardijo – labiau asmenines ar visuomenines?	
Kokia problema aktualiausia visiems moksleiviams?	
Kurią problemą spręsti moksleiviai pasirinko?	
Kokį tikslą moksleiviai išsikėlė ir kokio rezultato siekia?	
Kokias pasirinko priemones problemai spręsti?	
Kaip keitėsi moksleivių elgesys:	
Kaip vertinate moksleivių įsitraukimą, motyvaciją?	
Kaip vertinate moksleivių grupės komandinį darbą, dinamiką?	
Su kokiais sunkumais jie susidūrė?	
Kaip keitėsi grupės, klasės atmosfera?	
Kaip keitėsi mokymosi rezultatai	
Kaip pasikeitė akademiniai pasiekimai?	
Ar pastebėjote, kaip/ar keitėsi požiūris į jūsų dėstomą dalyką?	
Tolesnė veikla	
Kaip planuojate pritaikyti patirtį tolesnėje veikloje?	

5. Piliečio atmintinė³



1. Pasitikėkite

Turėkite vilties, užsidegimo ir tikėkite, kad pasaulis keičiasi, nes žmonės imasi drąsių iniciatyvų.

2. Klauskite valdžios

Nebijokite klausti valdžios. Valdininkai turi tarnauti žmonėms, o ne atvirkščiai. Nebūtinai valdžios nuomonė yra teisinga. Turėkite savo poziciją ir ją ginkite.

3. Pažinkite sistemą

Išsiaiškinkite sistemą, kaip veikia valstybės gyvenimas (teisės, svarbūs įstatymai, kas už ką atsakingas ir taip toliau). Informacijos ieškokite pasitelkdami visas galimybes: naršydami internete, skambindami, rašydami, klausdami.

4. Veikite

Ką nors daryti yra geriau, nei nieko nedaryti. Dalinkitės savo mintimis su draugais, planuokite ir veikite: organizuokite viešus renginius, skleiskite informaciją, pritraukite kuo daugiau bendraminčių. Tiesiog veikite! Lengviau prašyti atleidimo, o ne leidimo. Būkite lankstūs. Mąstykite plačiai. Nesukaustykite savęs dėl pinigų – juk veiksmingiausias iniciatyvos vykdomos be lėšų.

5. Pasitelkite žiniasklaidą

Žiniasklaida – kaip ir valdžia – tarnauja žmonėms. Bendradarbiaukite su vietos spauda ir televizija, pakvieskite žiniasklaidą į renginį (žurnalistas mielai rengia reportažus apie įvykius, kuriuos galima pateikti įdomiu žvilgsniu su gera nuotrauka). Išplatinkite žinią apie savo iniciatyvą internete.

6. Vienykites

Raskite sąjungininkų (asociacijų, nevyriausybinių organizacijų, verslininkų, senjorų, kitų jaunimo grupių)

ir dirbkite remiami partnerių. Sistema siekia skaldyti ir valdyti, todėl darykite priešingai – vienykitės! Dalinkitės idėjomis ir šveskite savo sėkmę kartu.

7. Būkite atkaklūs

Atkakliai siekite savo tikslo – veskite iš proto tuos, nuo kurių priklauso sprendimai. Būkite kūrybiški, kad būtumėte išgirsti. Pasitelkite žiniasklaidą, paskambinkite savo vietos politikui, glaustai ir aiškiai rašykite laiškus. Būkite atidūs per viešus politikų pasisakymus, susitikimus ir viską pasižymėkite. Užduodami klausimą politikei(-ui), taip pat paprašykite pasakyti, per kiek laiko į jūsų klausimą ji(s) atsakys. Nuolat būkite jų akiratyje.

8. Sužinokite ir panaudokite

Ieškokite (naršydami internete, kalbedami su kitais žmonėmis) alternatyvių priemonių ir metodų keisti esamą padėtį. Potencialiems partneriams patraukliai ir įkvepiančiai pateikite savo viziją su pavyzdžiais. Sukurkite idėjos vizualizaciją – žmonės aktyviai reaguoja, kai mato savo akimis.

9. Mokykitės iš savo klaidų

Galite suklysti, mes visi klystame. Kritika – geras būdas judėti į priekį. Analizuokite savo veiksmus ir jų veiksmingumą. Būkite atidūs, vadovaukitės teigiamomis nuostatomis, venkite konfliktų. Kurkite, o ne griaukite!

10. Rūpinkitės savimi ir kitais

Sveikai maitinkitės ir reguliariai mankštinkitės. Prisiimkite atsakomybę. Būkite atidūs ir rūpestingi savo bendražygiams. Džiaukitės veisdami. Atminkite – jūs ne viena(s)!

³ Sukurta pagal Angelą Bischof ir Tukį Gombergą (Angela Bischoff and Tooker Gomberg): <http://vcn.bc.ca/citizens-handbook/commandments.html>

Leidinyje naudota literatūra

2007-iejai – Europos lygių galimybių visiems metai: <http://equality2007.europa.eu>

Antinienė, Dalia, Asmens tautinio tapatumo tapsmas. Sociopsichologinės šio proceso interpretacijos. Vilniaus universiteto ir Klaipėdos universiteto Sociologijos katedros: Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2002.

Aramavičiūtė, Vanda, *Vyresniųjų mokinių dvasingumas globalizacijos iššūkių kontekste*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. 2010.

Bendroji pilietinio ugdymo programa. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2004 metų liepos 5 d. įsakymu Nr. ISAK-1086. <http://www.pedagogika.lt/puslapis/Pliietinis.pdf>

Berger, Peter, Luckman, Thomas, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, 1966, Garden City, New York: Anchor Books, pp. 51–55, 59–61; http://evans-experientialism.freewebspace.com/berger_luckmann.htm

Bieliauskaitė, Jolanta, „Solidarumo vaidmuo socialinėje teisinėje valstybėje“. *Socialinių mokslų studijos* 1(1), 2009, p. 79–94.

Bielskienė, Jolanta, Duoblienė, Lilija, Tamulionytė, Eglė, *Tarpkultūrinis ugdymas Lietuvos mokykloje: į pagalbą mokytojui*. Tolerantiško jaunimo asociacija. 2012.

Bitlieriūtė, Salomėja, Vaitulionis, Romualdas, *Mokinių savivalda: praeitis, dabartis ir perspektyvos*, 2000, Vilnius.

Brookfield, Stephen D., *Developing Critical Thinkers: Challenging Adults to Explore Alternative Ways of Thinking and Acting*, 1987, San Francisco: Jossey-Bass.

Castells, Manuel, *Tapatumo galia*. Poligrafija ir informatika. 2006.

Čiburienė, Jadvyga, Guščinskienė, Jūratė, „Kultūrinės vertybės ir žinių visuomenės vystymasis Lietuvoje“. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai* 43, 2007, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

Čiubrinskas, Vytis, Kuznecovienė, Jolanta (sud.) *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, 2008, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Donskis, Leonidas, *Pilietinis ugdymas: bendrojo lavinimo mokyklų 10 klasės vadovėlis*, 2010, Vilnius: Versus Aureus.

Identity and Difference (ed. Kathryn Woodward), 1997, The Open University.

Jay, Nancy, „Gender and Dichotomy“, *Feminist Studies* 7, 1981, p. 38–56.

Kjaergaard, Eigil, *Penki sveikinimai demokratijai* (parengė Rima Martinėnienė), 1996, Vilnius: FREKA.

Kuzmickas, Bronislovas, „Tautos tapatumo savimonė“. *Lietuvių savimonės bruožai*, 2009, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Letukienė, Nijolė, *Aš – žmogus tarp žmonių. Pilietinės visuomenės pagrindai 7–8 kl.*, 2000, Vilnius: Alma Littera.

Lietuvos bendrojo lavinimo bendrosios programos ir bendrojo išsilavinimo standartai. XI–XII klasės, 2002, Vilnius: Švietimo plėtotos centras.

Lietuvos finansų anatomija, 2011, Vilnius: SIC, VRP / Hill&Knowlton, Box, Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto Marketingo katedra.

Lietuvos Respublikos Konstitucija. <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>

Liubinienė, Vilmantė, *Tautinio identiteto raiškos ir kitimo problema*, 1999, Budapeštas: Atviros visuomenės institutas.

Mewaldt, Andrea, Gailius, Žilvinas, *Praktinis vadovas jaunimo lyderiams*, 1997, Vilnius: Lijot.

Ore, Trace E., *The Social Construction of Difference and Inequality*, 2009, Saint Cloud State University.

Patyrimo pedagogika ir jos taikymas. Praktinis vadovas jaunimo darbuotojams, 2006, Vilnius.

Pilietinio dalyvavimo pagrindai. Suaugusiųjų švietimas, 2007, Vilnius: TEV.

Rizikos suvokimas, viešojo komunikacija ir inovatyvus valdymas žinių visuomenėje RINOVA (Parengė Kauno technologijos universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinių tyrimų institutas, Alborgo universitetas (koordinatorius Prof. dr. (HP) Leonardas Rinkevičius, Kauno technologijos universiteto Sociologijos katedra), 2009.

Štutienė, Irena, „Lietuvių tautinio identiteto raiška globalizacijos kontekstuose: tarp lokalumo ir daugiakultūriškumo“. *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, 2008, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Štutienė, Irena, *Lietuvių ir tautinių mažumų europinio identiteto paieškos. Etniškumo studijos*, Etninių tyrimų institutas. 2004.

Štutienė, Irena, *Lokalumo reikšmės individualiose lietuvių tautinio identiteto konstrukcijose*. Socialinių tyrimų institutas. 2009.

Štutienė, Irena, *Tautos istoriniai simboliai Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje: herojų įvaizdžiai ir jų kaita*. Vilniaus universiteto ir Klaipėdos universiteto Sociologijos katedros: Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2009.

Taljūnaitė, Meilutė, Labanauskas, Liutauras, *Lietuviai svetur: tautinio tapatumo išsaugojimas*. Socialinių tyrimų institutas. 2009.

Zaleskienė, Irena, *Socialinės veiklos vadovas. Knyga mokytojui*, 2008, Vilnius.

Nuorodos:

Atsakomybė už nepažįstamuosius – socialinis tyrimas (*Responsibility of Strangers – Social Experiment*). <http://www.youtube.com/watch?v=tzLZD1gA5us>

Esu tiems, kam esu. Sveikas ir natūralus gyvenimo būdas. <http://esu.tiems.kam.esu.lt/forum/viewtopic.php?t=147>

Demokratių vertybių, pagarbos įvairovei, socialinio solidarumo ir tautinio tapatumo kaitos temas aptariantis ledinys remiasi neformalaus ugdymo principais ir yra skirtas aktyvumu bei dalyvavimu pagrįstam jaunų žmonių pilietiškumui ugdyti.

Metodinę priemonę papildė kompaktinė laikmena su vaizdo ir elektroninėmis priemonėmis konkreitiems pratimams ar veikloms įgyvendinti ir kompiuteriniu žaidimu, skatinančiu diskutuoti aktualiais klausimais.

Projekto „Atviras kodas: PILIETIS“ komanda linki įkvepiančio skaitymo, kūrybingo darbo ir naujų išvalgų visiems, dirbantiems su jaunimu!

